

14

MAGYARORSZÁG

T Ö R T É N E T E

FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
1848-1849

Hermann Róbert

HERMANN RÓBERT

Forradalom és szabadságharc 1848-1849

Főszerkesztő Romsics Ignác

KOSSUTH KIADÓ

Írta: Hermann Róbert

Főszerkesztő: Romsics Ignác

Sorozatszerkesztő: Nagy Mézes Rita

Képszerkesztő: Demeter Zsuzsanna

A térképeket készítette: Nagy Béla

A kötetet tervezte: Badics Ilona

Kiadói programvezető: Szuba Jolanta

Kiadói programkoordinátor: Winter Angéla

A képek válogatásában részt vett: Vajda László

Közreműködő intézmények:

Budapesti Történeti Múzeum, Hadtörténeti Intézet és Múzeum,
Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Országos Levéltár,
Országos Széchényi Könyvtár, amelyek a sorozat képanyagát
a rendelkezésünkre bocsátották.

Egyéb források: Bencés Főapátság (Pannonhalma), Civertan,
Hermann Róbert gyűjteménye, Magyar Képek Archívuma, MTI

Fotók: Bakos Ágnes, Dabasi András, Kocsis András Sándor,
László János, Mudrák Attila, Nagy Ferenc, Nagy Zoltán, Soós Ferenc,
Szalatnyay Judit, Szelényi Károly, Szikits Péter, Tihanyi Bence

ISBN 978-963-09-5692-5

Minden jog fenntartva

© Kossuth Kiadó 2009

© Hermann Róbert 2009

Felelős kiadó Kocsis András Sándor
a Kossuth Kiadó zRt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Műszaki vezető Badics Ilona

Nyomdai előkészítés Veres Ildikó
Korrektor Török Mária
Képkidolgozás GMN Repró Stúdió

A nyomtatás és a kötés a debreceni nyomdászat
több mint négy évszázados hagyományait őrző
Alföldi Nyomda zRt. munkája
Felelős vezető György Géza vezérigazgató

www.kossuth.hu / e-mail: kiado@kossuth.hu

Tartalom

A FORRADALOM ÉS AZ ÁTALAKULÁS

Az utolsó rendi országgyűlés és az európai forradalmak • 8

Pozsony és Pest márciusa • 12

A törvényesített forradalom - az áprilisi törvények rendszere • 16

A BATTYÁNY-KORMÁNY MŰKÖDÉSE, 1848. ÁPRILIS 11.-SZEPTEMBER 11.

A kormány • 22

A kormány belpolitikája • 24

A kormány külpolitikája • 27

A kormány katonapolitikája • 30

A nemzetiségek mozgalmi • 33

AZ ÖNVÉDELMI HÁBORÚ

Jellacic támadása • 42

A katonai ellenforradalom és az ellenállás megszervezése • 48

Az Országos Honvédelmi Bizottmány működése • 54

Windisch-Grätz támadása • 60

A FÜGGETLENSÉGI HÁBORÚ

1849 tavasza • 72

A Szemere-kormány működése • 82

Az orosz intervenció • 88

Az emigráció és a megtorlás • 106

Utószó • 111

Ajánlott irodalom • 112

A forradalom és az átalakulás

Az utolsó rendi országgyűlés és az európai forradalmak • 8

Pozsony és Pest márciusa • 12

A törvényesített forradalom - az áprilisi törvények rendszere •

Az utolsó rendi országgyűlés és az európai forradalmak

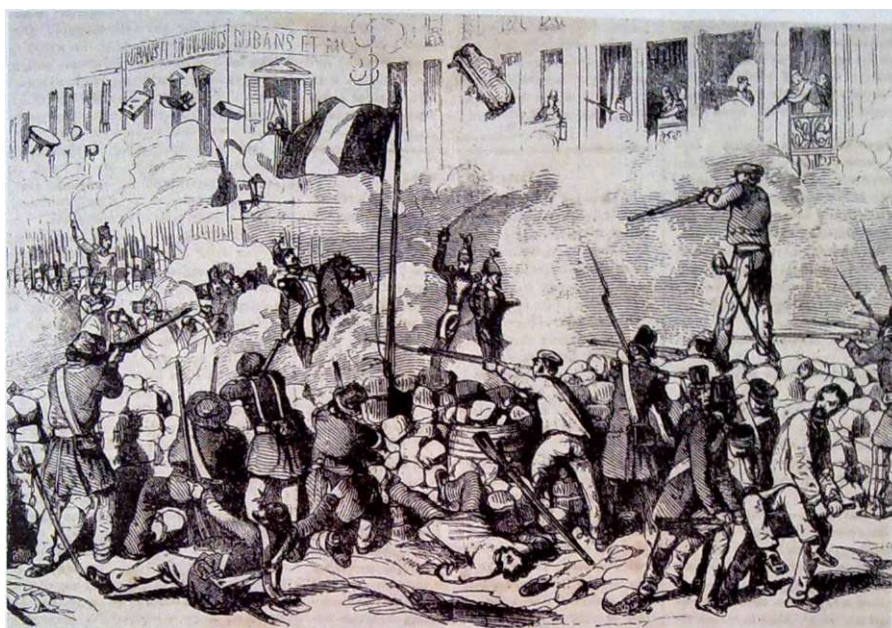
Magyarország 1848-ban a Habsburg Birodalom korlátozott önállóságú részét képezte. Az osztrák császár egy személyben magyar király is volt, de trónra lépésekor meg kellett esküdni a magyar törvények tiszteletben tartására. A Magyar Korona országai alkották a Habsburg Birodalom közel felét. A Magyar Korona országai közé a szűkebb értelemben vett Magyarország, Erdély, Horvátország és Szlavónia tartozott, önálló igazgatás alatt állott a Katonai Határőrvidék, amelynek ezredei az ország déli és keleti határszélein helyezkedtek el. Ezeket

közvetlenül Bécsből irányították. Az ország közigazgatási szempontból megyékre és ezektől független szabad vagy kiváltságolt kerületekre oszlott. A megyék területén található szabad királyi városok függetlenek voltak a megyéktől.

Az országban politikai jogokkal csak a nemesség, a papság és a szabad királyi városok polgársága rendelkezett. A törvényhozás két táblából - kamarából - állt: az alsó- és a felsőtáblából. Az alsótáblán a megyék és a városok követei foglaltak helyet. Minden megye két-két követet küldött, ők ketten rendelkeztek egy-egy szavattal. A vá-

A Magyar Korona országai 1848-ban

Jelenet a párizsi forradalomból, 1848. február 24. Fametszet a Képes Újságból, 1848

rosok szintén két-két követet képviseltettek magukat, de a városi követek összesen egy szavazattal rendelkeztek. A felsőtáblán a bárók, grófok, érsekek, püspökök, az ország főméltóságai vehettek részt. Erdélynek saját, egykamarás országgyűlése volt. Ezen a főtisztviselők, a királyi meghívóval rendelkező regalisták, valamint a három nemzet (magyarok, székelyek, szászok) és a Partium követei vettek részt. Horvátországnak szintén saját rendi gyűlése (*sabor*) volt, amely három követet küldött a magyar országgyűlésre.

Magyarországon a közigazgatás ügyeit a Helytartótanács, a pénzügyi igazgatást a Magyar Kamara, az uralkodóház és a birodalmi kormányzervek közötti kapcsolattartást a bécsi Magyar Udvari Kancellária intézte. Ezek elvileg független kormányzések voltak, gyakorlatilag azonban a Magyarországra vonatkozó legfontosabb döntések a Habsburg Birodalom központi kormányzerveinél születtek.

Amikor 1847 novemberében összeült a magyar rendi országgyűlés, az alsótáblán immáron az ellenzék volt többségben. Az ellenzék soraiban először vett részt kö-

vetként az országgyűlésen Kossuth Lajos. Az ellenzék célja a polgári alkotmányos Magyarország megteremtése volt. Bécsben azonban nem akartak engedni az ellenzék követeléseinek. A felsőtáblai konzervatív többség segítségével egészen 1848. február végéig sikerrel akadályozták meg azt, hogy az országgyűlés érdemi eredményeket érjen el. A birodalom külpolitikai helyzetének megrendülése azonban csakhamar megteremtette annak esélyét, hogy a magyar ellenzék létrehozassa a Habsburg Birodalmon belül önállósággal rendelkező, polgári alkotmányos Magyarországot.

1848 első európai forradalma január 12-én a szicíliai Palermóban tört ki az abszolutisztikus uralkodói gyakorlat ellen, s ez már jelezte, hogy Európa újabb forradalmi hullám előtt áll. A január 27-i nápolyi forradalom, az észak-itáliai nyugtalanságokról érkező hírek mind-mind azt vetítették előre, hogy küszöbön áll az európai hatalmi viszonyok újabb átrendeződése.

Mozgolódásokról érkeztek hírek Csehországból és az osztrák tartományokból is. Az okok sokrétűek voltak. A kapitalizáló-

Kossuth Lajos képmása

dó kontinens ekkor érte át az első világgazdasági válságot, az előző évek rossz termése miatt éhínség söpört végig Nyugat-Európán. Az európai áttörést azonban csak a február 22-én, Párizsban kitört forradalom hozta meg. A párizsi nép elűzte Lajos Fülöpöt, a „polgárkirályt”, s kikiáltotta a köztársaságot. A párizsi forradalomban nem annyira a gazdasági

válság és az éhínség, sokkal inkább a politikai elégedetlenség öltött testet. A sors fintora, hogy Lajos Fülöp 1830-ban maga is a forradalom révén került hatalomra. Ideiglenes kormány alakult, amelynek valamennyi politikai árnyalat képviselői tagjai voltak. A franciák forradalmát heteken belül követte a többi európai főváros és központ megmozdulása is. Csupán a kontinens két - politikai értelemben is szélső - pontja, a polgári alkotmányos Nagy-Britannia és az önkényuralmi Oroszország maradt szinte érintetlen a forradalmi hullámtól.

Batthyány Lajos és Kossuth Lajos - az alsó- és felsőtáblai ellenzéknek a cselekvés időszerűségét tekintve radikálisabb nézeteket valló vezetői - úgy látták, a Habsburg Birodalom megrendült külpolitikai helyzetét fel kell használni a reformellenzék programjának megvalósítására. Már február végén arra akarták kérni az uralkodót, hogy „békét szerezzen a kormány, mert erre szükségünk van; ezt másképp nem érheti el, mint ha népeinek alkot-

Forradalom Bécsben,
1848. március 13-án.
Litográfia

mányt ad; és a jó magyar vért ne áldozza fel az olasz szabadság elnyomására."

Olyan követelés volt ez, amely egyszerre tükrözte az ellenzék széles külpolitikai látókörét és józanságát. Batthyány és Kossuth tudták, hogy Magyarország szabadsága csak akkor áll majd biztos alapokon, ha az örökös tartományokban is alkotmányos lesz a kormányzás, mert a birodalom két felének eltérő érdekei csak azonos politikai rendszer és kölcsönös partnerség mellett egyeztethetők össze. Kossuthék indítványát ekkor még - 1848. február végén - az ellenzék többsége sem támogatta. Megérzésük helyességét azonban bizonyította, hogy néhány nap múlva, március 1-jén befutott Pozsonyba a párizsi forradalom híre. Ekkor már az ellenzék egésze a fellépés mellett döntött.

Március 3-án Kossuth az ellenzék nevében történelmi jelentőségű indítvánnyal lépett fel az alsótábla kerületi ülésében, felszólítva az országgyűlést, „emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára”. Úgy vélte, a birodalom vezetőinek választaniuk kell az államalakulat jövője érdekében és egy korhadó rendszer fenntartása között. Részben nyíltan, részben a sorok közé rejtve, követelte Magyarországon a közteherviselés, a politikai jogegyenlőség, a népképviselés és a független nemzeti kormány megteremtését. Ám ezzel nem elégedett meg, s annak tudatában, hogy e követelések elhangozhatását is a külpolitikai helyzet változásai tették lehetővé, a sorok közé rejtve, egyszersemint alkotmányt követelt a Habsburg Birodalom örökös tartományainak is.

A párizsi forradalom híre megrettentette ugyan a hatalom birtokosait, s a birodalom pénzügyi helyzete - nem először és nem utoljára - válságos volt, de továbbra is számíthattak I. Miklós, minden oroszok

„Igenis erős meggyőződése, hogy dinasztiánk jövődjé a birodalom különböző népeinek egy szívben-lélekben egyesüléséhez van csatolva, ezen egyesülést nemzetiségeik respektálása mellett csak az alkotmányosság érzelmekkonító forrasztéka teremtheti meg. Büro és bajonett [bürokrácia és szurony] nyomorú kapocs.”

Részlet Kossuth Lajos 1848. március 3-i felirati beszédéből

cárja fegyveres segítségére. Ám Kossuth Bécsben német nyelvre azonnal lefordított és kinyomatott beszéde olyan erjedést indított meg a császárvárosban, amely lehetetlenné tette az erőszakos reagálást. (Ebben szerepe volt annak is, hogy a fordításban az örökös tartományoknak adandó alkotmány sokkal hangsúlyosabban szerepelt, mint az eredeti beszédben.) Március 13-án Bécsben kitört a forradalom, Klemens Metternich herceg, a gyűlölt államkancellár kénytelen volt lemondani és elmenekült, az uralkodó pedig alkotmányt ígért Ausztria népeinek.

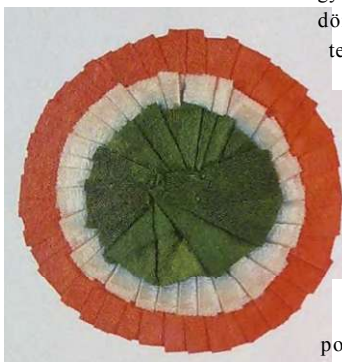
Gúnykép Metternich meneküléséről. Színezett litográfia

Pozsony és Pest márciusa

Nehéz lett volna megmondani 1848 márciusában, hogy hol is „csinálják” a magyar politikát. Az országgyűlés Pozsonyban ülésezett, de az érdemi döntések nem ott, hanem Bécsben születtek. A magyar főváros Pest-Buda volt - vagy ahogy már ekkor is emlegették, Budapest. De Pesten csak a legfelsőbb bíróság, a Kúria, Budán csak a Magyar Királyi Helytartótanács és a Magyar Királyi Kamara székel, a maga unalmas hivatalnokaival. Március 15-én azonban kiderült, hogy a város az elmúlt évek során mégiscsak az ország egyik politikai központjává vált. Itt tömörült a nemesi és polgári értelmiség elitje; azok a költők, írók, publicisták, színészek, festők, akik munkásságukkal néha a hivatásos politikusoknál is nagyobb hatással képviselték

a polgári átalakulás eszményeit. És itt volt az ország egyetlen egyeteme a maga több száz hallgatójával.

E fiatal értelmiség egyik jelentős, radikális csoportja a Pilvax kávéházban tartotta összejöveteleit. Egy részük tagja volt a liberális ellenzék egyesült szervezetének, az Ellenzéki Körnek is. Közülük került ki Irinyi József, aki 1848. március 11-én megfogalmazta azokat a rövid pontokat, amelyek Kossuth március 3-i beszédének szellemében, attól némileg eltérő hangsúlyokkal, a polgári átalakulás következetes keresztülvitelét követelték. A Pilvax ifjai - Kossuthékkal egyeztetve - szerették volna e „Tizenkét pontot” több ezer pesti polgár aláírásával eljuttatni Pozsonyba, hogy így támogassák a reformellenzék megrekedéssel fenyegető országgyűlési küzdelmét.

Kokárda 1848-ból

A Pilvax kávéház. Preiszler József színezett tollrajza

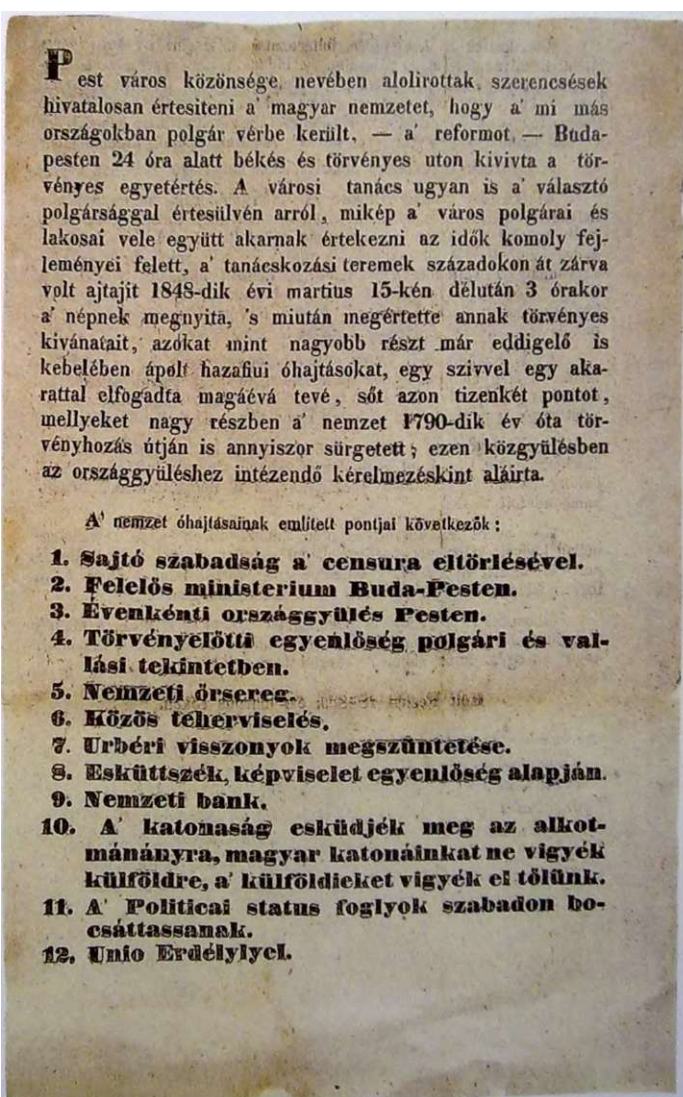
Mindezért március 19-ére, a József-napi országos vásár napjára - francia mintára - a fiatalok Rákos mezején nagygyűlést és bankettet akartak szervezni, aláírásgyűjtéssel. Az Ellenzéki Kör idősebb vezetői országos, gondosan előkészített akciót akartak. A bécsi forradalom hírének megérkezése után azonban a Pilvax ifjai úgy döntöttek, hogy önállóan cselekszenek. Petőfi Sándor, Vasvári Pál, Vidats János, Sükey Károly, Bulyovszky Gyula, Vajda János, Jókai Mór elhatározta, hogy másnap érvényt szerez a „Tizenkét pont” közül az elsőnek, a sajtószabadság követelésének, s a többinek éppen ezáltal: cenzori engedély nélkül kinyomtatják a „Tizenkét pontot” és Petőfi lelkesítő költeményét, a *Nemzeti dalt*.

Március 15-én reggel Petőfi és társai a szemerkélő esőben indultak el a Pilvaxból a közeli egyetem felé. Előbb az orvoskar, majd a politechnikum (mérnöki intézet) hallgatói, végül a jogászok csatlakoztak tömegesen a menethez. Az ifjúság egybegyűjtése után immáron mintegy kétezeren folytatták útjukat a Hatvani (ma: Kossuth Lajos) utcába, Landerer Lajos és Heckenast Gusztáv nyomdájához. Petőfi, Vasvári, Jókai, Irinyi, Degré Alajos és Vidats János követelte Landerer Lajostól, a nyomda tulajdonosától, hogy nyomtassa ki a „Tizenkét pontot” és a *Nemzeti dalt*. - „Lehetetlen, nincs rajta a cenzori engedélyezés” -

mondta Landerer. A fiatalok megdöbbenek. Landerer azonban a segítségükre sietett, s odasúgta nekik: „Foglaljanak le egy sajtót.” - Erre Irinyi odalépett az egyik géphez és kijelentette: „E sajtót a nép nevében lefoglaljuk.” Mire Landerer csak annyit mondott: „Erőszaknak ellent nem állhatok”. A nyomdászok pedig lelkesen megkezdték a „Tizenkét pont” és a *Nemzeti dal* kiszedését és kinyomtatását. A nyomda

Petőfi Sándor arcképe

A Tizenkét pont

előtt összegyűlt sokaság boldogan kapkodta szét a több ezer, még nyomdafestékes és az esőtől nedves példányt.

Délután három órakor a Nemzeti Múzeumnál nagygyűlést tartottak, majd a tízezres tömeg a pesti Városházához vonult (ez a mai Petőfi tér helyén állott), s rábirta a tanács tagjait is a „Tizenkét pont” követeléseire történő csatlakozásra. Forradalmi választmány alakult, majd a még nagyobb tömeg a hajóhídon át megindult Budára, hogy az országos végrehajtó hatalom legfontosabb kormányzékével is elfogadtassa követeléseit, s kiszabadítsa várbeli börtönéből a jobbágyfelszabadítás egyik legkövetkezetesebb szószólóját, a röpiratai miatt bebörtönzött Táncsics Mihályt.

A délután folyamán elterjedt hírek ellenére a Helytartótanács nem mert katonai erőszakot alkalmazni, hanem elfogadta a „Tizenkét pontot”, Táncsicsot szabadon bocsá-

Nyomdagép a Landerer és Heckenast nyomdából

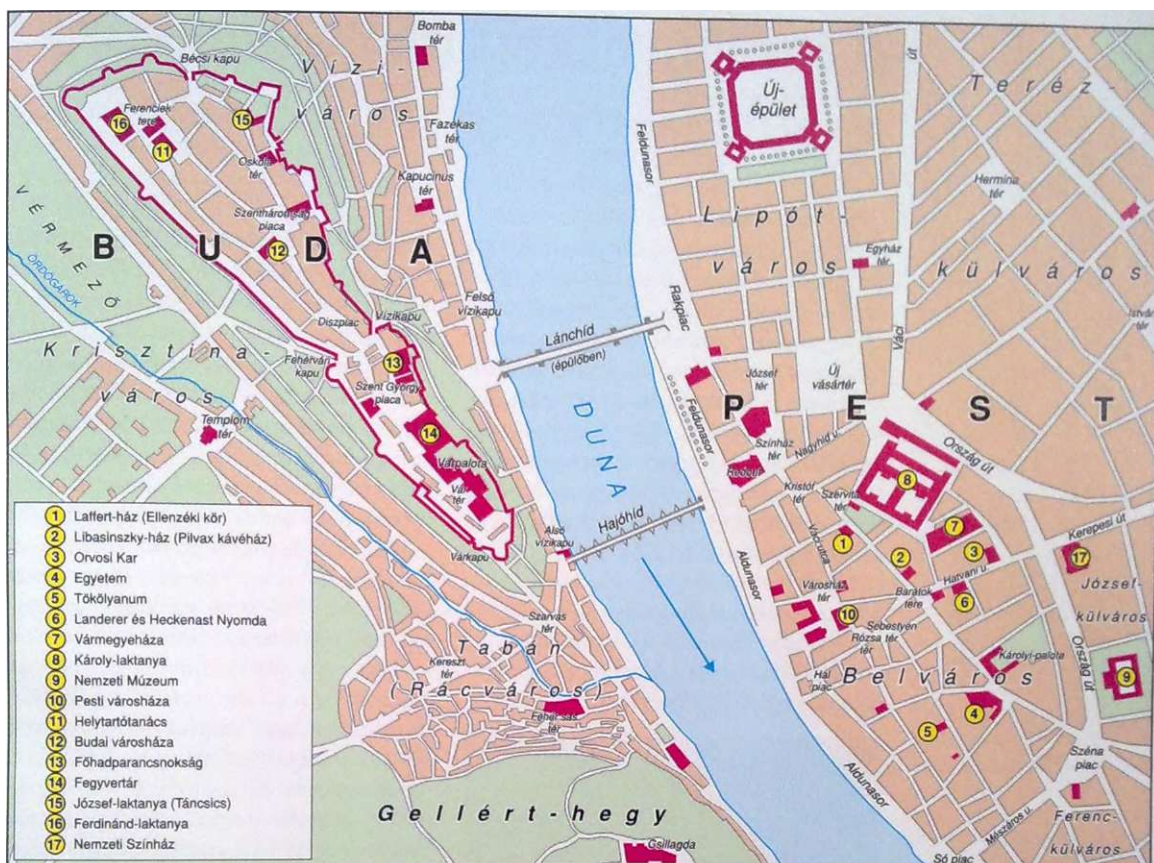

Táncsics Mihály képmása. Barabás Miklós litográfiája

totta, s eltörölte a cenzurát. A rab Táncsicshoz maga a felesége lépett be először az örömhírrrel: „Nincs többé cenzúra!” A börtönt elhagyó író a kapunál bérkocsi várta, amelyet ezúttal nem lovak húztak át Pestre, hanem maga a rabszabadító tömeg. Este a Nemzeti Színház díszelőadása ünnepelte a forradalom győzelmét.

Bécs forradalma kétségkívül a legjobbkor jött a magyar liberális ellenzéknek. A Kossuth beszéde alapján formulázott felirati indítványt ugyanis a felsőhátlán elfektették, s az udvarhű arisztokraták tömegesen utaztak Bécsbe, hogy lehetetlenné tegyék a felsőhátlá összehívását. A Kossuth kíméletlen ellenfelének számító Széchenyi ekkor még arra is feljárnkozott, hogy teljhatalmú királyi biztосként katonai erővel lép fel a reformellenzék ellen. A bécsi forradalom azonban megváltoztatta a helyzetet. Március 14-én a főrendek elfogadták Kossuth felirati javaslatát, s másnap, március 15-én országgyűlési küldöttség vitte azt Bécsbe.

Pest forradalma - ellentétben Párizsével, Bécsével és Berlinével - vértelen forradalom volt. Maga a forradalom azonban még kevés lett volna az átalakulás keresztülviteléhez. Az eredmények rendszeré formálásához,

törvényesítéséhez a Kossuth felirati javaslatával Bécsbe utazó országgyűlési küldöttség sikerére volt szükség. A március 15-e reggelén, a pesti eseményekről még mit sem tudva elinduló küldöttség egyik legfontosabb célja az volt, hogy az uralkodó nevezze ki teljhatalmú helytartóvá unokaöccsét, István nádort, miniszterelnökké pedig Batthyány Lajos grófot; illetve, hogy tegyen ígéretet az országgyűlésen alkotandó reformtörvény-cikkek szentesítésére. A március 17-én kiadott királyi leirat azonban csak István nádor kinevezését tartalmazta, Batthyányt egyelőre nem, s csak arra szólította fel a nádort, hogy a felelős minisztérium hatásköréről szóló és más törvénycikkeket terjessze fel.

Kossuth és Batthyány azonban ekkor rávették a nádort, hogy megkapott helytartói teljhatalmával élve nevezze ki mi-

niszterelnökké Batthyányt. Ez március 17-én megtörtént, s István nádor még azt is elérte, hogy a király rögtön jóváhagyja e lépését. Az országgyűlési küldöttség bécsi útjának sikerét már a pesti forradalomról érkező hírek is elősegítették.

Pest-Buda 1848. március 15-én

A vidék forradalma

Az ország forradalma nem korlátozódott Pestre és Budára. Mint amikor a vízbe követ hajtanak, s az általa keltett hullám egyre nagyobb átmérőjű köröket rajzol a víz tetejére, olyan módon terjedt az országban a pesti és pozsonyi események híre. Március 16-án Győr, 17-én Pápa, Székesfehérvár és Eger, 18-án Temesvár, Nagybecskerek, Pécs, Debrecen, Arad, majd Erdély volt lelkes hangulatú népgyűlések színhelye. A pesti forradalom sikerét kezdetben nemcsak a magyar, hanem a nemzetiségi lakosság is örömmel fogadta.

A törvényesített forradalom - az áprilisi törvények rendszere

Batthyány miniszterelnöki megbízatásának híre megnyugtatta a magyar országgyűlési küldöttség tagjait, s így azok e hírrel térhettek vissza Pozsonyba, s megkezdődhetett a törvényhozó munka. E munka minél gyorsabb és következetesebb keresztülvitelét elősegítették a pesti és vidéki városok megmozdulásairól érkező hírek, s az olyan rémhírek is, mint az, hogy Petőfi Sándor, a „nagy nap” vezére 40 000 kaszás paraszt élén tanyázik a Rákos mezején.

Az országgyűlés március 18-án elfogadta a közteherviselésről, az úrbéri szolgáltatások utólagos állami kárpótlással történő azonnali megszüntetéséről és az egyházi ti-

Batthyány Lajos gróf.
Than Mór olajfestménye

zed eltörléséről szóló törvényjavaslatokat (VIII., IX., XIII. törvénycikkek). Ezekkel másnap, 19-én Batthyány személyesen utazott Bécsbe. Miután a követek és a főrendek többsége aggódott a - szerintük elsietetten elfogadott - törvénycikkek, illetve amiatt, hogy milyen módon kap kárpótlást az elvesztett úrbéres jövedelmekért, a miniszterelnök március 20-án beterjesztette, s az alsótábla még aznap elfogadta a földhitelintézetéről szóló törvényjavaslatot (XIV. törvénycikk). Ez volt az 1848. március-áprilisi törvények közül az egyetlen, amely Batthyány nevéhez kötődik.

Batthyány, annak érdekében, hogy az udvar ne támaszthasson akadályokat a jobbagyfelszabadítást megvalósító törvények elé, körlevélben tudatta a megyékkel az úrbéri szolgáltatások utólagos állami kárpótlással történt megszüntetését, s felszólította őket azok kihirdetésére. Ugyanezen a napon az alsótábla elfogadta az évenként Pesten tartandó népképviselői országgyűlésről szóló (IV.) törvénycikket, illetve Szemere Bertalan sajtótörvény-javaslatát (XVIII. törvénycikk). Ennek még a forradalom előtt készített változata a napilapok kiadótól 20 000, az időszaki lapok kiadótól 10 000 forint biztosíték (kaució) letételét kívánta meg; a sajtóvétségeket 4 évig terjedő börtönnel, illetve pénzbírsággal bünteti. A Pesten emiatt támadt felháborodás következtében Szemere átdolgozta a tervet, s a kauciót a felére szállította le.

Március 21-én fogadta el az alsótábla a szabad királyi városokról, a Jászkun és a Hajdú kerületekről, illetve a községi választásokról szóló törvényjavaslatot (XXIII-XXV1. törvénycikkek). Március 22-23-án került sor a nemzetőrségről (XXII.), illetve a független felelős magyar

minisztériumról szóló (III.) törvénycikk vitájára és elfogadására. Március 23-án az alsótábla elfogadta az úrbéri megszünt javadalmak államadóssággá való átváltoztatásáról (XII.), az ősiség eltörléséről (XV.), a Fiuméről és Buccariról (XXVII.), a magyar egyetemről (XIX.), a nemzeti színről és az ország címeréről (XXI.) és a színházokról (XXXI.) szóló törvényjavaslatokat.

A független felelős kormányról szóló törvénycikket 24-én Batthyány és az időközben Pozsonyba érkezett Deák Ferenc vitték Bécsbe. Miután István nádortól megtudták, hogy az Állami Konferencia mind az úrbéres szolgáltatások eltörléséről, mind a független felelős minisztériumról szóló törvényeket érdemben kívánja módosítani, Batthyányék tárgyalásokat kezdeményeztek a készülő királyi leiratok módosításáról.

A március 29-én megérkező, 28-án kelt királyi leirat azonban nem teljesítette be a hozzá fűzött várakozásokat, hiszen a felelős minisztérium mellett ragaszkodott a magyar királyi kancellária fenntartásához, a hadsereg alkalmazása és a katonai hivatalokra történő kinevezések felségjogként való fenntartásához. A kijelölt miniszterelnök és miniszterjelöltjei erre benyújtották lemondásukat, mire a nádor megígérte, hogy keresztlviszi Bécsben a leirat megváltoztatását.

Március 30-án távirat érkezett Bécsből, hogy Batthyányt, illetve a miniszterek közül Deákot, Széchenyit és Eötvöst Bécsbe várják. A március 30-án tartott tanácskozás eredménytelen maradt, a 30-áról 31-ére virradó éjszaka folyamán Eötvös és Széchenyi kihallgatást kért a főhercegektől, s a várható veszélyek esetelése révén, valamint lojális nyilatkozataikkal mégis elérték a leirat módosítását. Így a március 31-i királyi leirat jóváhagyta a mindenkori nádor teljhatalmát, elejtette a kancellária fenntartását, a hadsereg határon túli alkalmazásának és a katonai hivatalokra való kinevezésnek a jogát pedig az uralkodónak tartotta fenn, azonban a király személye körüli miniszter ellenjegyzése mellett.

A leirat igazi fordulópontot jelentett az országgyűlés történetében. Noha az Állami Konferencia más törvényjavaslatokkal kapcsolatban is emelt kifogásokat, a változásokat ezek után már nem lehetett meg nem történné tenni.

Március 30-án terjesztette fel az országgyűlés az eddig a földesúri hatóságok (azaz a jogszolgáltatást ellátó úriszékek) által intézett ügyekről (XI.) szóló törvénycikket. Március 31-én történt meg a népképviselőről (V.) szóló törvényjavaslat alsótáblai elfogadása. Batthyányék - tekintette] a március 31-i leiratra - maguk is készek voltak a kompromisszumra. Így például a népképviselői országgyűlési választásokkal kapcsolatos törvénycikk esetében beleegyeztek abba, hogy az addig közvetlenül Bécsből igazgatott Katonai Határőrvidék beszerkezetébe a kormány nem avatkozik bele (azaz fennmarad a katonai közigazgatás).

Április 2-án kezdte tárgyalni az alsótábla a Magyarország és Erdély uniójáról szóló

„Hű magyar nemzetemnek szívből óhajtom boldogságát, mert abban találok föl a magamét is. Amit tehát ennek elérésére tőlem kívánt: nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel át is adom neked, kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, úgy mint akinek hűségében szívem legfőbb vigasztalását és boldogságát leli.”

V. Ferdinánd szavai az áprilisi törvények átadásakor, Pozsony, 1848. április 11.

István nádor képmása. Hora János Alajos olajfestménye

V. Ferdinánd képmása

(VII.) törvényjavaslatot, amelyet 7-én fogadott el. Április 3-án terjesztette fel az országgyűlés az összesítésről (azaz a tagozásokról), a legelő-elkülönözésről és füzésről szóló (X.) törvénycikket. Április 6-án fogadta el az alsótábla az ország közhivatalnokairól (XXIX.), az 1836. évi XXI. (a Partium visszacsatolásáról szóló) törvénycikk fogantatásáról (VI.), a megyei tisztválasztásról (XVII.) és a vallásügyről (XX.) szóló törvényjavaslatokat. Másnap, 7-én történt meg a József nádor emlékének törvénybe iktatásáról (I.), István főherceg nádorra választásáról (II.), a nádori méltósághoz kötött hivatalokról (XXVIII.), a felelős miniszterségnek a közlekedési tárgyak iránti teendőiről (XXX.) szóló törvényjavaslatok alsótáblai elfogadása.

E törvénycikk elfogadása nem ment vita nélkül. Batthyány és miniszterjelöltársai határozottan visszautasították az államadósság egy részének elvállalását, s Batthyány határozottan ragaszkodott az utolsóként felterjesztett, Magyarország és Erdély uniójáról szóló törvénycikk elfogadásához is. Április 8-9-én az uralkodó az

utolsó törvényeket is szentesítette, s 11-én Pozsonyban átadta a harmincegy szentesített törvénycikket a nádornak, a miniszterek pedig letették előtte az esküt.

Államjogi szempontból legfontosabb a „független magyar felelős minisztérium alakításáról” szóló III. törvénycikk volt, amely szerint az uralkodó „minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakra” kizárólag a független magyar felelős minisztérium útján fogja gyakorolni a végrehajtó hatalmat. Az uralkodói önkénynek gátat szabott az a rendelkezés, amely valamelyik Budapesten tartózkodó magyar miniszter ellenjegyzéséhez kötötte az uralkodói rendelkezések érvényességét. A magyar kormány mozgásterét jelentősen megnövelte az, hogy az uralkodó távollétében - és rendszerint ez volt a helyzet, hiszen Bécsben élt - a nádor mint királyi helytartó határozhatott az uralkodói döntések körébe tartozó ügyek nagy részéről.

AIV-V. törvénycikk rendelkezett a népképviseleti alapon választandó országgyűlés évenkénti és immár pesti ülésezéséről. A választójog széles körű kibővítése mellett fontos volt az a rendelkezés, amely szerint az uralkodó csak az előző évi zárszámadás és a következő évi költségvetés elfogadása után oszthatja fel e testületet. A VI-VII. törvénycikk a Partium (Részek) visszacsatolásáról, valamint Magyarország és Erdély uniójáról rendelkezett.

A feudális rendszer felszámolása szempontjából döntő fontosságúak voltak a közteherviselésről, az úrbéres szolgáltatások, a papi tized, illetve az ősiség eltörléséről szóló törvénycikk. Ezek a magyar lakosság 90 százalékát érintették, s juttatták polgári tulajdonhoz. A XVIII. törvénycikk - néhány formáságot megkövetelve - érvényesítette a sajtószabadságot. Fontos rendelkezés volt a „bevett” vallások (gyakorlatilag a keresztény egyházak) egyenjogúsításáról és végül a belső rendfenntartó erő, a nemzetőrség létrehozásáról szóló törvénycikk.

Az osztrák alkotmány

Március 15-én I. Ferdinánd császár azt is megígérte, hogy alkotmányt ad birodalma nyugati felének is. Ez az alkotmány a mai Ausztriára, azután Csehországra és Galíciára vonatkozott, Magyarországra és az itáliai, a lombard-velencei tartományokra nem. Az 1848. április 25-én kiadott alkotmány általános része szerint „minden népfajok számára biztosítatik nemzetiségük és nyelvük sérthetlensége”. A császár számára teljhatalmat adott a miniszteri, katonai és főtisztviselői kinevezéseknél, s a hadüzenet, a békekötés és a külhatalmakkal való tárgyalás joga mellett az uralkodó vétőjoggal rendelkezett a törvények szentesítését illetően is. Az alkotmány kétkamarás törvényhozást hozott létre, ahol a követek kamaráját a tartományok lakosságának arányában választották volna, a szenátust az uralkodóház főhercegei, az uralkodó által meghívottak és a nagyobb földbirtokosok által választott 150 tag alkotta volna. Az alkotmánynak a császári túlhatalmat biztosító passzusai és a második kamara létesítése miatt Bécsben tüntetések törtek ki, s május közepén egy új osztrák minisztérium már egy egykamarás törvényhozó és alkotmányozó parlament összehívására tett ígéretet.

A törvények által megalkotott rendszer ugyan nem volt tökéletes (így elmaradt az Ausztriával közös ügyek rendezése, hiányos volt a hadsereg feletti rendelkezés jogának törvényi szabályozása; nem történt meg a zsidó vallás emancipációja), de lehetővé tette a polgári Magyarország megalkotását. Ahogy Kossuth fogalmazott követjelentésében, „nem minden ez, mi az egész nemzet jövődjét magában foglalná, hanem alapja jövőnké...”

A törvényekkel olyan polgári állam jött létre, amely rendelkezett az önállóság legfontosabb kellékeivel. A rendkívüli körülmények miatt, előbb jött létre a felelős kormány, mint az a népképviselői parlament, amely ezt a kormányt ellenőrizte.

A reformellenzék egyik legfontosabb célja a társadalmi rétegek és osztályok érdekeinek egyesítése, illetve a feudális társadalmi különbségek megszüntetése volt.

Ebből a szempontból a legnagyobb jelentőségű a jobbágyrendszer felszámolása volt. Az úrbéres szolgáltatások azonnali, kötelező eltörlése révén megszűnt az a lehetőség, hogy a paraszti népet ki lehessen játszani a nemesség ellen. A volt jobbágyok a társadalom 80 százalékát alkották, s az úrbéres szolgáltatások eltörlésével az általuk használt földek szabad tulajdonosává váltak. Megszűnt a földesúrral szembeni robotkötelezettségük, a földesúri bíróságok eltörlésével pedig megszűnt személyes alávettségük is. A földesurak kármentesítését az állam vállalta magára. A jobbágyfelszabadítás révén a paraszti népesség nem minden rétege jutott polgári tulajdonhoz, a nem úrbéres szolgáltatások eltörléséről az országgyűlés nem intézkedett.

Az áprilisi törvények címlapja Batthyány Lajos arcképével

A Habsburg Birodalom 1848-ban

A Batthyány-kormány működése, 1848. április 11.-szeptember 11.

A kormány • 22

A kormány belpolitikája • 24

A kormány külpolitikája • 27

A kormány katonapolitikája • 30

A nemzetiségek mozgalmi • 33

A kormány

A leendő kormány tagjairól már 1848. március elején megindultak a találgatások. Az egyértelmű volt, hogy e kormánynak csak Batthyány Lajos, az Ellenzéki Párt elnöke lehet a vezetője, az egyes tárcák várományosaival kapcsolatban azonban már több jelölt neve is felvetődött.

Valószínűleg március 22-én délután vagy este került sor Pozsonyban arra az ellenzéki konferenciára, melyen a kormányalakítás kérdéseit tárgyalták. Ekkor négy jelölt (Deák, Kossuth, Eötvös és Szemere Bertalan) fogadta el a neki felajánlott tárcát, így Deák az igazságügyit, Kossuth a pénzügyit, Eötvös a vallás- és közoktatásügyit, Szemere pedig a belügyit. Kossuth állító-

lag belügyminiszter akart lenni, de előbb Deákot kínálta meg a tárcával, Batthyány és Deák viszont azt akarták, hogy Szemere Bertalan legyen az. Batthyány ezen a napon kérte fel írásban a Pesten lévő Klauzál Gábort a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi és az Itáliában lévő Mészáros Lázár ezredest a honvédelmi, s másnap, 23-án pedig szóban Széchenyit a közmun-ka- és közlekedésügyi és Esterházy Pál herceget a király személye körüli vagy külügyi tárca vezetésére.

Batthyány a fővárosból érkező hírek hatására - amelyek szerint a Pest megyei Rendre Ügyelő Választmány szinte kormányzati szerepet készül játszani, illetve a sajtótörvény keltette izgalmak hatására - március 23-án úgy döntött, hogy bejelenti kormánya névsorát, s hogy a kormány képviselőiben ideiglenes bizottmányt (Ministeri Országos Ideiglenes Bizottmány) nevez ki a fővárosba. Ennek tagjává március 23-án nevezte ki Szemere Bertalant, a miniszterjelöltek közül a fővárosban tartózkodó Klauzál Gábort, valamint Nyáry Pált és Pulszky Ferencet.

Az új kormányban döntően a reformkori ellenzéki elit kapott esélyt arra, hogy megvalósítsa elképzeléseit. A kormány tagjai közül a baloldali liberálisokhoz tartozott Kossuth Lajos pénzügyminiszter és Szemere Bertalan belügyminiszter. Deák Ferenc igazságügyi miniszter és Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter képviselte a mérsékelt liberálisokat. Az ellenzék középutas, az udvar szemében is tárgyalóképes(ebb) tagjai közé tartozott a centralisták egyik vezetője, Eötvös József báró. Széchenyi István gróf pártállását nehéz meghatározni: talán pártok közöttiként, konzervatív-liberálisiként

A Batthyány-kormány.
Tyroler József rézmetszete

jellemezhetnénk, akit az 1820-1830-as években játszott szerepe miatt az ellenzéki oldalon is nagyra becsültek, ugyanakkor - miután az 1840-es évek második felében kormányhivatalt is vállalt - Bécs számára is elfogadható személy volt. A konzervatívok közül egyedül Esterházy Pál herceg, a király személye mellé rendelt külügyminiszter került a kormányba. Pártonkívüli volt, de jó kapcsolatokat ápolt Batthyánnal, Széchenyivel, Kossuthtal és Deákkal a kinevezésekor még Itáliában lévő honvédelmi, utóbb hadügyminiszter, Mészáros Lázár huszár ezredes is. Ily módon a kormány „nagykoalíciós” testület volt, amelyből csupán az ellenzék legradikálisabb, illetve a konzervatívok leglojálisabb árnalata hiányzott.

A kormány tagjai közül Batthyánt kiemondottan baráti kapcsolat fűzte Deákhoz, akit igen nagyra becsült. Kossuthtal az 1840-es évek közepe óta szorosan együttműködtek. Klauzál az 1839-1840-es, illetve az 1843-1844. évi, Szemere az 1843-1844. és az 1847-1848. évi országgyűléseken játszott fontos szerepet.

Széchenyi a Helytartótanács közlekedési osztályának vezetőjeként, Szemere Borsod megye alispánjaként, Deák Zala megye tiszti ügye-

Batthyány Lajos (1807-1849)

Batthyány Lajos. Friedrich Lieder vízfestménye, 1839

évében nem riadt vissza radikális lépésektől sem, de a törvényesség betartását és betartatását mindvégig politikája zsinórmértékének tartotta. Batthyány nem volt jó szónok, s személyiségjegyei sem tették őt alkalmassá a népszerű szerepére. Zárkózott magatartásával inkább tisztelőket, mint barátokat szerzett. Jelmondata: „A magam útját járom” híven fejezte ki emberi és politikai magatartását.

szeként, Esterházy a monarchia egykori londoni követeként, Mészáros egy huszár ezred parancsnokaként, Kossuth az ellenzék gazdasági vállalkozásainak tényleges irányítójaként saját szakjukban már komoly gyakorlattal rendelkeztek; Eötvös pedig szakmai elméleti munkásságával bizonyította, hogy ért az általa irányítandó tárcához.

A kabinet tagjai között természetesen voltak személyi rokon- és ellenszenvet, működőképességét azonban alapvetően nem ezek, hanem az ország kiil- és belpolitikai adottságai határozták meg.

A kormány megkezdte az egyes szakminisztériumok kiépítését, intézkedett a volt kormányzások megszüntetéséről, a korábban a megyébe küldött főispáni helytartók (adminisztrátorok) visszahívásáról, a Felvidéken mutatkozó éhínség csillapításáról, a törvények lefordításáról és közzétételéről.

Batthyány 1844-ben az országgyűlésen elsőként követelte: a birodalom vezetése a kormányzásban a magyar alkotmányosságot vegye politikájának mértékéül, s ne az örökös tartományokkal szemben követett abszolutisztikus módszert próbálja meg Magyarországon is érvényesíteni. Olyan államférfi volt, aki következetesen képviselte az ország érdekeit a dinasztiaival szemben is. Arra törekedett, hogy Magyarország 1848 tavaszán elért helyzetét megőrizze, s a vitás kérdéseket oly módon rendezze, hogy a birodalom súlypontja Magyarországra kerüljön. A magyar alkotmányosság

Miniszteri bársonyszék, 1848

A kormány belpolitikája

A függetlenség fontos biztosítéka volt az önálló pénzügy megteremtése, amely Kossuth Lajos pénzügyminiszter nevéhez fűződött. Kossuth szinte teljesen üres államkincstárat vett át 1848 áprilisában, ám csakhamar úrrá lett a helyzeten. Előbb kamatos kincstári utalványok kibocsátásával próbálta stabilizálni az ország pénzügyi helyzetét, majd az önálló bankjegykibocsátás eszközéhez folyamodott. E pénztelenség volt az egyik magyarázata annak, hogy a kormány nem volt hajlandó részt vállalni a csillagászati összegekre rügő osztrák államadósságból, mondván, hogy az adósságokat az ország megkérdezése nélkül csinálták, s nem reá költötték. Ez az érv azonban azt is eredményezte, hogy Bécsben a polgári erők is Magyarország önállóságának felszámolásában kezdték látni a birodalom stabilizálásának egyetlen lehetőségét.

A forradalom és szabadságharc sajátos intézményei közé tartozott a kormánybiztosság rendszere. Az intézmény végigkísérte a másfél év történetét, s a forradalmi

A sajtó

A március 15-i pesti forradalom legfontosabb dokumentuma, a *Tizenkét pont* első pontja a cenzúra eltörlését és a sajtó szabadságát követelte. 1848 márciusa után óriási mennyiségű sajtótermék látott napvilágot. 1848 előtt 65, 1848-1849-ben összesen 152 időszakos lap jelent meg Magyarországon. Ezek között volt olyan, amelyik csak néhány számot élt meg, de volt olyan is, amely több mint egy éven át megjelent. A kormány hivatalos lapja kezdetben a *Pesti Hírlap*, 1848 júniusától a *Közlöny* volt. A mértékadó lapok közül kiemelendő még Kossuth saját lapja, a *Kossuth Hírlapja*; a radikális baloldali lapja, a *Marczius Tizenötödike*; 1849-ben az úgynevezett békepárt közlönye, az *Esti Lapok*, valamint Szemere Bertalan saját lapja, a *Respublica*. A forradalmi lapokat a császári-királyi megszállás időszakában betiltották, de ez a sors érte például a konzervatív *Figyelmezőt* is.

ötforintos bankjegy

közigazgatás alkotása volt. 1848 szeptemberéig a végrehajtó hatalom és a helyi közigazgatási szervek közötti kapcsolattartást szolgálta, a Batthyány-kormány lemondása után pedig - a végrehajtó hatalom átalakulásából következően - a törvényhozó és a végrehajtó hatalom egyaránt részt vett kialakításában. A kormánybiztosokat egy-egy törvényhatóság vagy országrész élére nevezték ki, s olyan feladatokat láttak el - közrend fenntartása, hadseregszervezés, újoncozás, népfelkelés szervezése -, amelyek meghaladták egy-egy törvényhatóság hivatalnokainak erejét.

A Batthyány-kormányban már működése kezdetén rengeteg gondja akadt. 1848 tavaszán és nyarán a jobbágyfelszabadítás továbbfejlesztését célzó megmozdulások bontakoztak ki az ország területén. A jobbágyfelszabadítás ugyanis csak az úrbéres területeket érintette, a maradványföldeket, az írtásföldeket, a szőlőbirtokokat és az egyéb, vitatott jogállású területeket nem. Márpedig voltak olyan települések, ahol a paraszti népesség alig vagy egyáltalán nem rendelkezett úrbéres földekkel, s így az ott lakók némi joggal érezték úgy, hogy az átalakulástól nem kaptak semmit. Ezek a mozgalmak főleg azokon a területe-

ken voltak veszélyesek, ahol a társadalmi feszültséghez nemzetiségi ellentétek is társultak. A magyar, a német és a szlovák paraszti lakosság megmozdulásait részben megbékítéssel, részben katonai erő alkalmazásával a nyár végére sikerült lecsillapítani. Különleges volt az erdélyi helyzet, ahol korábban nem volt úrbérrendezés, azaz, nagyon nehéz, sőt szinte lehetetlen volt eldönteni, hogy milyen földek kerüljenek a volt jobbágyok birtokába.

A társadalmi súlyát tekintve sokkal gyengébb városi munkásság szintén megmozdult, s petíciókkal, tüntetésekkel próbált magasabb munkabért, rövidebb munkaidőt és könnyebb előrejutást kiharcolni magának. Az áprilisi törvények ugyanis nem számolták fel a céhrendszert, s így a mesterlegények mesterré válása előtt továbbra is komoly akadályok állottak. A Klauzál Gábor ipar- és kereskedelemügyi miniszter által június 9-én kibocsátott céhrendelet a követelések nagy részét teljesítette, s így a nyár közepétől már nem kellett újabb mozgalmaktól tartani.

Július 4-én ült össze az első népképviselői országgyűlés, amelyben biztos többsége volt Batthyány kormányának. A korábbiánál sokkal kiterjedtebb választójog ellenére (a választók száma négy-ötszörösére növekedett) az országgyűlési képviselők háromnegyedét továbbra is nemesek alkották. Ezek a képviselők azonban szinte kivétel nélkül a korábbi reformellenzékhez tartoztak. Alacsony volt a nemzetiségi követek számaránya is, többek között a horvát mozgalmak és a Délvidéken kitört szerb lázadás miatt is, mert e vidékeken nem került sor választásra.

1848. július 11-én Kossuth többórás beszédet tartott a képviselőházban. Beszédében összefoglalót adott a kül- és belpolitikai helyzetről. Megállapította, hogy a nagyhatalmak egyikétől sem várható komoly segítség, szólt a német egységmozgalomhoz fűződő reményekről, valamint az orosz csapatok megjelenéséről a román fejedelemségekben. Kitért a horvátországi események-

*Képviselő-választás Pesten
1848 nyarán. Vincenz
Katzler litográfiája, 1850*

re, Jellaöc horvát bán ellenszegülésére, a délvidéki szerb lázadásra is. Megállapította, hogy az ország veszélyben van, s ezért 200 000 katona és 42 millió forint megajánlását kérte a képviselőktől. A képviselőház ezt egyöntetű felállással meg is szavazta.

A népképviselői országgyűlés legfontosabb feladata az 1848. áprilisi törvények továbbfejlesztése és kiegészítése lett volna. A törvényhozó testület azonban augusztus végéig mindössze három törvényt alkotott

A zsidók 1848 tavaszán és nyarán

Az 1848. március-áprilisi időszakban egyes, főleg dunántúli és felvidéki városokban antiszemita zavargásokra került sor. Az átalakulást a polgárság egy része arra akarta felhasználni, hogy megszabaduljon a zsidó iparúzóktól. Pogromok és kitaláló határozatok jelezték ezt a törekvést. A kormány kemény kézzel lépett fel e törvényhatóságok és csoportok ellen, s április végére sikerült felszámolni e mozgalmakat. Ugyanakkor a kormány a feszültségek csökkentése érdekében felmentette a zsidókat a nemzetőri szolgálat alól, s nem kaptak szavazójogot sem. A nemzetőrség nyári mozgósítása során azonban a legtöbb törvényhatóság nemzetőri szolgálatra kötelezte a zsidó lakosságot is. Kállay Ödön már 1848 augusztusában indítványozta a zsidók egyenjogúsítását, de a javaslatot az országgyűlés nem tárgyalta.

Kísérlet a feudális maradványok eltörlésére

Deák Ferenc igazságügyi miniszter 1848 tavaszán hozzákezdett a feudális maradványok eltörlésére vonatkozó törvényjavaslat kidolgozásához. Ez a maradványföldek és irtások nagy részét állami kárpótlás mellett parasztbirtoknak ismerte el, a szőlőket, a majorsági házhelyeket, a kertészségek belső részeit pedig a parasztok által megválthatónak deklarálta. A tervezet szeptember 19-25. közötti vitája során a képviselőház a szőlődézmát eltörölte, s mind a negyed teleknél kisebb birtokú szőlősgazdák, mind a saját tulajdonú házban lakó majorsági zsellérek megváltását állami feladattá tette. A tervezet további vitáját Jellacic támadása miatt elnapolták.

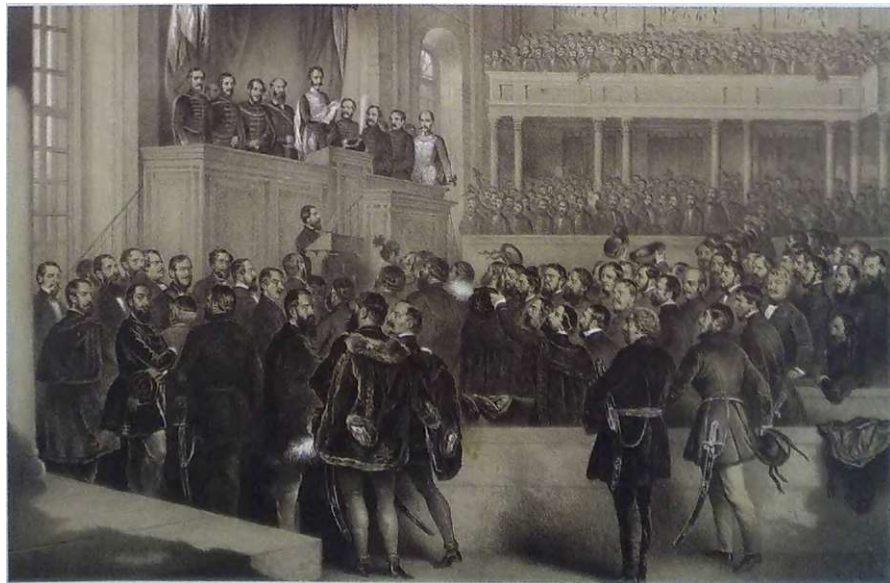

Deák Ferenc képmása. Benes Pál vízfestménye

a kincstári birtokokon eszközrendő magyar telepítésekről, a magyar hadseregről és a bankjegykibocsátásról. E törvényeket az uralkodó nem szentesítette, ám az ország fenyegetett helyzetére való tekintettel az országgyűlés ez utóbbi kettőt 1848 őszén részlegesen életbe léptette.

Radetzky észak-itáliai győzelmeit követően kiéleződött az osztrák-magyar viszony. Az osztrák kormány már korábban kinyilvánította, hogy kész felmondani semleges-

ségét a magyar-horvát viszályban. Augusztus végén Batthyány és Deák a vitás kérdések rendezésére Bécsbe utazott. A magyar kormány tárgyalási ajánlataira csattanós válasz volt az osztrák kormány által Budapestre küldött államirat, egy ultimátum, amely az önálló magyar pénz-, had- és kereskedelemügyi minisztériumok megszüntetését követelte. Kiderült, hogy Bécsben elérkezettnek látják az időt az áprilisi törvények egyoldalú, s ha kell, erőszakos módosítására.

Az országgyűlés megnyitása, 1848. július 5.
Litográfia

A kormány külpolitikája

Az 1848. áprilisi törvények tökéletesítéséhez és továbbfejlesztéséhez időre és nyugalomra lett volna szükség, s a Batthyány-kormányuk nemigen jutott ki e kettőből. A kormány sikere azon múlt, hogy Béccsel szemben és az országon belül stabilizálni tudja-e helyzetét. Bécsben nemcsak a császári udvar, a birodalmat eddig irányító hivatali és katonai arisztokrácia nem mondott le arról, hogy visszaállítsa Magyarország 1848 előtti alárendelt helyzetét, hanem ezt a célt tűzték maguk elé az egymást meglehetősen gyakran váltó osztrák polgári kormányok is.

A külpolitikai körülmények azonban egyelőre nem nagyon kedveztek e törekvéseknek. Lombardiában a Radetzky vezette cs. kir. hadsereg harcban állt az ottani fölkelőkkel s az őket támogató Szárd-piemonti Királyság reguláris csapataival. A nyugati nagyhatalmak közül Anglia nem bánta volna, ha a Habsburg Birodalom elveszíti itáliai tartományait, mert így jobban megfelelhet igazi feladatának, Oroszország feltartóztatásának. Az egyre mélyebb belső társadalmi válságba süllyedő Francia Köztársaságnak sem volt ellenére Itália egyesítése.

A Batthyány-kormány elsőként Angliával kívánta felvenni a diplomáciai kapcsolatot. Az angol nagyhatalom azonban sokkal fontosabbnak tartotta Ausztria fennállását, mintsem hogy diplomáciai érintkezésbe lépjen annak egyik országával. Így a - többnyire kereskedelmi előnyökkel is kecsegtető - magyar ajánlatokra udvarias, de kitérő válaszok érkeztek.

A belső bajaival, szociális ellentéteivel küzdő Francia Köztársaság - a monarchista Európában - 1848 tavaszán senkinek sem látszott kívánatos partnernek. A ma-

gyar kormány meg akarta várni, hogy előbb egy monarchikus nagyhatalom ismerje el Magyarországot, s csak ezután szándékozott követet cserélni Franciaországgal. Amint a német központi hatalom hivatalosan fogadta Magyarország küldötét, Batthyány aláírta Teleki László párizsi megbízó levelét. Teleki azonban már csak akkor érkezett meg Párizsba, amikor az osztrák politika határozottan fellépett minden magyar diplomáciai törekvés ellen. Így az ő elismertetésére már nem is került sor, csak nem hivatalos ügyvivőként működhetett.

Franciaországot lekötötte saját belső helyzetének stabilizálása; a magyarnál fejlettebb társadalmát súlyos belső konfliktusok osztották meg, s ezek végül a júniusi munkásfelkelésben csúcsosodtak ki. Hiába hirdette meg a széplelkű Lamartine külügyminiszter az európai rab nemzetek felszabadítását, a hivatalos francia politika stabilitásra és elismerésre vágyott, s ezért nem volt hajlandó támogatni a mégoly törvényes magyar kormányzatot sem.

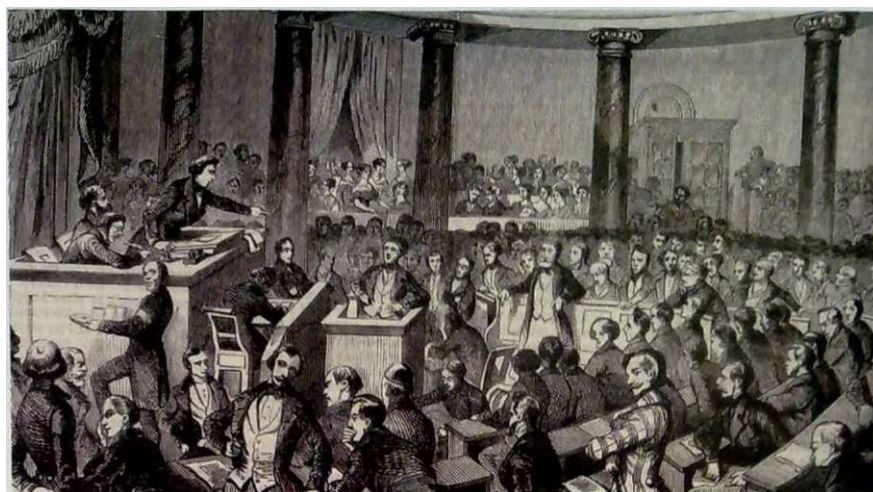
Az olasz segély ügye

Batthyány kormánya rokonszenvezett az olasz egységmozgalommal, de a *Pragmatica Sancti*'óából következő kölcsönös védelmi kötelezettség miatt rokonszenvét nyíltan nem mutathatta ki. Sőt az országgyűlés a kormány indítványára megszavazta, hogy a kormány ígérjen katonai és pénzsegélyt az uralkodónak az itáliai háború befejezésére, ha „a belháborúnak”, azaz a szerb lázadásnak sikerül véget vetni. Ez lényegében persze a segély megtagadását jelentette. A kormány azonban nem volt könnyű helyzetben, hiszen az olasz háború bármilyen befejezése után számolnia kellett a Radetzky seregében harcoló horvát és szerb határőrszázadok hazatérésével. Radetzky custozzai győzelme után a kérdés lekerült a napirendről.

Teleki László képmása

A frankfurti német nemzetgyűlés

Az 1848 tavaszán kibontakozó német egységmozgalom következtében fennállt az a lehetőség, hogy a Habsburg Birodalomnak a Német Szövetséghez tartozó tartományai beolvadnak a létrejövő egységes német államba. Ebben az esetben megkezdődhetett a birodalom Magyarország központú átszervezése. E „nagy magyar” elképzelés lényege az volt, hogy nemcsak a birodalom Németországból kimaradó területei kerüljenek magyar vezetés alá, hanem az új, Buda központú államalakulat ter-

Batthyány
pecsétje, 1848

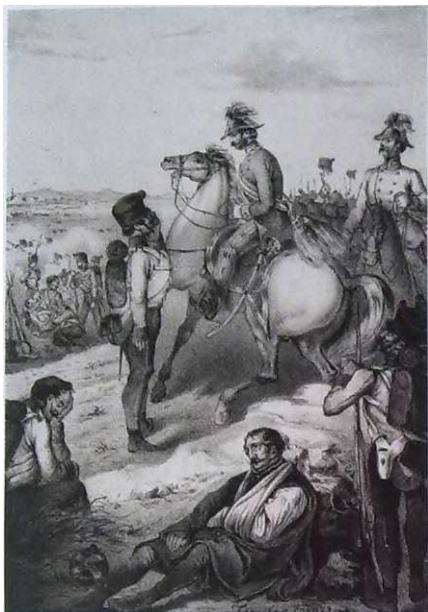
A schleswig-holsteini háború

1848 áprilisában háború tört ki Dánia és a Német Szövetség államai között. A tét a dán király birtokához tartozó, német lakosságú Schleswig és Holstein függetlensége volt. A háborút csapatokkal támogatta a porosz király is. Anglia és Oroszország nyomására a porosz király visszavonta csapatait, majd augusztus 26-án fegyverszünetet kötött Malmöben a dánokkal. A döntésről a frankfurti német nemzetgyűlés felhíborodással értesült, s szeptember 5-én előbb elvetette, majd 16-án megszavazta a fegyverszünetet. A híre tüntetések kezdődtek Frankfurtban, majd kitört a forradalom. A rendet szeptember 18-án a mainzi erőd osztrák csapatai állították helyre. A fegyverszünet elfogadása jelentősen csökkentette a frankfurti parlament tekintélyét. (A háború 1849 februárjában újra kezdődött, s júliusban fegyverszünettel, majd 1850-ben békével ért véget. A két tartomány a dán király birtokában maradt.)

mészetes vonzásának köszönhetően a dunai szerb és román fejedelemségek is kapcsolódnának a Magyar Koronához. Ezért hívták a kormány tagjai 1848 májusában, az újabb bécsi forradalom után Budára az Innsbruckba menekült uralkodóházat (sajnos, sikertelenül), s ezért támogatták olyan lelkesen a német egységmozgalmat.

Így 1848 júniusában Szalay László és Pázmány Dénes személyében követeket küldtek a frankfurti össznémet parlamenthez. Júliusban a magyar kormány katonai szövetséget ajánlott a német központi hatalomnak. Augusztus 3-án a magyar parlament nyilatkozatban jelentette ki, hogy ha Ausztria és a német központi hatalom a német egység ügyében háborúba keverednék, Magyarország segítségére nem számíthat. Augusztus végén a német birodalmi kormány hivatalosan is fogadta Szalayt mint egy önálló állam követét. Októberben azonban - hivatkozva az időközben beállott változásokra - visszavonták az elismerést.

A német egységmozgalommal és a Habsburg Birodalom átalakításával szorosan összefüggött a független Lengyelország feltámasztásának kísérlete. Fennállt ugyanis annak lehetősége, hogy a három részre szabdaltnak Lengyelország osztrák és porosz fennhatóság alatti területei függetlenednek és egyesülnek. Ez nyilván kihívta vol-

na Oroszország intervencióját, s ezáltal a megszülető német nagyhatalom és Oroszország háborúját. Magyarország ebben a háborúban természetesen a demokratikus Németország oldalán szándékozott részt venni.

A Batthyány-kormány külpolitikai számításai nem teljesültek. Az Ausztria nagyhatalmi állásának megmaradását az európai egyensúly szempontjából nélkülözhetetlennek tartó Anglia kormánya nem volt hajlandó érintkezésbe lépni a magyar kormányzattal. A túlzottan sokféle érdeket demokratikusan egyeztetni próbáló frankfurti német parlament munkája sem hozta meg az egységes Németországot. A német egységmozgalom kudarca egyszersmind a porosz és osztrák főség alatt lévő lengyel területek forradalmi mozgalmainak kudarcát is hozta. Az itáliai helyzet sem alakult kedvezően.

*A custozzai csata
1848. július 25-én*

Az orosz veszély

Magyarországon a politikusok többsége tisztában volt azzal, hogy elvileg bármikor bekövetkezhet a cári Oroszország fegyveres intervenciója. A dunai román fejedelemségek orosz megszállása után a Batthyány-kormány egyik első dolga az volt, hogy megkérdezze a bécsi orosz követet a lépés indokairól. A válasz megnyugtató volt: a lépésre az Orosz Birodalom belső nyugalma érdekében kényszerült, s nem lép fel Magyarország ellen, amíg „a magyar nemzet kebelében valamely oly összecsoportozásokat s fegyvergyűjtéseket nem fogna látni, melyek által ő magát fenyegetve érezné.” (Az utalás a lengyelek esetleges szervezkedésére vonatkozott.) A bécsi orosz követ 1848. július végéig némi szolid elismeréssel írt a stabilitást óhajtó magyar törekvésekről, s csupán Jellacic rehabilitációja után változott meg a véleménye.

Az észak-itáliai osztrák tartományokban kitört felkelés nehéz helyzetbe hozta a cs. kir. hadsereget, főleg azután, hogy Károly Albert piemonti-szárd király is hadat üzent. Ezután Radetzky tábornagy a Verona-Peschiera-Mantua-Legnago közötti úgynevezett várnégyszögbe vonta vissza csapatait. Május 6-án Santa Luciánál visszaverte a szárd csapatokat, majd a hónap végén támadásba kezdett. E kísérlete azonban még kudarcra végződött. A szárd-piemonti csapatok július 23-25-én súlyos vereséget szenvedtek Custozánál, kénytelenek voltak kiűriteni Lombardiát és fegyverszünetet kötni az osztrákokkal.

Radetzky szobra Béciben

A kormány katonapolitikája

A Batthyány-kormány 1848 áprilisában úgy került hatalomra, hogy gyakorlatilag nem volt fegyveres ereje. Az 1848 március-áprilisában megalkotott törvények között nem akadt olyan, amely az ország fegyveres erejéről külön is rendelkezett volna. A III. törvény cikk megfogalmazása nem volt elég egyértelmű, hiszen ez határozott formában csak azokat a tárgyakat utalta a magyar kormány hatáskörébe, amelyek korábban a Magyar Udvari Kancellária, a Helytartótanács és a Kamara köréhez tartoztak, vagy „azokhoz tartozniok kellett volna”. A törvény cikk szövege csak általában szövelt a minisztériumhoz tartozó „katonai és általában minden honvédelmi” tárgyokról.

A korábbi kormányzások azonban legfeljebb a Magyarországon állomásozó cs. kir. (császári-királyi) hadseregellátásában, illetve a katonai és polgári hatóságok közötti kapcsolattartásban játszottak szerepet. A katonaság ügyeinek nagy részét a birodalom egész területére kiterjedő rendszerben a főhadparancsnokságok intézték. Ezekről azonban nem intézkedtek az 1848. évi törvények, ahogy arról sem, hogy mit jelent a magyar katonaság; az országban állomásozó, nagyjából osztrák, lengyel, cseh, morva, ukrán kiegészítésű alakulatokat, vagy pedig az ország területén toborzott és sorozott, ámde sokszor külföldre vezényelt katonaságot?

E kérdéseket azért is rendezni kellett, mert a főhadparancsnokságokra a XXII. törvény cikk értelmében felállítandó belső rendfenntartó erő, a nemzetőrség felfegyverzésében is fontos feladat várt. E főhadparancsnokságok pedig, köztük az Ignaz von

Az első honvédszászlóalj megtépett zászlója

Lederer báró lovassági tábornok által vezetett budai, egyáltalán nem törődtek a kormány utasításaival, mondván, hogy az iránta gyakorlandó engedelmességre nézve még nem kaptak utasítást Bécsből.

Batthyány miniszterelnök határozott fellépésének köszönhetően május 7-én az uralkodó királyi kéziratban a négy magyarországi főhadparancsnokságot, a budait (a szűkebb értelemben vett Magyarország), a temesvárit (Bánság), a pétérváradit (Szlávia és Szerémség) és a zágrábit (Horvátország) a Batthyány-kormány rendelkezései alá rendelte. A nagyszabású (Erdély) főhadparancsnokságot csak június 10-én, az erdélyi unió szentesítésekor utasította a magyar kormányzat rendeleteinek teljesítésére. E hatóságok engedelmissége azonban sok kívánnivalót hagyott maga után. Vezetőik az uralkodó iránti feltétlen hűség és a birodalmi egység gondolatának jegyében nőttek fel, s a rendelkezésük alá tartozó csapatok többsége idegen lévén, ezeket sem fűtötte valami elsőpró lelkesedés a birodalmat veszélyeztető magyar politikusok iránt.

Sorgyalogsági tiszt csákó

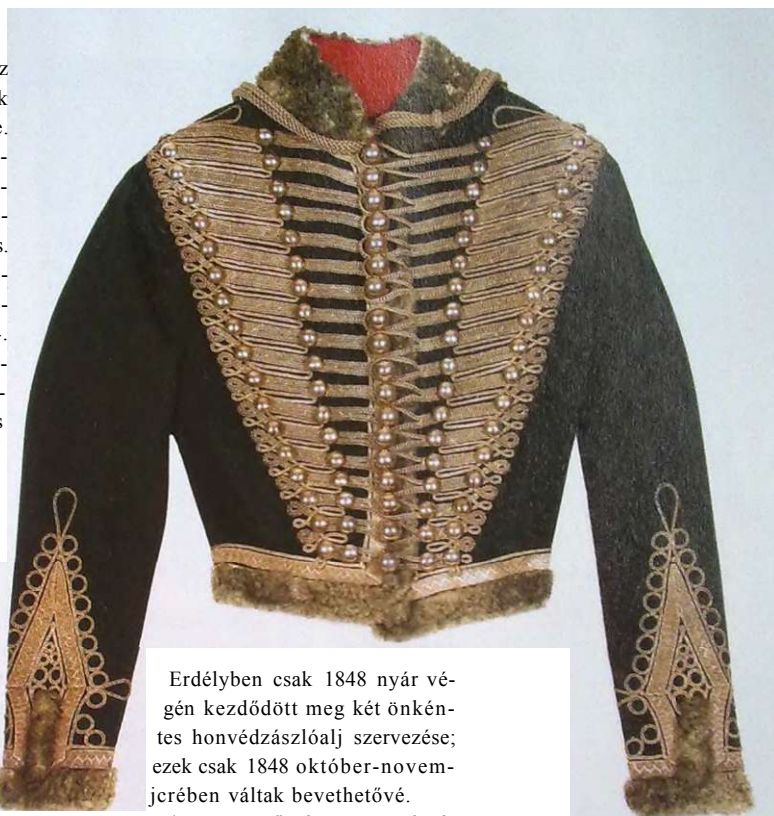

Batthyány fontosnak tartotta, hogy az idegen alakulatokat minél előbb kicseréljék a külföldön állomásozó magyar ezredekre. A Galiciában, Csehországban és Ausztriában állomásozó magyar huszár- és gyalogezredek tekintetében még volt némi remény. Az itáliai hadszíntéren harcoló cs. kir. hadseregben szolgáló magyar alakulatok hazahozataláról azonban szó sem lehetett. Törvényes módon került haza a 4. (Sándor), a 6. (Württemberg), a 9. (Miklós) huszárezred nagy része, kivéve a 6. huszárezred egy századát, amely 1848. május végén hazaszökött Galiciából.

Az 1848. március 15-i pesti forradalom legfontosabb dokumentuma, a *Tizenkét pont* ötödikként „Nemzeti őrsereg” követelt. Ez az intézmény a polgári forradalmak jellegzetes vívmánya volt, s 1848-1849 Magyarországon különleges jelentőségre tett szert. A nemzetőrség olyan keretet jelentett, amelyben a lakosság jelentős része elsajátíthatta a fegyverforgatás alapismereteit, s ezt a reguláris hadsereg megszervezésénél kamatoztathatta.

A nemzetőrség alapegysége a zászlóalj (egy városban általában egy, egy megyében egy-négy) volt. A zászlóaljakat századokba, ezeken belül szakaszokba szervezték. Az összeírt nemzetőrség létszáma 1848 nyarára elérte a 350 000-380 000 főt, de ebben a számban nincs benne Erdély, illetve a határtörvidék és Horvátország nemzetőrsége. Ebből a jelentős létszámból mindössze 6000 volt lovas nemzetőr, az is meglehetősen egyenetlen területi eloszlásban.

A külföldön lévő katonaság hazahozatala lassan haladt, a kormánynak pedig mielőbb fegyveres erőről kellett gondoskodnia. Ezért már április 26-án határozott egy önálló, 10 000 főből álló önkéntes vagy mozgó nemzetőrség létrehozásáról. Ezeket az alakulatokat rövidesen honvédszászlóaljaknak kezdték nevezni. Az első tíz honvédszászlóalj szervezése május közepén kezdődött meg, s többségük július végétől már a Délvidéken harcolt a szerb fölkelők ellen.

Erdélyben csak 1848 nyár végén kezdődött meg két önkéntes honvédszászlóalj szervezése; ezek csak 1848 október-novemberjében váltak bevethetővé.

A nemzetőrség egy részét 1848 júniusától a Dráva mentére, illetve a szerb hadszíntérre vezényelték. Ezek az alakulatok kettő-nyolc hetet töltöttek a táborban, s mire bejötték volna a szolgálatba, már indultak is haza. Batthyány augusztus közepén ezért kezdeményezte újabb, önkéntes mozgó nemzetőr-alakulatok szervezését. Ezek többsége aztán az ősz

Huszártiszti mente

A honvédsereg tisztikara

Az első tíz honvédszászlóalj tisztikarának többségét olyan nyugalmazott, kilépett vagy aktív cs. kir. tisztek alkották, akik legfeljebb a századosi rangig vitték a hadseregben. Komoly csábítást jelentett, hogy az előzőnél eggyel magasabb rangban vették át őket, s fizetésük is jócskán meghaladta soreszredi társaikét. Az 1848 őszi szervezett honvédszászlóaljak tisztikarában már az első tíz honvédszászlóalj tagjait is megtaláljuk. A honvédsereg felső vezetésének mintegy 70 százaléka szolgált korábban a cs. kir. hadseregben. A többiek külföldi önkéntesekből, a magyar nemesség és értelmiség tagjaiból kerültek ki. A tisztikar átlagéletkora 35-45 év között volt.

Nemzetőr. Borsos Miklós
olajfestménye

folyamán szintén honvédszászlóaljja alakult át.

Ezekből az alkotóelemekből, a cs. kir. hadsereg magyar alakulataiból, honvéd- és önkéntes mozgó nemzetőri zászlóaljakból jött létre végül az a fegyveres erő, a honvédség, amelynek feladata 1848 ősztől az ország önállóságának megvédése volt.

A népképviselői országgyűlés 1848 augusztusában kezdte meg a katonaillesítési törvénycikk vitáját. Mészáros Lázár hadügymi-

niszter terve az volt, hogy a kiállítandó újoncokból újabb seregrendi zászlóaljakat hoznak létre. Ezt a tervezetet az országgyűlés többsége elutasította. A képviselők jelentős része újabb honvédszászlóaljak szervezését indítványozta. Végül kompromisszumos megoldás született. Az újoncokból kiegészítették volna a Magyarországon állomásozó, magyarországi seregrendeket és lovaseseregeket, a fennmaradó újoncokból pedig újabb honvédszászlóaljakat szerveztek volna. Az országgyűlés augusztus 26-29-én fogadta el a katonaillesítési törvényjavaslatot, de az uralkodó ezt nem szentesítette.

Jellaic betörése miatt az országgyűlés szeptember 12-én határozatot hozott a katonaillesítési törvénycikk életbeléptetéséről, s Batthyány e parlamenti határozat alapján rendelte el szeptember 14-én az újabb honvédtoborzást, majd a sorozást. Az újoncokból csak honvédszászlóaljakat szerveztek. Szeptember 16-án az országgyűlés Nyáry Pál indítványára úgy határozott, hogy a törvényhatóságoknak minden 127 fő után 2 újoncot kell kiállítaniuk. A szabadságharc hadseregének nagyobbik felét tehát már nem önkéntes, hanem sorozott alakulatok tették ki. Az év végére a honvédszászlóaljak száma elérte a 66-ot.

Toborzás. Munkácsy Mihály
rajza után készült színezett
fametszet, 1868

A nemzetiségek mozgalmai

Az utolsó rendi országgyűlés résztvevői abban reménykedtek, hogy az áprilisi törvényekben az ország lakosságának egészére kiterjesztett polgári szabadságjogok, a népesség többségét érintő jobbágyfelszabadítás olyan alapot fog képezni, amelyen az ország népei egymással összefogva építhetik fel a polgári Magyarországot. A magyar liberálisok ideálja a polgári nemzetállam volt, egységes piaccal és egynyelvű közigazgatással. Ezért tehát érthető, hogy amikor 1848 tavaszán az ország nemzetiségei önálló követelésekkel léptek fel, a kormányzat ingerülten reagált.

A leggyengébb s rendészeti eszközökkel is kezelhető mozgalomnak a szlovák bizonyult. A jobbágyfelszabadítás a szlovák parasztság többségét kielégítette. A szlovák lakosság tekintélyes részét katolikusok alkották, s a nagyjából evangélikus lelkészek vezette szlovák nemzeti mozgalomnak nem sok esélye volt a vallási identitását a nemzetinél többre tartó szepességi szlovák lakosság között. E mozgalom vezetői május 10–11-i lipótvárosi gyűlésükön nemzeti egyenjogúságot, önálló nemzeti gyűlést és arányos országgyűlési képviselést, s emellett a korábbi földesúri túlkapások orvoslását, a majorsági jobbágyok felszabadítását és a földesúri regálejogok (kocsmáztatás, mérszárszék, szeszfőzés) eltörlését követelték. A Batthyány-kormány azonban nemsokára elrendelte a tanácskozás résztvevőinek mint pánszláv izgatónak a letartóztatását, s azok kénytelenek voltak Csehországba menekülni.

A szerb nemzeti mozgalomnak 1848 tavaszán még több központja volt. Mind a pesti, mind az újvidéki szerb gyűlés követelte a szerbek nemzetként történő elismerését. Az újvidéki gyűlés résztvevői ha-

„Hazánk határai között sokféle nyelvű népek laknak, de van egy alap, melyen, ha a monarchia hatalmának feltételét - mely Magyarország erejében áll - elismerve, nemzetünket új viszonyai megszilárdításában őszintén gyámolítandja: és álbuzgalmú bujtogatások veszélyes zavarokat nem készítenek, ezen különböző nyelvű népek érdekeit talán egyesíteni lehet: ez az alkotmányos szabadság, mely a különböző nyelvű népfajokat a polgáratlan közös nemzetiségben egymás között egyesítheti; ez alapon egyek lehetünk az Adriai tengerig.”

Részlet Kossuth Lajos és Szentkirályi Móric 1848. április 10-i követjelentéséből

tározottan követelték a határőrvidéki feudális viszonyok felszámolását is. Amikor azonban küldöttek megjelentek Pozsonyban, Kossuth meglehetősen egyértelműséggel adta értésükre, hogy önálló nemzetként történő elismertetésükre nem számíthatnak, mert Magyarországon politikai szempontból csak egy nemzet van, a magyar - értsd: a különböző nyelvűeket egybefoglaló „magyarországi” nemzet. (Kossuth ugyanis - a magyar politikusok többségé-

A Határőrvidék szerepe

A horvát, a szerb és a román mozgalmak közös jellemzője volt, hogy komoly fegyveres bázissal is rendelkeztek. A 18. században az ország déli és keleti végein létrehozott Katonai Határőrvidék lakosságát többségében horvátok, szerbek és románok alkották, s a magyar kormánynak ígéretet kellett tennie, hogy egyelőre nem változtatják meg a Határőrvidék katonai beszerkezetét. E határőrlakosság olyan fegyveres erőt alkotott, amely már nyomatékkal képviselhette a nemzetiségek követeléseit. A határőrezredek vezetői az uralkodó és a birodalom egysége iránt elkötelezettek voltak, akik kitűnően ki tudták használni a paraszti lakosságban a „jó császárhoz” fűződő illúzióit. A három helyett azonban igazában csak két nemzetiségről beszélhetünk, hiszen a horvátokat a magyar országgyűlés is önálló, tehát testületileg is különálló nemzetnek tekintette.

A karlócai szerb nemzetgyűlés. Litográfia

hez hasonlóan - úgy vélte, hogy a nemzetként való elismerés feltételezi a területi különállás tudomásulvételét is.) A küldöttség egyik tagja, Djorđe Stratimirović erre állítólag kijelentette, hogy akkor követeléseik teljesítését másutt fogják keresni, mire Kossuth, szintén állítólag így válaszolt: „Akkor a kard fog dönteni közöttünk.” (Maga Kossuth később cáfolta a találkozó megtörtén-

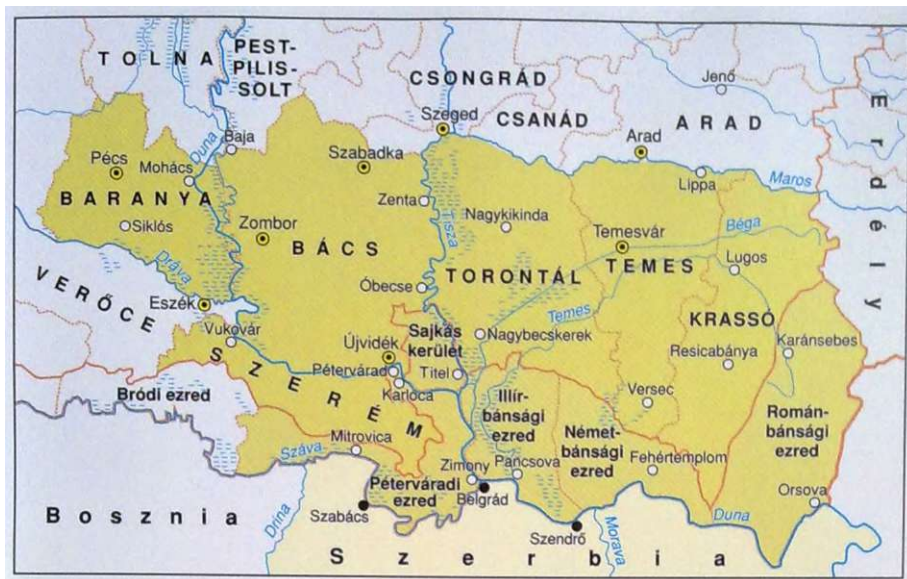
tét, s miután korabeli hiteles forrással nem rendelkezünk róla, valóban bizonytalan, hogy megtörtént-e? Nem zárható ki, hogy a történetet - a magyar politikusok rugalmatlanságát, illetve a szerb követelések jogosságát bizonyítandó - maguk a szerb politikusok találták ki és terjesztették el.)

A délvidéki szerbek röviddel ezután már önálló Szerb Vajdaság létrehozását követel-

A tervezett Szerb Vajdaságba részben vagy egészben beolvasztandó megyék nemzetiségi összetétele 1848-ban

Megye	Magyar	Német	Román	Szlovák	Szerb	Horvát	Összesen
Baranya	132480	76 834		1 479	41 000		251 793
Bács	186102	98 408			189 991		474 501
Temes	5 827	93 920	194 564	3213	14 260		311 784
Arad	36 061	18107	180 268	1 789	1 406		237 631
Krassó	2 500	11 650	194 361	2 725		10 040	221 276
Torontál	54 869	88 039	61 086	5 809	124 447		334 250
Összesen	417 839	386 958	630 279	15015	371 104	10 040	1 831 235

Az adott megyében legnagyobb lélekszámú nemzetiséget dőlt számmal /elöltük

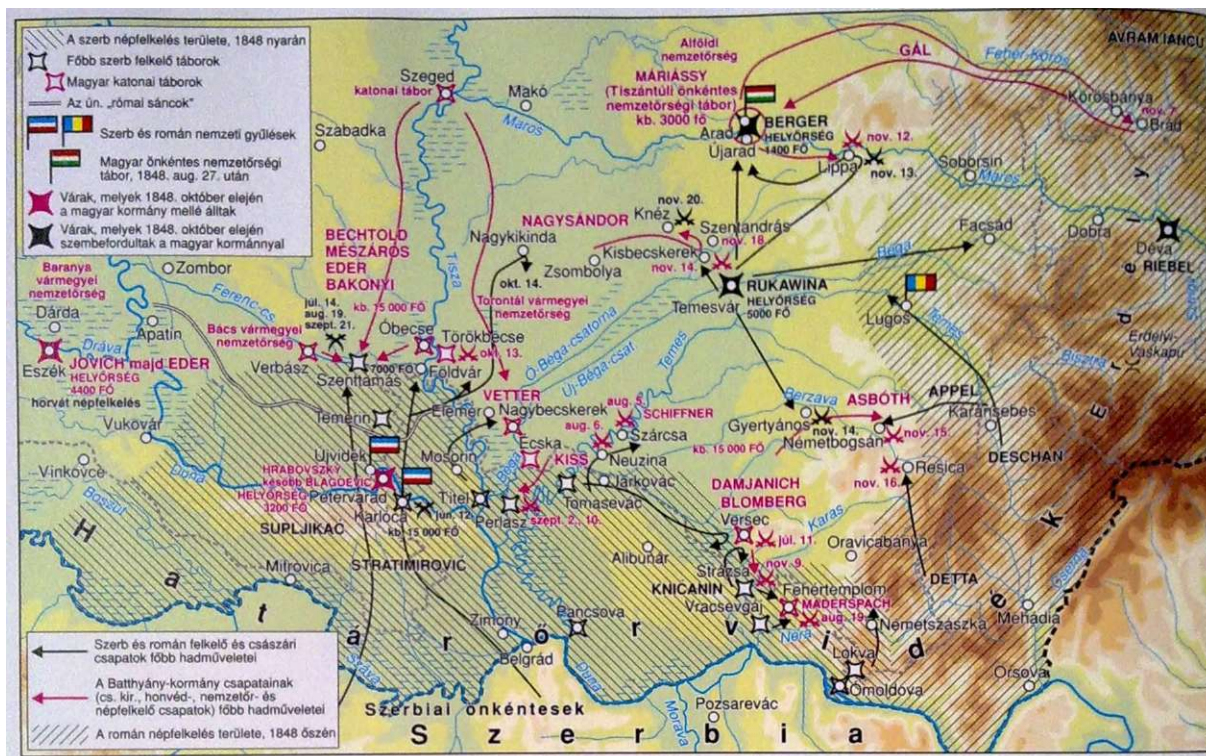
A tervezett Szerb Vajdaság
1848-ban

ték (egy olyan területen, ahol a lakosság relatív többségét sem alkották), s a május 13-15-i karlócai szerb nemzeti gyűlésen immár fegyverkezésre szólították fel a szerb lakosságot. A délvidéki helyzet elmérgesedésébe az is belejátszott, hogy a török fenntartóság alatt álló Szerbiából ezrével érkeztek a „szerviánus” önkéntesek testvéreik megsegítésére. Részvételük döntő befolyással volt a karlócai gyűlés hangulatára, s arra is, hogy a június közepétől megkezdődő fegyveres küzdelem népiértó kegyetlenséggel folyt. A szerviánusok és a határőrök erősített táborokat hoztak létre, s ezekből megtámadták a Bácska és a Bánság német, román és magyar településeit, s részben elűzték, részben kiirtották, részben meghódították lakosságukat. Az itt állomásozó cs. kir. katonaság egyrészt túlzottan kis létszámú volt, másrészt vezetői sem igazán törekedtek e felkelés felszámolására. A békekísérletek szinte a fegyveres harc kitörésével egy időben megkezdődtek. Elsőként a királyi biztossá kinevezett (egyébként szerb származású) Csernovits Péter lépett érintkezésbe a szerb fökelők vezetőivel, azonban a június 24-én megkötött fegyverszünetet a szerbek erőgyűjtésre használták fel, s nem hagytak fel az ellenállással.

A délvidéki hadműveletek első magyar sikerét a Béga partján található perlaszi szerb tábor ostroma hozta. Kiss Ernő ezredes csapatai szeptember 2-án több ponton is megtámadták a tábort. A magyar tüzéség elhallgattatta a szerbeket, majd a sorozati és honvédgyalogság bevette a tábort. A magyar fél azonban nem használta ki a sikert, s a dunántúli horvát támadás miatt a magyar csapatok védelmi állásokba húzódtak vissza.

Szenttamás ostromai

A Bácskában létrehozott legfontosabb szerb tábor, Szenttamás, a Ferenc-csatorna partján feküdt. A természeti körülmények kihasználásával a szerbek komoly sáncrendszert hoztak létre 1848. június végére a település környékén. A titeli sajkás zászlóalj katonái három fontos ütegekkel látták el a sáncokat. A tábor első ostromára 1848. július 14-én került sor, amikor a Philipp Bechtold altábornagy vezette magyar erők három órán keresztül lötték a tábort, rohamot azonban nem indítottak. Bechtold augusztus 19-én megismételte a támadást, de a támadóoszlopok működését nem sikerült összehangolni. A szerbek ismét visszaverték a támadást. Szeptember 21-én Mészáros Lázár hadügyminiszter kísérelte meg a sáncok bevételét. A támadóoszlopok egy része elkésett, a szerbek erősítést kaptak, s így a sáncok bevétele ismét elmaradt.

A délvideki „kis háború”
1848 nyarán és őszén

1848 márciusa után a horvát liberálisok lényeges követelése volt Horvátország, Szlavónia, Dalmácia és a Magyar Tenger-mellék, illetve a horvát és szlávón Határ-örvidék Háromegy Királyságként történő egyesítése, s a magyar hatóságokkal horvátul történő érintkezés joga. A horvát-magyar nemzeti konfliktus már 1848 előtt is többször eljutott az egyelőre csak megyegyűlésekre korlátozott tettelegességig.

A horvát nemzeti mozgalom újdonsült vezetője, a március 23-án bánná, majd rövidesen zágrábi főhadparancsnokká is ki-nevezett Josip Jellacic báró, a bécsi udvari körök embere tudta, hogyan terelje az or-

szág közvéleményét a horvát-magyar fegyveres konfliktus elfogadása felé. Zágrábba érkezése után megszakított minden kapcsolatot Magyarország és Horvátország között. Miután a magyar országgyűlés által hozott törvények csak a bán által történt kihirdetésük után váltak érvényessé Horvátországban, Jellacic az áprilisi törvényeket nem hirdette ki, viszont a jobbagyfelszabadításról saját hatáskörében intézkedett. Április 19-én a magyar kormány Pestre hívta Jellacicot, hogy a báni beiktatás és a horvát tartományi gyűlés kérdéseit megbeszéljék, de a bán erre elutasítóan válaszolt.

Amikor az uralkodó június 10-én magyar követelésre felfüggesztette őt báni tisztéből, Jellacic az uralkodói kéziratot is félredobta, mondván, hogy az nem lehet őfelsége műve, vagy ha igen, úgy kényszerítették ki tőle. Az általa összehívott horvát tartományi gyűlés (szábor) ülését Jellacic

Kiss Ernő pisztolya

július 9-én előbb permanenssé nyilvánította, majd rögtön el is napolta, s a továbbiakban teljhatalmú diktátorként alkotmányos ellenőrzés nélkül tevékenykedett Horvátországban.

A július végén Batthyányval Bécsben tartott tárgyalásokon kijelentette: „egy polgárháború minden rossz legrosszabbja ugyan,

de ő a pártütéssel szemben ettől sem riad vissza." A tárgyalások egyetlen eredménye az volt, hogy Batthyány és a bán megállapodtak: a feszültségek csökkentése érdekében mindkét fél visszavonja csapatait a Drávától.

Augusztus elejéig Jellacic nem gondolt komolyan a Magyarország elleni támadás megindítására. A határra ekkor még csu-

A perlaszi ütközet, az első komoly magyar győzelem a Délvidéken 1848. szeptember 2-án.

A. Strohmayer litográfiája

A zágrábi horvát nemzeti gyűlés 1848. július 4-én. Rézmetszet

A Dráva-vonal

A horvát fenyegetés miatt István nádor és Szemere Bertalan belügyminiszter június 2-án Csány Lászlót Zala, Somogy, Baranya és Tolna megyék királyi biztosává nevezte ki, s megbízta, hogy a Dráva-vonalán összevonandó sorkatonasággal és nemzetőrrel tartsa figyelemmel a túlparton történeteket. A 250-290 kilométer hosszú szakaszon ez az erő csak határőrizeti feladatokat láthatott el, s nem volt alkalmas még helyi támadó akciókra sem. A teljes létszám valamivel meghaladhatta a 35 000 főt. Ez az erő azonban csak július végéig volt ilyen jelentős. Ekkor két seregredet zászlóalj és több ezer nemzetőrt a bácskai hadszíntérre vezényeltek át. A későbbiekben újabb huszár-századok, egy honvédszászlóalj és két század önkéntes érkezett az őrvonal erősítésére. A létszám szeptember elejére a július közepéhez képest mintegy 10 000 fővel csökkent.

pán néhány zászlóalj vonultatott fel, így június elején megszállta Varasdót. Júliusban Jellacic körutat tett Szlavóniában és a Szerémségben, és sorra megnyerte magának az itteni határőrezredeket. Csapatai augusztus 8-10-e között megszállták Verőce, majd augusztus közepén Szerém megyét. Vukovár, majd Verőce horvát megszállása után egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a horvát támadás csak napok kérdése.

A magyar kormány augusztus 27-én úgy határozott, hogy felajánlja Horvátor-

Nemzetiségek a szabadságharc hadseregében

A magyarországi nemzetiségek közül csak a horvátok és a szerbek voltak azok, akik szinte teljes egészében a magyar forradalom ellen foglaltak állást. Ugyanakkor a katonai felső vezetésben több horvát és szerb tiszttel is találkozunk. A III. hadtest első parancsnoka szerb (Damjanich János), második parancsnoka horvát (Knezic Károly), harmadik parancsnoka birodalmi német (Karl Graf von Leiningen-Westerburg) volt. A magyar hadseregben tucatnyi, szinte teljesen szlovák és román legénységű zászlóalj harcolt; igaz, nem feltétlenül önkéntesként, hanem sorozott alakulatként. (Ennek megfelelően a szökések is gyakoribbak voltak körükben.) A németek (az erdélyi szászok kivételével) szintén a magyar hadsereget támogatták, s a bácskai és bánági német (sváb) lakosság, a szepesi szászok (cipszerek) több ezer katonát adtak a honvédseregnek.

szág számára a személyes uniót, sőt az elszakadást is, Jellacic számára azonban ez nem volt elég; ő egyáltalán nem akart már tárgyalni. Továbbra is ugyanazt követelte, mint Bécs: vagyis az önálló magyar pénz-, had- és kereskedelemügyi feladását.

Josip Jellacic tábornagy. Josef Kriehuber színezett litográfiája

Amíg a birodalom külpolitikai helyzete bizonytalan volt, az udvari körök hajlandóak voltak támogatni a magyar felet. Erre mutatott a június 10-i, a bánt felfüggesztő királyi kézirat. Amint azonban az itáliai hadszíntéren rendeződött a helyzet, nem volt többé szükség a bán visszatartására. A rehabilitáció sem váratott sokáig. Szeptember 4-én az uralkodó visszavonta Jellacic június 10-i felmentését, s kijelentette: elvárja, hogy „az egyetemes monarchia javára, a magyar korona épségének fenntartására s a magyar mellékországok viszonyainak jótékony kifejlődésére működend”.

Erdély és Magyarország uniója a magyar közvélemény régi követelése volt. Szerepelt a *Tizenkét pontban* is, s az áprilisi törvények VII. törvénycikke intézkedett az unióról. Az unió kimondását a magyar és az erdélyi politikusok azért is sürgették, mert indokoltan tartottak attól, hogy a kü-

lönálló Erdély az ellenforradalmi törekvések bázisává válhat. Az unió kimondásához szükség volt az erdélyi országgyűlés beleegyezésére is. A május 29-én Kolozsvárott összeült erdélyi országgyűlés május 30-án megszavazta az uniót, s ezt június 10-én V. Ferdinánd szentesítette is. Az unióval szemben a szászoknak és a románoknak komoly fenntartásaik voltak.

Erdélyben a társadalmi szerkezetet részben lefedte a nemzetiségi szerkezet. Az óriási paraszti tömegek nagy része román nemzetiségű volt; a nemesség többsége pedig magyar. Az erdélyi románok május 15-17-i balázsfalvi gyűlése az áprilisi törvényeknél jóval radikálisabb jobbágyfelszabadítást követelt, ugyanakkor azt igényelte, hogy a románokat - a magyarok, székelyek és szászok mellett - ismerjék el (feudális értelemben vett) erdélyi „negyedik nemzetnek”, s amíg ez nem történik meg, az erdélyi országgyűlés ne tárgyaljon a Magyarországgal való unióról. A gyűlés vezérszónoka, Simion Barnu{ pedig azt is kifejtette, hogy nincs értelme a magyarokkal történő összefogásnak, mert a magyar szabadság asztalán „minden falat mérgezett”.

A május 29.-július 18. között ülésező erdélyi országgyűlés azonban arra hivatkozva, hogy az unió létrejöttével eltűnnek a feudális értelemben vett nemzetek, s Erdély népei egyaránt részesülnek a polgári szabadságjogok áldásaiban, elutasította a románok negyedik nemzetként történő elismerését.

A nyár folyamán összeült magyar népképviselői országgyűlés unióbizottsága hiába dolgozta ki a román nemzetiségi igényeket is figyelembe véve törvényjavaslatait, ezek tárgyalására időben nem került sor. Ez pedig lehetővé tette, hogy az erdélyi románok körében egyre inkább a magyarelles irányzat kerekedjék felül. A román parasztság elégedetlen volt a jobbágyfelszabadítás módjával. A mozgalmait letörő katonaság nagyjából magyar nemzetiségű lévén, a hatalom és a nép közötti konfliktus egyben nemzetiségi konfliktusként is jelentkezett. Karl Urban ezredes, a naszódi (Észak-

*Kari Urban ezredes,
majd vezérőrnagy.
Josef Kriehuber
litográfiája*

*Sorgyalogság
döfőszuronya*

Erdély) román határőrezred parancsnoka, illetve az erdélyi főhadparancsnokság pedig mindent megtett annak érdekében, hogy a román parasztság a császári hatalomtól remélje kívánságainak teljesülését.

*Az erdélyi unió allegóriája.
Tyroler József acélmetszete*

Az önvédelmi háború

Jellacic támadása • 42

A katonai ellenforradalom és az ellenállás megszervezése • 48

Az Országos Honvédelmi Bizottmány működése • 54

Windisch-Grätz támadása • 60

Jellacic támadása

Tajtékpipa az 1848-as kormány tagjainak ábrázolásával

A bécsi tárgyalások kudarca miatt - a fenyegető horvát betörésről már tudva - 1848. szeptember 11-én beadta lemondását a Batthyány-kormány. A kormány tagjai közül már korábban lemondott Esterházy Pál külügyminiszter, és idegösszeomlása miatt távozni kényszerült Széchenyi István közlekedésügyi miniszter is. A többiek közül Klauzál Gábor visszavonult a közügyektől, Eötvös József pedig szeptember végén külföldre távozott. Nem mondott le Szemere Bertalan belügyminiszter, annak érdekében, hogy legyen olyan hivatalban lévő miniszter, aki ellenjegyzze a következő kormány kinevezését. Ezek után Kossuth pénzügyminiszter is visszavette lemondását. A délvidéki hadseregben lévő Mészáros Lázár hadügymi-

niszter szintén nem adta be lemondását. Az országgyűlés a végrehajtó hatalom gyakorlását Szemerére és Kossuthra bízta.

A kormány lemondásával előállt válság azzal rendeződött, hogy a nádor szeptember 12-én megbízta Batthyányi a végrehajtó hatalom ideiglenes vitelével és az új kormány megalakításával. Batthyány megkezdte az új kormány megalakítását, amelyben többnyire mérsékelt politikusok szerepeltek volna. A volt miniszterek közül csak Eötvös József és Mészáros Lázár került volna az új kormányba, de Batthyány Deáknak is tárcát szánt. A nagy kérdés az volt, hogy az uralkodó megerősíti-e a felterjesztett névsort, s így megadja-e a lehetőséget arra, hogy Magyarország a törvényesség talaján állva szálljon szembe Jellacic betört hadaival?

1848. szeptember 11-én ugyanis a hajnali órákban közel 50 000 horvát határőr és népfőlkelő kezdte meg az átkelést a magyar-horvát határt képező Dráva folyón. A Muraköz megszállását követően a horvát csapatok szeptember 14-15-én átkeltek a Murán is, és megindultak északnyugati irányba. Jellacic már a kezdet kezdetén egyértelművé tette, hogy nem a horvát-magyar viszályt rendezendő lépte át a Drávát. Csapatái nem horvát, hanem császári (fekete-sárga) zászlók alatt hatoltak be Magyarországra. A nem magyar kiegészítésű cs. kir. alakulatok értettek a jellaciből, s csatlakoztak a bán seregéhez.

Teleki Ádám tábornok, a drávai magyar hadsereg parancsnoka kijelentette, hogy a Batthyány-kormány lemondása miatt jelenleg nincs törvényes hatóság az országban, tehát ő nem hajlandó szembeszállni Jellacic seregével. A helyzetet a magyar kiegészítésű cs. kir. alakulatok tisztjeinek fel-

Magyar küldöttség Schönbrunnban, 1848. szeptember 9. Vincenz Katzler színezett litográfiája

A horvátok betörése Magyarországra, 1848. szeptember 11 után. Vincenz Katzler litográfiája, 1850

lépése mentette meg. Küldöttségük szeptember 16-án felkereste Jellacicot, s kérte, hogy mutassa meg a Magyarország elleni támadásra vonatkozó uralkodói rendeletet. Mivel a bán ilyenekkel nem tudott szolgálni, kijelentették, hogy fegyverrel fogják útját állni. Bizonytalan volt azonban, sikerül-e ehhez elegendő erőt biztosítani? A magyar kiegészítésű cs. kir. alakulatok és a nyár folyamán felállított honvédszázaljak többsége ugyanis a Délvidéken harcolt a szerb fölkelők ellen. Batthyány és munkatársai megfeszített szervezőmunkájának köszönhetően azonban szeptember végén a magyar hadsereg a siker reményében vette fel a harcot.

A tisztikar hűségét biztosítandó, Batthyány szeptember 15-én elérte, hogy István nádor vállalja el a magyar sereg parancsnokságát. A nádor megpróbált érintkezésbe lépni a bánnal, de az szeptember 21-én nem volt hajlandó megjelenni a tárgyalások színhelyéül szolgáló *Kisfaludy* gőzös fedélzetén. A nádor látta, hogy Jellacic

Jellacic hadserege

A bán hadseregének csak száma volt jelentős. Csapatainak közel felét teljesen használhatatlan, csak rabolni tudó, kaszával-lándzsával felszerelt népfölkelők alkották. Frissen szervezett báni huszárezrede csakhamar kiérdemelte a „Jézus-Mária huszárok” elnevezést; általában ugyanis így fohászodott, valahányszor az „igazi” huszárokkal került szembe. A lovasság hiányát a Dunántúlon állomásozó, nem magyar kiegészítésű cs. kir. lovas alakulatok csatlakozásával sikerült pótolni. A magyar tüzérség nagyobb űrméretű lövegekkel rendelkezett, s jobban lőtt, mint a horvát.

még azt is megengedheti magának, hogy így megalázzon egy cs. kir. főherceget. Miután V. Ferdinánd arra utasította, hogy fegyveres összeütközésben semmi esetre sem vegyen részt, elhagyta a táborát, visszatért Pestre, majd Bécsbe távozott, ahol lemondott nádori tisztéről. (Ő volt Magyarország utolsó nádora.)

Szeptember 25-én az uralkodó minden Magyarországon található fegyveres erő - tehát mind a magyar, mind a horvát - főparancsnokává nevezte ki Lamberg Ferenc gróf, magyar altábornagyot. Batthyány abban reménykedett, hogy Lamberg meg

István nádor és Jellačić elmaradt találkozója Balatonszemesnél. Vincenz Katzler litográfiája, 1850

Lamberg meggyilkolása,
1848. szeptember 28.
Vincenz Katzler színezett
litográfiája

fogja állítani Jellacicot, s mivel úgy tudta, hogy a gróf a táborba megy, maga is eléje sietett. A kinevezett fővezér azonban a fővárosba utazott, ahol - miután Batthyány távollétében az országgyűlés Kossuth indítványára törvénytelennek nyilvánította

küldetését - szeptember 28-án a hajóhídon a felbőszült tömeg áldozatául esett.

Szeptember végén a közel 18 000 főt számláló dunántúli magyar sereg a Velencei-tó északi partjára vonult vissza. Móga János altábornagy, a magyar fővezér továbbra sem érezte magát elég erősnek az ellenálláshoz, s a fővárost fedezendő, Martonvásárig akart hátrálni. A szeptember 28-i sukorói haditanácson, szenvedélyes vita után, Batthyány javaslatára Móga vállalta, hogy ha Jellačić másnap támadna, fegyverrel veri vissza a horvát sereget. Az est folyamán megérkezett Lamberg meggyilkolásának híre. Batthyány erről értesülve, szeptember 29-én hajnalban Sukoróról Székesfehérvárra utazott, hogy Jellacicsal tárgyaljon. Miután nem sikerült támadási szándékának megváltoztatására bírni a bánt, Bécsbe utazott, ahol október 2-án beadta lemondását.

Jellacic szeptember 29-én megindította csapatait a pátkai és sukorói dombokon felállított magyar sereg ellen. A bán, serege kétszeres létszámfölényben lévén, azt remélte, hogy egy átkaroló támadással szétzúzza a magyar jobbszárnyat, majd a Velencei-tóba szorítja az egész sereget. Rohamoszlopait

A pákozdi csata emlékműve

Kossuth toborzójúta

1848 őszen Kossuth két toborzójúta során végigjárta az Alföld városait, s beszédeiben népfelkélésre és a honvédújoncok mielőbbi kiállítására hívta fel a népet. Első toborzójútaján, szeptember 24-28. között Cegléden, Nagykőrösön, Kecskeméten, Abonyban és Szolnokon járt. Szeptember 29. és október 4. között Csongrádon, Szentesen, Hódmezővásárhelyen, Szegvárott és Szegeden mondott beszédeket. Gyűjtő hatású szónoklatai hatására több tízezer népfelkelő indult a Duna bal partjának őrzésére és egy esetleges horvát átkelési kísérlet megakadályozására.

Kossuth toborzóbeszédet mond Szegeden, 1848. október 3-án. Fajetszet

azonban sorra visszaverték a magyar honvédek és önkéntes nemzetőrök, lovasságának támadása pedig összeomlott a többnyire frissen kiképzett magyar tüzérek pontos tüzeiben. Egyik hadosztálya csak a csata végén érkezett meg, amikor Jellacic már félbeszakította a támadást. A két fél szeptember 30-án háromnapos fegyverszünetet kötött

(erre az időközben Martonvásárig visszavonult, s a visszavonulás közben szinte felbomlott magyar seregnek is szüksége volt). A bán - főleg ellátási nehézségek miatt - október 1-jén elhagyta állásait, s megindult Győr felé.

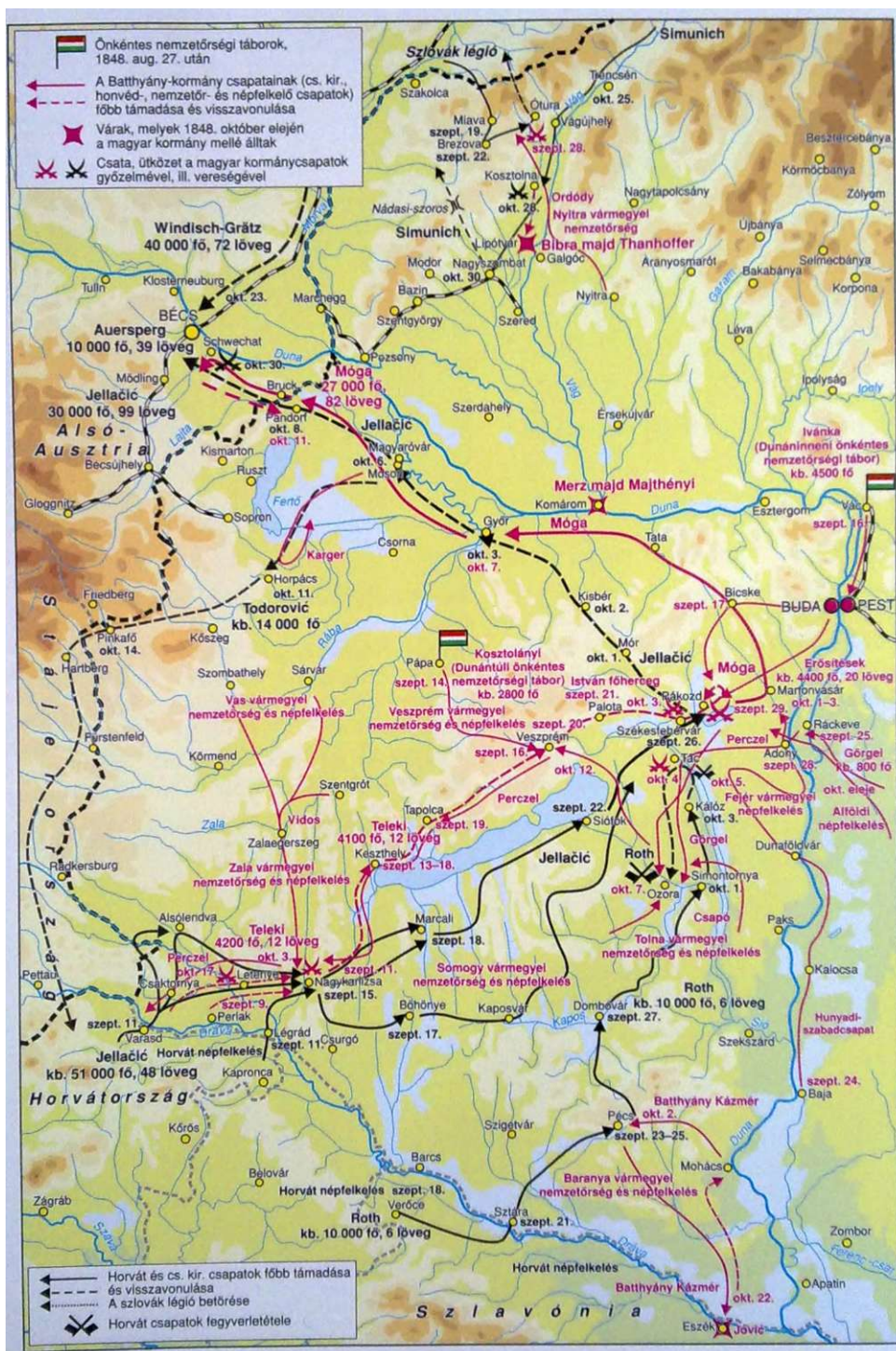
Batthyány a horvát betörés után népfelkélést rendelt el az egész Dunántúlon.

Az ozorai diadal 1848. október 7-én.

(A művész a horvát csapatok fegyverletételéből látványos ütközetet varázssolt.) Litográfia

*Hadműveletek
Nyugat-
Magyarországon*

A népfelkelés szerepe az ellenséges utánpótlás és kommunikáció megátláásban volt jelentős. Népfelkelők fogták el 1848. szeptember végén Jellacic postáját is, amelyből kiderült, amit sejteni már eddig is lehetett: a bánt az osztrák hadügyminiszter, Latour tábornagy tettelesen támogatja. A népfelkelés nem volt más, mint a nemzetőri erők teljes mozgósítása, s ezek kiegészítése a nemzetőrségbe fel nem vett, de fegyverforgatásra alkalmas személyekkel.

Jellacic Székesfehérvárott hátrahagyott helyőrségét október 3-án a városi népfelkelés, Baranya és Tolna megyéken át felfelé vonuló 9000 főnyi mellékoszlopát a Görgei Artúr, majd Perczel Mór ezredek által vezényelt nemzetőri, önkéntes és szabadcsapatok kényszerítették fegyverletételre október 7-én Ozoránál. Ez volt a szabadságharc egyetlen olyan győzelme, amely az ellenséges haderő egészének elfogásával végződött. A horvát hadifoglyok egy részét hazarendték Szlavóniába, de előtte meg kellett esküdniük, hogy nem harcolnak magyarok ellen. A többi hadifoglyot a Tisza-szábályozás munkáinál alkalmazták.

Rövidesen a Dunántúl többi területe is felszabadult. Szeptember végén a nyugat-dunántúli megyék Vas megyében összpontosított nemzetőrsége indult meg Vidos József vezetésével a Zalát megszálló horvát csapatok ellen. Október 3-án a nagykanizsai lakosság megtámadta az ottani horvát helyőrséget, s Vidosnak a város közelében állomásozó csapatai is beavatkoztak a küzdelembe. Noha a horvát helyőrség komoly veszteségek árán átvágta magát a Murához, illetve a Drávához, Zala megye területe - a muraközi járást leszámítva - ezzel szabaddá vált. Október közepén Zala megyébe érkezett Perczel Mór ezredes hadosztálya. Október 17-én átkelt a Murán, s 18-ára a Muraközből is kiűzte a horvát csapatokat. November 8-án Friedaunál megtámadta a stájerországi cs. kir. erőket, majd a sikeres támadás után 11-én kiűrtette a Muraközt. Ezt követően december közepéig sakkban tartotta a horvát és stájerországi cs. kir. erőket.

Perczel Mór vezérőrnagy képmása

Szeptember végén a Szlovák Nemzeti Tanács által osztrák pénzen szervezett légió is betört Észak-Magyarországra, de a felvidéki magyar hatóságok rövidesen, a helyi szlovák nemzetőrség és népfelkelés mozgósításával kiszorították onnan. Decemberben a tanács vezetői már a császári-királyi hadsereghez csatlakozva próbálták meg felkelésre bírni a szlovák lakosságot, azonban komolyabb sikert ekkor sem arattak. A többnyire prágai cseh diákokból szervezett, alig egy zászlóaljnyi szlovák légió létszáma nem haladta meg az ezer főt, ugyanakkor a magyar honvédseregben legalább 20 000 szlovák katona harcolt.

A szlovák légió tagjai. Színezett litográfia, 1848

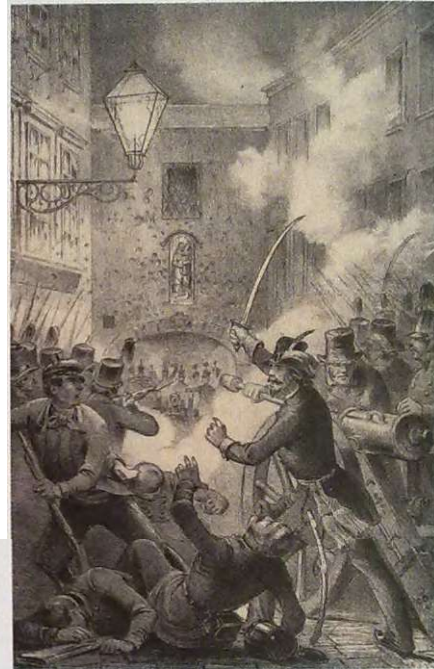
A katonai ellenforradalom és az ellenállás megszervezése

Lamberg meggyilkolásának híre már megérkezett Bécsbe, a pákozdi magyar győzelem (vagy inkább horvát kudarc) híre még nem, amikor az uralkodó október 3-i, de csak 4-én megjelent manifesztumában Jellacicot a magyarországi fegyveres erők teljhatalmú parancsnokává és az ország királyi biztosává nevezte ki. Az október 3-i manifesztum következtében az erdélyi és a bánági főhadparancsnokság felmondta az engedelmességet a magyar országgyűlésnek és kormánynak.

Jellacid csapatai Mórton át Győr felé voutak, s október 3-án érték el a várost. A bán csupán egy napig maradt itt, majd folytatta útját Moson és Magyaróvár felé. Itt kapta meg az október 3-i manifesztu-

Josip Jellacic szobra
Zágrábban

Jelenet az 1848. október 6-i bécsi forradalomból

mot, s az erről szóló rendeleteket szét is küldte a környékbeli törvényhatóságoknak. Itt várta be a Felvidékről és a Nyugat-Dunántúlról érkező erősítéseket. Ezek birtokában újabb támadásra készült.

Október 6-án viszont újabb forradalom tört ki Bécsben, amelynek áldozatul esett Jellácié legfőbb támogatója, Latour osztrák hadügyminiszter is. Jellácié így támasz nélkül maradt, ezért seregének értéktelenebb részét Sopron és Vas megyén keresztül Horvátországba indította, a többiekkel pedig Ausztria felé vette útját. Az október 3-i királyi manifesztum híre - Jellácié menekülésének pillanatában - elősegítette, hogy a volt cs. kir. tisztek többsége vállalja a magyar ügy további szolgálatát. A bécsi forra-

dalom pedig a lehető legjobbkor jött, hiszen hetekre megbénította a kibontakozó katonai ellenforradalom „agyközpontját”.

Pákozdt után Móga János altábornagy, a magyar parancsnok megindította csapatait Jellacic üldözésére. Miután azonban a horvát haderő még mindig túlerőben volt, az üldözés meglehetősen óvatosan történt. Alapvető fordulatot a bécsi forradalom hírének megérkezése hozott. A magyar sereg ezután előnyomult a Lajtáig, s ott várta a teendőikkel kapcsolatos politikai döntést.

A bécsi forradalom után természetesen látszott, hogy a magyar hadsereg Bécs megsegítésére siet. A határátlépés ellen azonban komoly katonai és politikai érvek szóltak. Jellacic serege október elején jelentősen kicserélődött. Lovassága megerősödött, értéktelen csapatai visszatértek Horvátországba. A határ átlépése a magyarok számára azzal a veszéllyel járt, hogy a hadseregnek nemcsak a horvát, hanem a Bécsből kiszorított cs. kir. csapatokkal is szembe kell szállnia. Ez - az ellenség túlereje mellett - komoly erkölcsi konfliktust okozott volna a közös uralkodóra felesküdt magyar seregre és a cs. kir. hadseregéből jött honvédtiszteknek.

A magyar országgyűlés október 10-én úgy döntött, hogy ha Bécs segítségül hívja a magyar sereget, az köteles menni. Bécsben azonban sem a Birodalmi Gyűlés, sem annak bizottmánya, de még a városi tanács sem volt hajlandó hivatalosan segítséget kérni, noha tagjaik többsége magánemberként helyeselte a magyar hadsereg bevonulását. Jellacic sem viselkedett egyértelműen, s a császárváros politikusaik többsége naiv módon bízott abban, hogy sikerül valamilyen módot találni az udvarral való meg egyezésre. A közös fellépéshez tehát mindkét oldalon hiányzott a politikai akarat.

Közben az ellenforradalom erői nem tétlenkedtek. A Bécsből Olmützbe menekült uralkodó október 16-án tábornaggyá és az Itálián kívüli valamennyi cs. kir. haderő főparancsnokává nevezte ki Alfred Windisch-Grätz herceget, aki 1848 júniu-

Az október 3-i manifesztum és a törvényesség

A manifesztum feloszlatta a magyar országgyűlést, annak eddigi határozatait és rendeleteit törvénytelennek nyilvánította. Felfüggesztette az önkormányzatok működését, s Magyarországon ostromállapotot rendelt el. A királyi kézirat formai szempontból törvénytelen volt, hiszen nem volt rajta magyar miniszteri ellenjegyzés. Tartalmi szempontból az tette érvénytelenné, hogy az országgyűlés még nem fejezte be a költségvetési törvény vitáját, s az 1848.4. törvénycikk szerint ennek befejezése és az előző évi zárszámadás elfogadása előtt az országgyűlést nem lehetett berekeszteni.

sában a prágai forradalom leverésével tette magát nevezetessé. Windisch-Grätz Prágában október 7-én kapta az első híreket a bécsi forradalomról s a vasút igénybevételével október 23-ára átcsoportosította seregeit Bécs alá. Közel 80 000 főnyi hadsereget összpontosított Bécs alatt, s ezzel szemben a magyar hadseregnek nem voltak győzelmi esélyei.

Október végén maga Kossuth is a magyar táborba érkezett, s elérte, hogy a sereg még egy utolsó kísérletet tegyen Bécs felmentésére. Október 27-én, aznap, amikor

Honvédtiszt atilla

A bécsi forradalom sorsát
megpecsételő schwechati
csata 1848. október 30-án.
Franz Xavér Zalder
litográfiája

a magyar haditanács elfogadta e javaslatot, Windisch-Grätz kiadta az utasítást a Bécs elleni általános támadásra. Október 28-ára a cs. kir. csapatok a belváros kivételével egész Bécset megszállták. A bécsi városi tanács küldöttsége október 29-én elfogadta Windisch-Grätz feltételeit a város megadásáról, s a cs. kir. csapatok megkezdték a város megszállását. Amikor azonban a védők értesültek a magyar csapatok előnyomulásáról, október 30-án ismét fegyverhez nyúltak. Windisch-Grätz így nem fordíthatta egész erejét a magyar hadsereg ellen. Kénytelen volt katonai erővel elfoglalni Bécset.

Az 1848. október 28-án kezdődő támadás során a magyar csapatok egészen a Schwechat folyócskáig nyomultak előre. Október 30-án a Bécs melletti Schwechat folyócska, Schwechat és Mannswörth községek vonalán az előnyomuló magyar csapatok Jellacic horvát erőibe ütköztek. A mintegy 27 000 főnyi magyar hadsereg 82 löveggel rendelkezett, Jellacicnak 30 000 katonája és 99 lövege volt. Az erőegyensúly azonban csak látszólagos volt. Jellacic seregének nagy részét harcedzett csapatok alkották, a magyar csapatok fele pedig most szagolt először puskaport.

A csata kezdetén Guyon Richárd őrnagy önkéntesei megrohanták és bevették Mannswörth falut. Ezt követően Görgei Artúr ezredes csapatai megszállták a Schwechat előtti magaslatokat, majd tüzérsége elkezdte löni ezt a falut. Görgei már támadni akart, amikor Mógától azt a parancsot kapta, hogy álljon meg, s várja be a balszárnyat. A magyar lovasság jelentős részét egyesítő dandár ugyanis lemaradt, s Móga attól tartott, hogy a cs. kir. csapatok benyomulnak az így keletkezett résbe. Ezután a nyílt terepen az ágyútűznek kitett csapatok meginogtak és megfutottak. Ugyanez történt a centrum második sorában álló nemzetőrökkel és önkéntesekkel is. A visszavonulókat a tüzérség és a huszárok fedezték. A visszavonulás során tanúsított magatartásuk Windisch-Grätzet is elismerésre készítette: „Ez nem egy szedett-vedett lázadó csorda. Ez egy hadsereg” - mondta.

Móga a csata során leesett a lováról, és lemondott. Kossuth a hadsereg vezetését a harmincéves fiatalemberre, Görgei Artúrra bízta, akit egyben kinevezett tábornokká is. Görgei - mint láttuk - fontos szerepet játszott az ozorai sikerben, Schwechat előtt pedig egyike volt azoknak, akik a határátlépés ügyében Kossuthot támogatták.

A schwechati csatát követő napon, október 31-én Bécs is a császáriak kezére került. A bécsi forradalom leverését súlyos megtorlás követte, a hadbíróági ítélettel kivégzettek száma 25 fő volt.

A szerb felkelést szeptemberben sem sikerült elfojtani, s előbb Arad, majd az október 3-i manifesztumnak és Latour utolsó utasításainak köszönhetően a hónap közepétől a Bánság legfontosabb erődjé, Temesvár vára is felmondta az engedelmességet a magyar hatóságoknak. A környéken állomásozó magyar haderő azonban rövid időn belül egyenlő ellenfélnek bizonyult. Október 13-án a Bácskában visszaverték a Törökbecse ellen támadó szerb csapatokat. Novemberben a magyar csapatok a Bánságban elfoglalták Ördöghídját, decemberben Tomasevácot, Károlyfalvát és Alibunárt, Jarkovácnál pedig súlyos vereséget mértek a szerb csapatokra.

A bánsági erődök ellen a magyar csapatok már sokkal kisebb sikerrel működtek. Máriássy János alezredes, az aradi ostromsereg parancsnoka december 3-4-én megpróbálta rajtaütéssel bevenni az erődöt, de a támadás sikertelen maradt. December 14-én a Temesvárról érkező cs. kir. csapatok feltörték az aradi ostromzárát, s több hétre elegendő élelemmel látták el a várörseget. Az év végére azonban Aradot is laza ostromzár vette körül.

A Bácskában hallgattak a fegyverek, itt november végén békekisérletekre is sor került, ám ezek sikertelenek maradtak. Ahogy Kossuth fogalmazott, amikor a szerbek rosszul álltak, „tetszettek ajánlataink”, amikor a magyar fél szénája állt rosszul, akkor elvetették őket. A szerb felkelők vezetését megkaparintó konzervatív politikusok ugyanis úgy látták, hogy a magyar szabadságharc napjai meg vannak számlálva, nincs tehát értelme a tárgyalásoknak.

1848 őszén Erdély is lángba borult. A szeptember 16-28. között összeülő második balázsfalvi román gyűlés követelte a nemzetiségek egyenjogúságát elvileg kimondó osztrák alkotmány Erdélyre törté-

Görgei Artúr (1818-1916)

Görgei Artúr. *Barabás Miklós olajfestménye*

A feldunai hadsereg parancsnoka ősi magyar nemesi család sarjaként a Szepes megyei Toporcon látta meg a napvilágot. 1832-1845 között a cs. kir. hadseregben szolgált, ahonnan főhadnagyi rangjának megtartása nélkül lépett ki. A prágai egyetemen kémiát tanult, doktori értekezését a kókuszdió illóolajjaiból írta. 1848 tavaszán tért haza Magyarországra, júniusban lett az 5. honvédszászlóalj századosa. Különböző lőszer- és fegyvervásárlási küldetések után augusztus 27-én lett őrnagy, s a tiszáninenni önkéntes mozgó nemzetőrség, majd szeptember végén a Csepel-sziget, illetve a dunamelléki népfelkelés parancsnoka. Országos hírnevét az ozorai diadal, illetve az alapozta meg, hogy rögtönítélő eljárással kivégeztette az ellenséggel való összejátszással vádolt Zichy Ödön grófot, Fejér megye volt főispáni helytartóját. Görgei sokszor a kegyetlenségig keménykezű katona volt, aki azonban megosztotta a hadjárat minden fáradalmát csapataival. Katonái ugyanúgy istenítték, mint Bemet vagy Damjanichot. Az 1849. augusztus 13-i fegyverletétel után kegyelmet kapott, a karinthiai Klagenfurtba internálták, ahonnan csak 1867-ben térhetett haza Magyarországra. Miután a közvélemény jelentős része árulónak tartotta, semmilyen állami szolgálatot nem vállalhatott; honvédtábornoki nyugdíját is titokban folyósította Tisza Kálmán kormánya. 99. életévében, Buda visszavételének 67. évfordulóján, 1916. május 21-én halt meg Budapesten.

nő kiterjesztését, s elhatározta a román lakosság felfegyverzését és mozgósítását. A hónap végén megkezdődött a román parasztság és határőrség fegyveres lázadása a magyar kormányzat ellen. A felkelők azonban nem elégedtek meg a magyarok lefegyverzésével, hanem szabályos irtó hadjáratot indítottak. A mészárlásokban több ezren lelték halálukat.

Október 16-18-án Agyagfalván a székelység is nemzeti gyűlést tartott, s elhatározta a tömeges felkelést. Hiányzott azonban a szervezett fegyveres erő. A székely határőrszászlóalj egy része Magyarországon harcolt, s a román fölkelőket megker-

Erődök és várak a szabadságharcban

A magyarországi katonai ellenforradalom kibontakozását egyes területeken meggyorsította, másutt viszont jelentős mértékben akadályozta a várőrségek magatartása. Az ország elsőrangú erődei közül Komárom 1848. szeptember végén, Pétervárad október 15-én került a magyar csapatok kezére. Ezzel egy időben a felvidéki Lipótvár, a szlavóniai Eszék, illetve az északkelet-magyarországi Munkács is a magyar kormányzat ellenőrzése alá került. A bánsági főhadparancsnokság két erődjének, Temesvárnak és Aradnak a helyőrsége viszont 1848 októberében felmondta az engedelmességet, s ugyanígy tett Erdélyben a gyulafehérvári várőrség is. Azaz, a Tiszától nyugatra valamennyi fontos erődítmény magyar, attól keletre viszont cs. kir. ellenőrzés alatt állott. (Buda értelem-szerűen magyar kézen volt 1849 januárjáig; a szlavóniai Bród és Gradiska helyőrségei pedig már 1848 augusztusában Jellacic rendelkezései alá adták magukat.) 1849 telén Buda, Lipótvár és Eszék is a cs. kir. csapatok kezé-

re került. Budát május 21-én foglalta vissza, Aradot pedig 1849. július 1-jén vehette birtokba a magyar hadsereg.

Pétervárad erődje

gető székelyek november elején Marosvásárhelynél súlyos vereséget szenvedtek. A magyar csapatok november végére már Erdély határára, Csúcsa környékére szo-

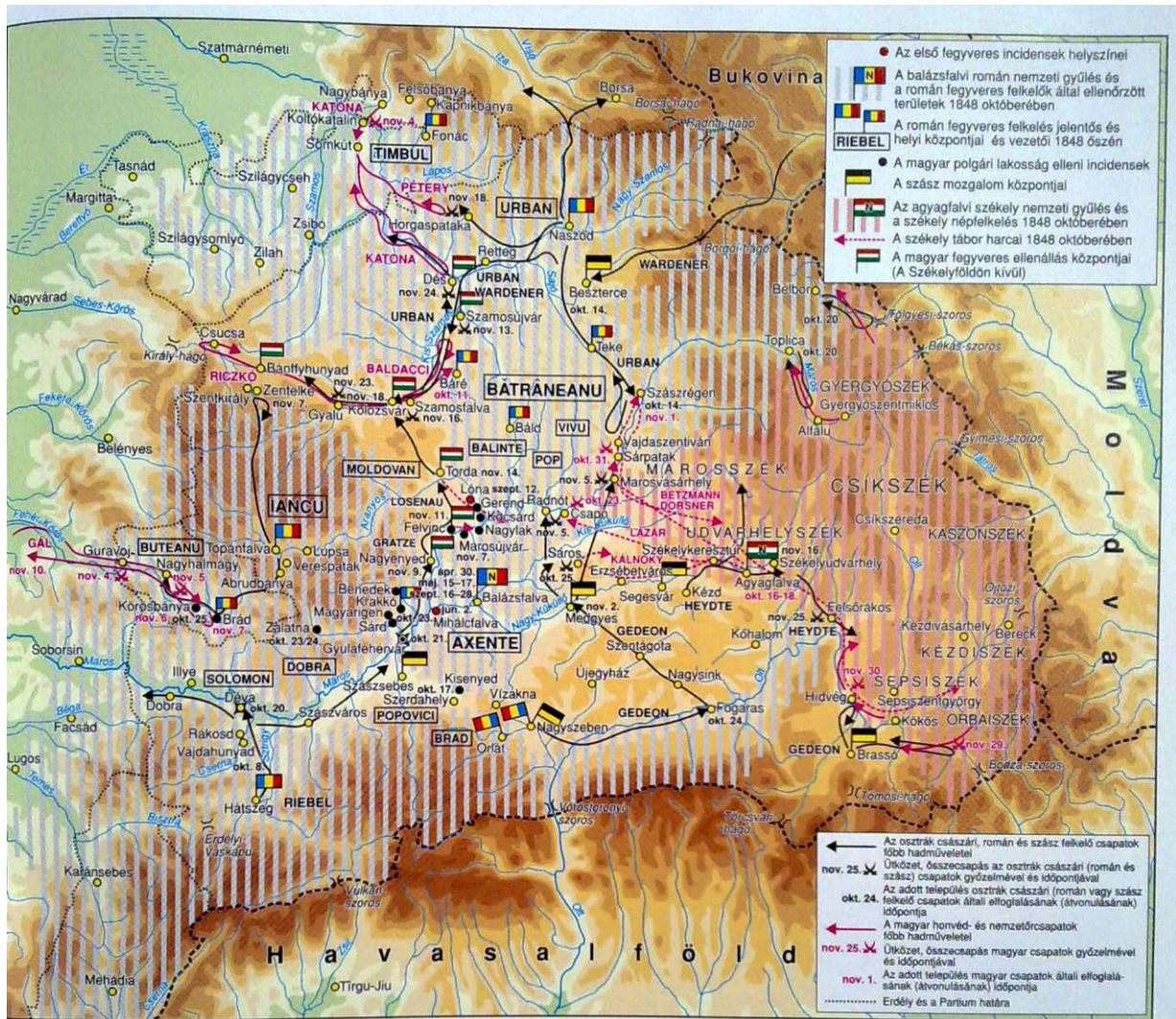
rultak vissza. Csak a távoli, körülzárt Háromszék maradt magyar kézen. Itt a forradalmi közigazgatás révén a társadalom egészét sikerült mozgósítani, s egy furfan-

Józef Bem (1794-1850)

A Jókai által „kis szürke embernek” nevezett Bem a galíciai Tarnóuban született. A napóleoni háborúkban a francia hadsereg oldalán harcoló lengyel haderőben szolgált, ott volt az oroszországi hadjáratban, majd Gdansk védelmében. Katonai hírnevét az 1830-1831. évi lengyel szabadságharcban alapozta meg, amikor a lengyelek számára katasztrofális vereséggel végződő ostrołkai csatában ütegével megállította az orosz főerők előretörését. A szabadságharc végén a lengyel haderő tüzérparancsnokaként ment emigrációba. 1848. október közepétől végéig ő volt a bécsi forradalom mozgó csapatainak parancsnoka. A vereség után kalandos úton jutott Pozsonyba, ahol felajánlotta szolgálatait Kossuthnak. Miután azonban ellenezte önálló lengyel légió szervezését, 1848 novemberében egy lengyel ifjú merényletet kísérelt meg ellene. Az erdélyi hadsereg parancsnokaként kitűnő, szellemes és rendíthetetlen hadvezérnek bizonyult. Vesztes helyzetet nem ismert, s mind a téli és a tavaszi, mind a nyári hadjáratban sikerrel kényszerítette rá ellenfeleire akarátát. Az emigrációban áttért a mohamedán hitre, s Murát pasa néven, Aleppó (Haleb, Szíria) kormányzójaként halt meg.

Józef Bem. Tyroler József színezett litográfiája

gos székely ezermester, Gábor Áron még ágyút is öntött. Háromszék 1849. január elejéig kitartott, s ezzel lekötötte az erdélyi császári csapatok jelentős részét. Amikor végül békekötésre kényszerült, a helyzet immáron a magyarok javára változott.

December elején egy jelentéktelen külső idős úr vette át az erdélyi csapatok parancsnokságát. József Bem lengyel tábornok beköszöntője rövid volt: „Uraim! A kormány engem ennek a hadseregnek a parancsnokává nevezett ki. Tudok jutal-

mazni, de tudok büntetni is. Aki engedelmeskedik, azt megjutalmazom, aki ellenszegül, azt főbe lövtem.” A kemény szavakat az elkövetkező hetek tettei hitelesítették. A katonák a rajongásig szerették, s maguk között csak Bem apónak nevezték. Bem előbb visszaverte a Magyarország felé támadó császáriakat, majd karácsonyra visszavette Kolozsvárt. Az újév elejére egész Észak-Erdély magyar kézre került, a császári csapatok pedig Bukovinába vagy Dél-Erdélybe futottak.

Erdély 1848 nyarán-őszén

Az Országos Honvédelmi Bizottmány működése

Batthyány lemondása után az ország ismét végrehajtó hatalom nélkül maradt. A helyzetet azonban megoldotta, hogy a képviselőház már szeptember 16-án egy bizottmány létrehozásáról határozott, amelynek feladata egyrészt az volt, hogy ellenőrizze Batthyány védelmi intézkedéseit, másrészt, hogy segítse ezekben az intézkedésekben. A bizottmány tagjainak megválasztását szeptember 21-én jelentették be, ám Batthyány távozásáig komoly szerepet nem játszott. Szeptember 28-a után előbb ideiglenesen, majd október 8-ától országgyűlési határozat alapján véglegesen is ez a testület, az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) gyakorolta a végrehajtó hatalmat. A kormányként működő testület elnökévé Kossuth Lajost választották.

Kossuth november végén megpróbálta szabályos minisztériummá átszervezni a testületet, de sikertelenül. A szakminiszté-

riumokat a korábbi államtitkárok és az OHB tagjai - képviselők és felsőházi tagok vezették. E kormányzati rendszerben Kossuth honvédelmi szempontból nagyon is indokolt egyszemélyi, korlátozottan ellenőrzött vezetést gyakorolt.

„A képviselőház az ország kormányzatát mind a két ház részéről kiküldött honvédelmi bizottmány kezébe mind azon hatalommal, mellyel egy ország teljhatalmú kormányának bírnia kell, letévén, a honvédelmi bizottmányt mindaddig, míg az ország normális állapotba jöven, törvényesen elismert kormánya nem lesz, az ország teljhatalmú kormányának, Kossuth Lajos honpolgárt és képviselőt pedig egyetemes felállással kijelentéssel e kormány elnökének nyilvánítja, kire egyszersmind azon hatóságot is ruhazza, hogy az ország kormányzatára megalakított honvédelmi bizottmányt önbelátása szerint rendezze, s egyes tagjainak teendőit jelölje ki.”

A képviselőház határozata a végrehajtó hatalomnak az Országos Honvédelmi Bizottmány általi gyakorlásáról, Pest, 1848. október 8.

Az ellenséges támadás miatt a magyar társadalmon belüli feszültségek egy időre csökkentek, azonban a katonai helyzet időleges konszolidációja után, 1848. október-novemberében újabb parasztmozgalmakra került sor Békés, Csanád és Pest megyékben, illetve a Dunántúl egyes területein. Ezek hangadói főleg a földesurak által korábban elvett legelők és földek visszaadását, illetve az irtásföldeknek a feudális szolgáltatások alól történő mentesítését kö-

*Kossuth és a nép.
Vidéky János rézmetszete*

Kossuth Lajos (1802-1894)

Kossuth Lajos. Barabás Miklós olajfestménye

si per, illetve 1837-1840 között elszenvedett fogsága után népszerűsége jelentősen megnövekedett, s ezt tovább növelte a *Pesti Hírlap* szerkesztőjeként kifejtett tevékeny-

Kossuth elszegényedett felvidéki nemesi család sarjaként 1832-ben került az országos politikába. *Országgyűlési Tudósítások* című kéziratosa lapja a magyar sajtótörténetben korszakfordulót jelzett, hiszen részt vett a kormányzat tájékoztatási monopóliumán. Az ennek folytatásaként kiadott *Törvényhatósági Tudósítások* miatt elle-

ne indított felségstí-

sege, majd a reformellenzék gazdasági és egyesületi életében játszott szerepe. Az 1847-1848. évi reformországgyűlésen Pest megye követeként az alsótáblai ellenzék egyértelmű vezetője volt. Az átalakulásban szerzett érdemei miatt bizonyos volt, hogy Batthyány kormányának tagja lesz. Pénzügyminiszterként sikeresen stabilizálta az ország pénzügyi helyzetét; politikusként viszont komoly szerepet játszott a Batthyány-kormány destablizálásában. 1848 októberétől a szabadságharc végéig az ország első számú politikai vezetőjeként működött. Ellenfelei később gyakran vádolták diktatori hajlamokkal, Kossuth azonban mindvégig vigyázott arra, hogy parlamenti háttérrel és felhatalmazással kormányozzon. Az emigrációban 1867-ig újabb és újabb kísérleteket tett arra, hogy a különböző nemzetközi válságokat kihasználva, visszaállítsa Magyarország függetlenségét. A kiegyezés után sem tért haza, a nemzet élő lelkiismereteként bírálta a dualista kormányzati rendszer hibáit és következetlenségeit.

vetelték. Az OHB e követelésekre statáriummal felelt.

Az OHB 1848 októberében elrendelte, hogy a magyar hadsereg valamennyi alakulata vegye fel a magyar színeket; november 27-én pedig Kossuth rendeletben közölte, hogy miután valamennyi alakulat letette az esküt az alkotmányra, s felvette a magyar színeket, „a hajdani seregredek s újon állított honvédszászlóaljok közötti különbség ezennel megszűntnek, s a magyar hadsereg oszthatlan egységének jelentetik ki, melynek minden osztályait a Magyar honvéd sereg dicső nevezete egyaránt megilleti.”

A honvédszászlóaljok a volt seregredekből, a honvédszászlóaljakból, az önkéntes mozgó nemzetőri zászlóaljakból és más önkéntes csapatokból jött létre. (1849. június elején Görgei elrendelte, hogy a volt seregredei zászlóaljak is honvédszászlóalji számot kapjanak.) Speciális alakulatok voltak a vadászok. Az első vadászalakulatot Mieczyslaw Woroniecki herceg szervezte meg 1848 nyarán. A többiek az év

őszén és telén állították fel. Ezeket azonban - a cs. kir. hadsereggel ellentétben - ezredekre, ezeken belül osztályokra osztották. Többségük szintén önkéntesként került a honvédseregbe.

A honvédsereg lovassága az itthon állomásozó és a külföldről hazaszökött, valamint az újonnan szervezett huszárezredek, illetve a külföldi légiók lovasságából állt. A honvédseregnek - ellentétben a cs. kir. hadsereggel - nem volt nehézlovassága.

A tüzérség megszervezését még a Batthyány-kormány kezdte meg. A cs. kir. hadsereggel ellentétben a honvédek nem hat, hanem nyolc lövegéből álltak. A későbbiekben ez nagyobb tüzéret biztosított a honvédseregnek. A tüzérek részben a cs. kir. hadseregből, részben különböző műszaki tanulmányokat

Lovas nemzetőr csákója

A huszárszökések

1848 őszétől a külföldön állomásozó magyar huszárezredek megpróbálták hazaszökni. Galíciából indultak útnak a 8. (Coburg) és a 10. (Vilmos) huszárezred katonái. Ausztriából szökött haza a 4. (Sándor) huszárezred két százada. A legsúlyosabb harcokat a 12. (Nádor) huszárezred katonái vívták, akik Cseh- és Morvaországból próbáltak meg hazajutni. Az utolsó szökésekre 1849 júniusában került sor. A hivatérő alakulatokat a magyar kormányzat kiegészítette és felszerelte.

folytató diákok közül kerültek ki. A tüzérség talán a honvédsereg legjobb fegyvernemévé vált. A cs. kir. és az orosz tisztek meg voltak győződve arról, hogy a magyar seregek francia tüzerei vannak, s igencsak csodálkoztak, amikor kiderült, hogy 16-18 éves ifjak leckéztették meg őket.

A műszaki csapatok megszervezése 1848 szeptemberében az önkéntes mozgó nem-

zetőri táborok utászosztágainak felállításával kezdődött, de az első műszaki zászlóaljakat csak novemberben állították fel. Az utász zászlóaljaknak komoly szerep jutott az 1849 téli hadjáratban, amikor gyakran embertelen körülmények között kellett lehetővé tenniük a csapatok továbbhaladását. A szabadságharc végéig összesen négy utász zászlóaljat szerveztek meg.

Az önkéntes alakulatok közé tartoztak - az első tíz honvédszászlóaljon, illetve az önkéntes mozgó nemzetőrökön kívül - a szabadcsapatok. Ez utóbbiakat arra szánták, hogy az ellenség háta mögött gerilla-hadviselést folytassanak. Többségük azonban ugyanolyan reguláris egységgé vált és a hadsereg kötelékében harcolt, mint a sorkatonák, a honvédek vagy az önkéntes nemzetőrök. Egy részük szabályos honvédszászlóaljja szerveződött át. Az 1848-1849 telén létrejött szabadcsapatokat többnyire a nemzetiségi fölkelők ellen, Erdélyben és a Délvidéken alkalmazták. Felszereltségük és fegyelmük egyaránt rossz volt. Mind a polgári lakosság, mind a katonai hatóságok gyakran és indokkal panaszkodtak rájuk.

Az új huszárezredek

Az új huszárezredek többségét önkéntes lovasokból alakították meg. A szabadságharc végéig hat teljesen új huszárezredet szerveztek meg. A 13. (Hunyadi) huszárezredet a Hunyadi-szabadcsapat lovasságából, a 14. (Lehel) huszárezredet járszági önkéntesekből, a 15. (Mátyás) huszárezredet Erdélyben, a Kossuth-lovagokból, a 17. (Bocskai) huszárezredet a Bocskai-szabadcsapat lovasságából a Hajdú-kerületben, a 18. (Attila) huszárezredet pedig komáromi és Heves megyei önkéntesekből. A 16. (Károlyi) huszárezred szervezésére Károlyi István gróf ajánlotta fel a számára járó úrbéri kárpótlási összeg egy részét. Újoncokból alakították újra az Itáliában harcoló 5. (Radetzky) és 7. (Reuss-Köstritz) huszárezredeket.

Táborozó Károlyi-huszárok. Than Mór vízfestménye

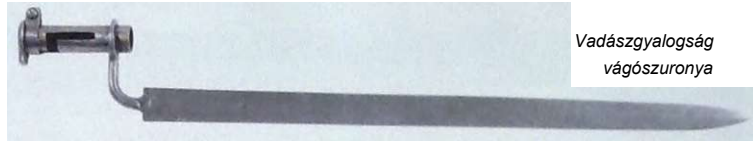

Móricz Samu főhadnagy mint Hunyadi-huszártiszt

Az ősztől szerveződő külföldi légiók, a lengyel, a német, a bécsi, majd az 1849 tavaszán felállított olasz légió részben önkéntesekből, részben a cs. kir. hadsereg átállt katonáiból állottak. Összlétszámuk körülbelül 6000 fő lehetett. Közülük különösen a lengyelek tettek ki magukért:

A lengyel légiók

A lengyel légiók szervezése 1848 novemberében Pesten kezdődött meg. A légiók a lengyel területekről, illetve nyugatról érkező lengyel önkéntesekből, valamint a cs. kir. hadsereg lengyel katonáiból álltak. A több hadszíntérré szétszórt lengyel légiókat 1849 májusában és júniusában Miskolcon egyesítették, Józef Wysocki parancsnoksága alatt. A magyarországi lengyel légió három gyalogos zászlóaljjal, négy dzsidás századdal és két félüteggel rendelkezett. Összlétszáma mintegy 2300 fő lehetett. Erdélyben Bem is szervezett egy lengyel légiót, ez egy gyalogos zászlóaljból, két dzsidás századból és egy félütegből állt.

Vadászgyalogság
vágószuronya

az 1848-1849 téli harcokban többször is egy-egy lengyel század önfeláldozó utóvédharcai mentették meg a visszavonuló magyar csapatokat.

Magyarországon 1848 előtt nem folyt fegyvergyártás. Így a magyar kormány egyik fontos feladata volt ennek beindítása is. Batthyány miniszterelnök április 29-én kötött szerződést a Pesti Gép- és Vasöntőgyári Társasággal, amelynek értelmében a kormány kamatmentes kölcsönt nyújtott a gyárnak, és megrendelt 100 000 darab szuronyos fegyvert. Cserébe a társaság vállalta, hogy november 15-étől naponta 500 fegyvert fog előállítani. A gyár szeptember végéig csak régi fegyverek javításával és átalakításával foglalkozott, s a későbbiekben is a fegyvertárak készleteinek felhasználásával gyártott puskákat. November 14-én Kossuth intézkedett a gyár államosításáról. Ezt követően Állami Országos Fegyvergyár néven működött. A gyár mellett 1848 ősztől mintegy 20, 1849 tavaszán mintegy 40 kisebb-nagyobb üzem foglalkozott fegyver- és alkatrészgyártással. Ezek főleg az ország hagyományos iparvidékein helyezkedtek el, de 1848 ősztől kialakulóban volt egy székelyföldi fegyver- és löszergyártási bázis is. 1849. január elején a Fegyvergyárat Nagyváradra telepítették át, s 1849 július-augusztusáig itt működött.

A fegyverzet biztosításának további forrását a külföldi vásárlások jelentették. Sztankó Soma főhadnagy közel 25 000 korszerű puskát vásárolt és küldött haza 1848 októberéig. A fegyvergyártáshoz szükséges gépek egy részét is külföldről csempészték be az országba 1848-1849 telén.

A honvédsereg ellátását a parancsnokok mellé rendelt és a területileg illetékes kormánybiztosok végezték. Nekik kellett szerződéseket kötniük, ők irányították a beszerzést, intézkedtek a szállítások folyamatossága érdekében. 1848. december 9-én

Bécsi légiós kard

Előltöltő Augustin-rendszerű, gyutacsos kamrás puská

Görgei javasolta Kossuthnak, hogy hozzák létre a hadseregnél az intendántúrát, amely hivatásos személyzettel végzi az ellátás szervezését és irányítását. A testületet az intendáns vezeti, aki közvetlenül a fővezér alárendeltségében tevékenykedik. Kossuth engedélyezte az intendántúra felállítását. December végétől az intendántúra megkezdte működését. 1849 tavaszától a magyar főszereg egészségének ellátását ez a szervezet intézte. A többi hadseregnél az ellátás továbbra is a kormánybiztosok feladata volt, bár szinte mindegyik hadtestparancsnok nevezett ki élelmezési vagy főhadbiztost.

A katonák általában csak a kenyéradagjukat kapták meg, a többi a zsoldjukból vásárolták. Ahhoz azonban, hogy ez működjön, folyamatosan biztosítani kellett a vásárlási lehetőséget. Ezt a markotányosok segítségével érték el. A hadsereg működőképessége érdekében fontos volt a felszerelés és a ruházati cikkek folyamatos biztosítása. Ezt kétféleképpen igyekeztek elérni. Egyrészt a megyei törvényhatóságok intézkedtek a helyben alakuló, illetve az áthaladó csapatok igényeinek kielégítéséről, másrészt pedig megszervezték a központi ellátást is.

A fővárosban a cs. kir. óbudai katonai ruhabizottmányból szervezték meg az Országos Ruházati Bizottmányt. A Bizottmány

több kisebb-nagyobb vállalat, kisüzem, cég munkáját fogta össze, amelyektől félkész termékeket szerzett be. A szükséges felszereléseket már a Bizottmánynál állították össze. A felszerelési cikkekből raktári készleteket igyekeztek felhalmozni. A csapatok igényei alapján összeállított szállítmányok útba indításáról szintén a Bizottmány gondoskodott.

Nemzetőr-egyenruha

A hírszerzés

A magyaroknak nem volt kiépített kémrendszerük, néhány „hivatásos” hírszerzőn kívül főleg külföldről érkező utazók, kereskedők, illetve a nagy ritkán bejutó hírlapok híreire voltak utalva. Nem működött sokkal jobban a nagyobb múltú visszatekintő osztrák és orosz hírszerzés sem. A tavaszi hadjáratban Windisch-Grätz napokig, sőt hetekig nem tudta, merre vonul a magyar főszereg, 1849 nyarán pedig Paszkevićnek volt része hasonló élményben. A szembenálló felek egyike sem tudott hírszerzőket beépíteni a másik politikai vagy katonai vezetésébe, s a más forrásból nyert adatok nagyon esetlegesek és pontatlanok voltak.

A szállításokat általában az útba eső települések előfogataival végezték. Az előfogati rendszerben az egyes helységeket kötelezték, hogy díjazás ellenében hadi szállításokat végezzenek. Ez azonban egyszervi kötelezettség volt, korlátozott távolságra és időre szólt. A szállított készleteket így többször kellett átrakodni, várakoztatni. Ez a rendszer sokszor okozott késést, elmaradást, felesleges várakozást. Mindehhez járult még az ország alacsony színvonalú úthálózata is. Felhasználták az utánpótlás céljaira a rendkívül kedvező szállítási lehetőséget biztosító Vác-Pest-Szolnok vasút-

Sebesültellátás a szabadságharcban

A szabadságharc folyamán a kormányzat és a polgári lakosság igyekezett a legnagyobb mértékben gondoskodni a sebesültekről. A honvédseregben minden zászlóaljnak vagy ezrednek külön orvosa és alorvosa volt (ez utóbbi gyakran a lovasságnál és tüzérségnél szükséges állatorvosi teendőket is ellátta). A hadseregen belül külön sebesültszállító osztag nem létezett, a sérülteket bajtársaik vitték a köztözhelyre. A katonákat tábori kórházakban ápolták, a lábadozókat és a könnyebb sérülteket a nagyobb városokba küldték. Kótszerrel (tépéssel) a lakosság látta el a hadsereget. 1849. április 16-án Kossuth kinevezte húgát, Zsuzsát országos főápolónővé, de az ápolónői szolgálat országos kiépítésére már nem került sor. A kormány pénzzalmat, illetve földet ígért a megrokkantaknak.

Honvéderorvosi sebészkeszlet

vonulat, de használták csapatszállításra a Nagyszombatot Szereddal összekötő, lóvontatású vasutat is. (A vasút katonai célú alkalmazására egyébként Európában először 1848-ban került sor.) Ugyancsak gyors és megbízható szállítást jelentett a folyami hajók igénybevétele is.

Az Országos Honvédelmi Bizottmány megörökölte a Batthyány-kormány külügyi testületét. Teleki László mellett Párizsban tartózkodott Szalay László, a kormány volt frankfurti megbízottja is. Kossuth még novemberben őt bízta meg Magyarország angliai képviselővel. Szalay átküldte megbízólevelét Palmerston külügyminiszternek, de december 13-án azt a választ kapta, hogy „a brit kormánynak Magyarországról csak mint az Osztrák Birodalom részéről van tudomása”, ha tehát Szalaynak közlendője van, azt az osztrák nagykövet útján tegye meg. Az angol magatartást két dolog magyarázza. Egyrészt a napóleoni háborúkat lezáró béke-rendszer az Osztrák Császárság részének ismerte el Magyarországot, másrészt Anglia Oroszország feltartóztatásában és az európai egyensúly fenntartásában számított Ausztriára. Hasonlóan járt Teleki is Franciaországban. Szalayt 1849 tavaszán Pulszky Ferenc váltotta fel Londonban.

Teleki László, 1848-1849-ben a magyar kormány párizsi megbízottja jól látta, hogy

Franciaországtól aligha lehet aktív külpolitikát várni a közeljövőben, mert a politikusok energiáit az elnökválasztás köti le. Úgy vélte, ha már elismerésre nem számíthat, meg kell próbálnia a közvéleményen át nyomást gyakorolni a kormányra. Érintkezésbe lépett a párizsi lengyel, román és cseh emigránsokkal. Komoly szerepet játszott abban, hogy a pánszláv eszméket pengető párizsi lengyel emigránsok nem Magyarország feldarabolásában, hanem a magyarok és nemzetiségek együttműködésében kezdték keresni a Habsburg Birodalom átalakításának útját. Igyekezett fegyvert szerezni és hazaszállíttatni. Lengyel tisztekkel tárgyalta magyarországi szolgálatvállalásukról. Az Ausztria és Magyarország közötti szakítás után újabb és újabb memorandumokban fejtette ki a magyar álláspont történeti és jogi alapjait a francia kormánynak. Október végétől Párizs lett a magyar diplomácia központja. Teleki küldte ki Torinóba Splény Lajost, vele tárgyalta Szalay László is újabb küldetéséről. Kossuth és az OHB hozzá küldte megbízottait.

1848 novemberében Kossuth közvetítésre kérte fel az Amerikai Egyesült Államok bécsi nagykövetét a magyar-osztrák konfliktusban. Felix Schwarzenberg osztrák miniszterelnök és Windisch-Grätz azonban elhárították az ajánlatot, mondván, hogy Magyarországot fegyverrel fogják meghódítani.

A lengyel emigráció szerepe

A lengyel emigráció nem csupán önkéntesek toborzásával és Magyarországra juttatásával segítette a szabadságharc ügyét. Adam Czartoryski herceg párizsi központú diplomáciai hálózata 1848 telétől komoly erőfeszítéseket tett a magyarok és nemzetiségek kibékítésére. Küldöttei érintkezésbe léptek a szerb kormánnyal és a román emigránsokkal is.

Windisch-Grätz támadása

I. Ferenc József beköszöntője

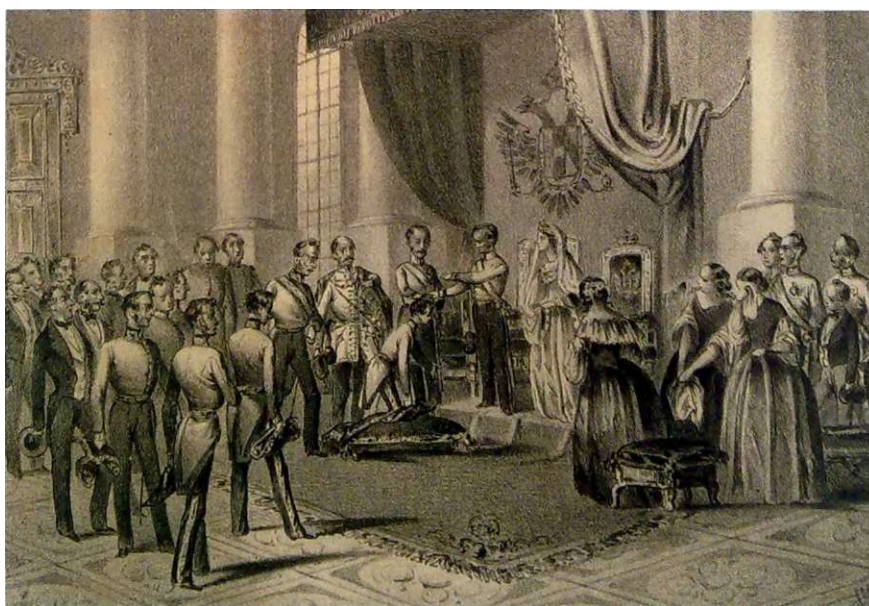
Az ifjú császár bemutatkozó kiáltványában a birodalom népeinek egyenjogúságát, a polgárok törvény előtti egyenlőségét, a népképviselői törvényhozást ígérte, de hozzátette: csorbíthatatlanul fenntartja az összbirodalmat, s végső célja „a monarchia valamennyi tartományát és néptörzsét egy nagy államtestben” egyesíteni. Egy másik kéziratban pedig felhatalmazta Windisch-Grätze Magyarországon a közcsend- és rend helyreállítására.

A fegyveres támadást megelőzte az új uralkodó trónra lépése. V. Ferdinánd uralkodói alkalmatlansága már régóta nyilvánvaló volt, ezért a Windisch-Grätz birodalmi katonai párt és egységes állam formálása. Miután I. Ferenc József nem tett esküt a magyar törvényekre, támogatói úgy vélték, nagyobb cselekvési szabadsággal rendelkezik a magyar alkotmányosság felszámolásában.

A trónváltozás egyik indoka az volt, hogy Ferdinánd esküt tett a magyar alkotmányra, s ezért a magyar országgyűlés a formális törvényesség betartását kérhette rajta számon. Az önkényuralmi központosítást képviselő udvari és a katonai párt fellépésének hatására december 2-án le-

mondott a trónról, s helyét unokaöccse, I. Ferenc József foglalta el. Az ifjú császár vallásos buzgalommal hitte, hogy küldetése a magyar törvények megőrzése és egységes állam formálása. Miután I. Ferenc József nem tett esküt a magyar törvényekre, támogatói úgy vélték, nagyobb cselekvési szabadsággal rendelkezik a magyar alkotmányosság felszámolásában.

A trónváltozás híre december 5-én érkezett meg Budapestre. Kossuth röviden lemondási komédiának nyilvánította, és az általa javasolt országgyűlési nyilatkozat úgy foglalt állást, hogy „Magyarország királyi széke, a nemzet előleges megegyezése nélkül csak az emberiség közös törvénye következtében, a koronás király halála által ürülhet meg”. Amíg ez nem történik meg, „a magyar királyi szék birtokával senki egyoldalúlag nem rendelkezhetik”. Csak

trónra lépése. Litográfia

az minősül Magyarország királyának, aki megesküszik a törvényekre, s szabályosan megkoronáztatja magát. Minden más eset trónbitorlásnak minősül. Hasonló módon nyilatkozott a Görgei vezette feldunai hadsereg is.

Az országgyűlési határozat tehát elutasította a trónváltozást, s továbbra is a joggyakorlásában nyilvánvalóan korlátozott V. Ferdinándot tekintette Magyarország királyának. Nem zárkozott azonban el I. Ferenc József későbbi elismerése elől, ha az hajlandó betartani az alkotmányos játékszabályokat. Erre azonban semmi esély

nem mutatkozott; csupán az volt a kérdés, hogy a cs. kir. csapatok mikor indítanak döntő támadást Magyarország ellen.

1848 őszén Nyugat-Magyarország védelmét két, egymástól meglehetősen távol lévő sereg látta el. Görgei Artúr körülbelül 28 000 főnyi feldunai hadserege a Kis-Kárpátoktól a Fertő tó déli partjáiig állt fel. Perczel Mór mintegy 9000-10 000 katonája a Mura mentén állomásozott. Görgeivel szemben egy közel 55 000 főnyi hadsereg készült betörni Alfred zu Windisch-Gratz tábornagy vezetésével. Perczeit délről és nyugatról egy-egy, körüli-

Hadműveletek a főhadiszíntéren, 1848. december-1849. február

Mészáros Lázár hadügy-
miniszter képmása.
Olajfestmény

belül 6000 főnyi sereg támadása fenyegette.

Az ellenséges betörésről 1848 november óta folyamatosan érkeztek a hírek. Miután mindegyik álhírnek bizonyult, a magyar politikai és katonai vezetés már abban

reménykedett, hogy a cs. kir. főszereg támadása elmarad, hiszen egy téli hadjárat viszontagságai a támadó félnek is komoly gondokat okozhatnak. E remények ellenére a támadás bekövetkezett.

December elején megindult a cs. kir. csapatok támadása. A Galíciából a Felvidékre betörő Schlik altábornagy elfoglalta Eperjest és Kassát, s december 11-én Budaméznél szétszórta Pulszky Sándor ezredes frissen összeszedett seregét. A hónap végén maga a hadügyminiszter, Mészáros Lázár sietett Schlik ellen, de 1849. január 4-én Kassánál az ő támadása is csúfos kudarcbba torkollott. A magyar csapatok Miskolcig vonultak vissza.

December közepén a főhadszíntéren is megindult a támadás. December 14-én Simunich altábornagy csapatai törtek be a Nádasi-szoroson, és 16-án Nagyszombatnál megverték Guyon Richárd ezredes csapatait. Ugyanezen a napon a Windisch-Grätz vezette cs. kir. főszereg a Lajta mentén lendült támadásba, és szinte elsöpörte maga elől Görgei feldunai hadseregét. Görgei Győrnél kísérelte meg feltartóztatni az ellenséges főerőket, de a kemény tél-

A móri ütközet,
1848. december 30.

ben a város körüli folyók és mocsarak olyan keményre fagytak, hogy ágyúval is át lehetett kelni rajtuk. Így aztán az utolsó pillanatban kivonta csapatait a győri sáncokból, s megindult velük a főváros felé.

Windisch-Grätz győztesen előkészítette Görgei seregének bekerítését, ám a Győrbe bevonuló cs. kir. csapatok csak néhány italozó huszárt találtak az egyik csapszékben - a magyar főszereg már távol járt.

Kossuth abban reménykedett, hogy legalább a főváros előtt sikerül megállítani a császári ármádiát. Ezért a Délvidékről erősítéseket rendelt fel a fővárosba, Perczel Mór tábornokot pedig arra utasította, hogy egyesüljön Görgeivel. Perczel még az egyesülés megtörténte előtt, december 30-án Mórnál megütközött Jellaciccsal, s az ütközetben súlyos vereséget szenvedett, csapatainak egyharmada a csatamezőn maradt vagy fogságba esett.

A móri vereség után többé nem volt remény arra, hogy a főváros előtt meg lehessen állítani az ellenséges támadást. Az országgyűlés és az Országos Honvédelmi Bizottmány december 31-én úgy döntött, hogy áttesszi székhelyét Debrecenbe. Előtte egy békekövetséget küldött Windisch-Grätzhez, de a herceg válasza, az „Unbedingte Unterwerfung” (feltétlen alávetés) semmi jót nem ígért. Ahogy az sem, hogy a küldöttség egyik tagját, Batthyány Lajost a cs. kir. csapatok fővárosi bevonulása után letartóztatták.

Január 2-án, a főváros kiürítése előtt tartott haditanács határozott a magyar erők tiszántúli összpontosításáról. Az elfogadott haditerv úgy intézkedett, hogy a felső-tiszai és a Perczel-hadtest pedig a Tisza vonalán foglal állást. Az összpontosítás sikere érdekében Görgei tábornok feldunai hadteste egy északnyugati irányú elterelő műveletet hajtott végre az ostromlott Lipótvár felmentésére, majd a bányavárosokon át vonult vissza a Felső-Tiszához. A felső-tiszai hadtest január 4-ei kassai veresége miatt néhány nap múlva a tervet azzal egészítették ki, hogy a Délvidéket is feladják, az ottani

csapatokat felhozzák a Közép-Tiszához.

1849. január 3-án Görgei huszárai Téténynél visszaverték Jellaeid csapatait, majd a Kékérzát Duna bal partjára. Az utolsó magyar csapatok január 5-én hagyták el Pestet, s a cs. kir. csapatok még aznap megszállták a fővárost.

Budapest feladása előtt Görgei feldunai hadtestét tömegesen hagyták el a volt cs. kir. tisztek. Görgei ezért 1849. január 5-én Vácott nyilatkozatot bocsátott ki, amelyben közölte azokat a politikai elveket, amelyekért a hadsereg hajlandó harcolni.

azt hitte, hogy megnyerte a háborút. Görgei csapatai a főváros feladása után a haditervnek megfelelően megindultak Lipótvár felé. Mivel attól lehetett tartani, hogy az előtte álló és az őt üldöző császári csapatok gyűrűjébe kerül, január közepén északra, a bányavárosokba vonult, majd

Nemzeti jelvény, 1848

Görgei váci nyilatkozata, 1849. január 5.

„1-ször. A feldunai hadsereg letett esküjéhez hű marad s Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmánya érdekében, minden külső ellenséggel határozottan szembeszáll.

2-ször. Nem kisebb határozottsággal azonban fel fog lépni mindazok ellen, kik az ország belsejében az alkotmányos királyságot idő előtti köztársasági izgatásokkal felforgatni megkísértenék.

3-ször. Az alkotmányos királyság fogalmából - melyért a feldunai hadsereg utolsó emberig harcolni kész - önként következik, miszerint a hadsereg csak azon parancsoknak fog engedelmessé, melyeket hozzá a felelős magyar hadügyminiszter, vagy helyettese (jelenleg Vetter tábornok) törvényes alakban bocsát ki.

4-szer. A feldunai hadsereg szem előtt tartva Magyarhon alkotmányára letett esküjét, s a katonai becsületet: tökéletesen tudja, mit akar s mit kell tennie; - nyilatkoztatja, miképp az ellenséggel bármily alkudozásnak eredményét csak úgy fogja elismerni, ha ezen alkudozás egyrészt Magyarország azon alkotmányformáját, melyre a hadsereg megesküdt, másrészt pedig magának a hadseregnek katonai becsületét biztosítandja."

Lipótvár szerepe

Görgei üldözését jelentős mértékben akadályozta a korszerűtlen lipótvári erőd, amelynek őrsége többszöri felszólítás és az erőd lövetésének megkezdése után csak február 2-án kapitulált. Az erőd alatt lekötött cs. kir. csapatok pedig hiányoztak mind a Görgei elleni hadműveletben, mind Komárom körülvételénél.

több kisebb vesztes ütközet után a Szepes-ségen át megindult a Felső-Tisza felé. Görgei felvidéki hadjáratának következtében

dapestről, s az így nyert két hét elegendő volt ahhoz, hogy megszilárduljon a magyar védelem.

A Közép-Tisza védelmét ellátó Perczel január 22-25-én Franz Ottinger tábornok lovas dandárját üzte egészen Pest határáig, s ezzel annyira megrémítette Windisch-Grätzet, hogy az a Görgeit üldöző erők tekintélyes részét is visszarendelte.

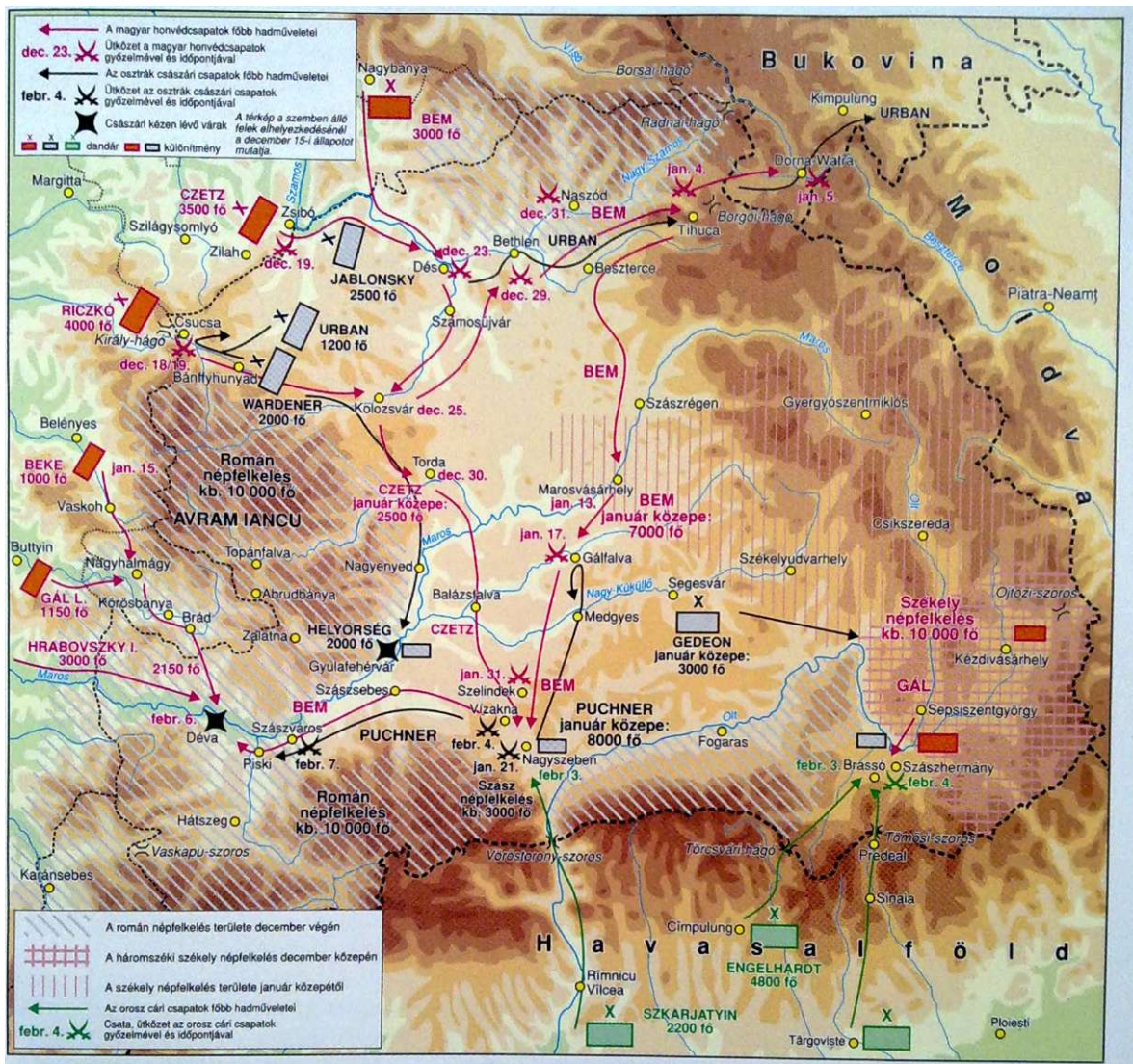
A főváros feladása után átvezényelt erősítések birtokában a Mészáros helyére kinevezett Klapka György ezredes a Felső-Tiszánál megállította Schlik csapatait. Schlik

csapatai a kassai ütközet után a Felvidék pacifikációjával foglalkoztak, s az így nyert idő elegendő volt a magyar csapatok megerősítéséhez és újjászervezéséhez. Schlik csak január 19-én kezdett újabb támadásba. Január 22-23-án Klapka csapatai Tárcáinál és Bodrogkeresztúrnál megállították a támadást. Schlik január végén erősítéseket kapott Windisch-Grätzről, s újabb támadásba kezdett. Klapka ezért feladta a Bodrog vonalát, s a Tisza vonalára vonult vissza. Január 31-én Tokajnál ismét visszaverte Schlik csapatait. Ezután Schlik megkezdte visszavonulását Kassa felé. Miután Görgei csapatai 1849. február 5-én a Branyiszközi-hágónál áttörtek a szembenálló cs. kir. csapatok védelmén, s megjelentek Schlik háta mögött, végre eljött az ellentámadás ideje is.

Egy ideig a Délvidéken is folytatódott a cs. kir. csapatok sikersorozata. Január 2-án Pancsovánál a Kiss Ernő vezette bányási magyar hadtest súlyos vereséget szenvedett. A hónap végén a magyar csapatok feladták a Bácskát és a Bánságot, s a délvidéki szerb és cs. kir. erők megkezdték elő-

Franz Schlik altábornagy rohamra vezényli csapatait Tárcáinál 1849. január 22-én. Litográfia

nyomulásukat Szeged és Arad felé. Ezzel egy időben a Dél-Dunántúl is a Laval Nugent tábornagynak vezette cs. kir. csapatok kezére került. A szlavóniai cs. kir. csapatok már 1849. január végén megkezdték Eszék körülvevését, majd az erőd rövid ostrom után, február 14-én a várórség büntetlensége fejében kapitulált. 1849 januárjában a Délvidék kiürítésekor a magyarok öt hónapra elegendő élelemmel látták el a pétervárad-i várórséget. 1849

februárjában a Nugent vezette cs. kir. csapatok megkezdtek Pétervárad körülrését, de komoly ostrommal nem próbálkoztak.

A magyar csapatok a Maros vonalára vonultak vissza. A szerbek a Bácska és a Bánság nagy részének meghódítása után megkísérelték birtokukba venni ezt a vonalat, s érintkezésbe lépni a Duna-Tisza közén előnyomuló cs. kir. főerőkkel. Február 8-án Joseph Glaeser altábornagy

Erdély 1848. december-1849. február

Henryk Dembiński
altábornagy képmása

csapatok feltörték az aradi magyar ostromzárát, s több hétre elegendő élelmiszert és lőszerrel látták el a várórséget. A magyar csapatok ugyan visszafoglalták a várost, de hetekbe telt, mire az ostromzárát ismét sikerült teljessé tenni. Február 11-én egy szerb különítmény elfoglalta Újszegedet, és lövette Szegedet. A magyar csapatok Hadik Gusztáv vezetésével visszafoglalták Újszegedet, a szerbeket pedig Szőregre űzték vissza.

Válságos napok sorát élte át az erdélyi hadsereg is. 1849. január közepén Bem bevonult a Székelyföldre, majd a Szászföld felé, Nagyszeben ellen fordult. Január 21-én itt súlyos vereséget szenvedett. Az ezt követő kéthetes visszavonulásban egyik kudarc érte a másikat. „Négy nap dörgött az ágyú Vízakna és Déva között” - írta a visszavonulásról a sereggel tartó Petőfi.

A Magyarországról kapott erősítések birtokában Bem a piski hídnál megállította Puchner csapatait. „Ha ez a híd elvész, egész Erdély elvész” - lelkesítette katonáit. A február 9-én vívott ütközetben Puchner súlyos vereséget szenvedett, s kénytelen volt visszavonulni Nagyszeben felé. Idő-

közben Puchner kérésére orosz csapatok szállták meg Nagyszebeni és Brassót.

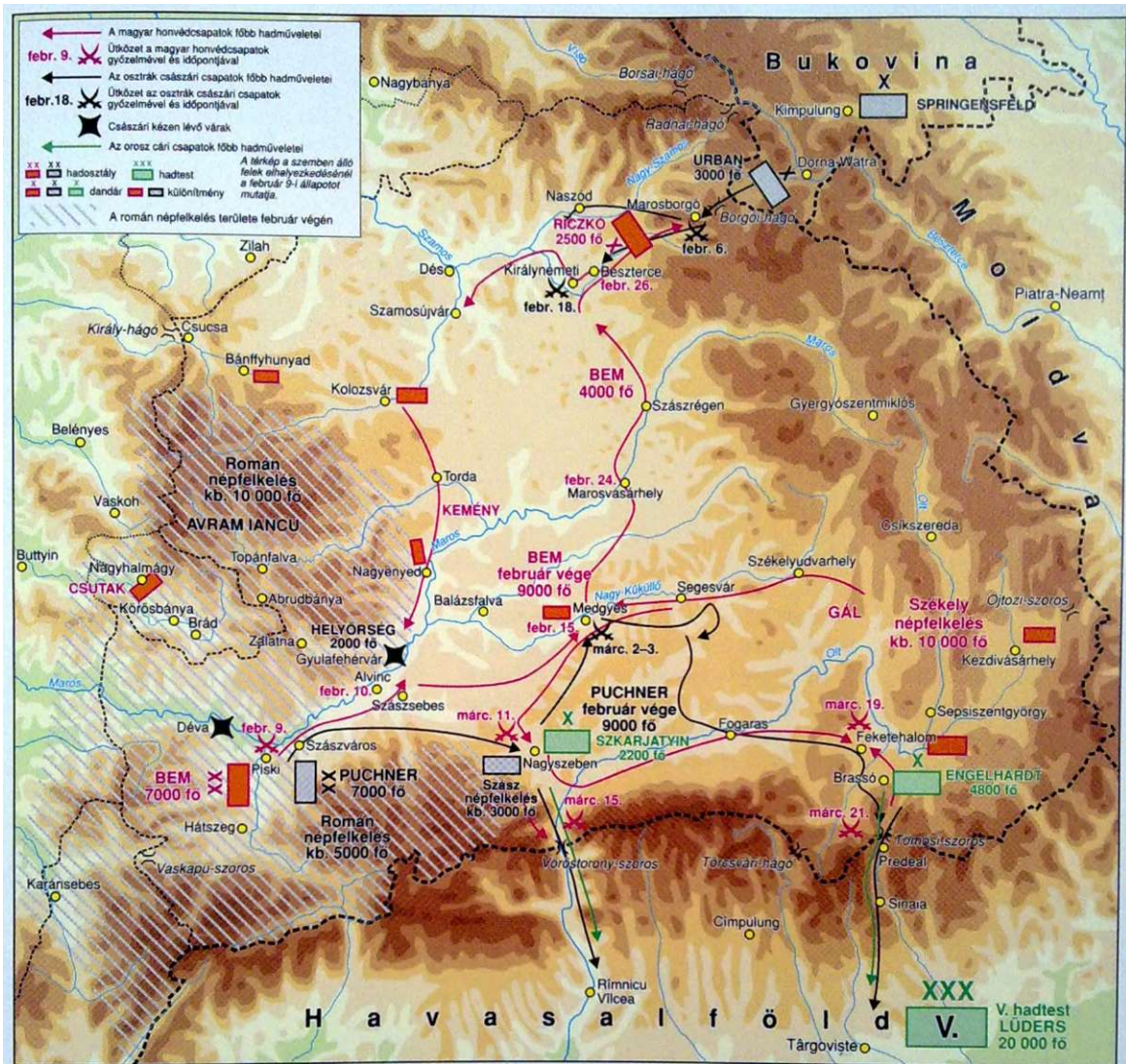
Bem a piski győzelem után bámulatos gyorsasággal Észak-Erdélyben termett. Urban ezredes csapatai ugyanis Bukovinából ismét betörték, s Királynémetinél megverték Riczkó Ignác ezredes csapatait. Bem február 26-án ismét megverte az amúgy is visszavonulóban lévő ellenséget, s ezt követően ezen a szakaszon 1849 júniusáig hallgattak a fegyverek.

Március elején Bem ismét Nagyszeben ellen fordult. Nem volt könnyű dolga, hiszen Puchner megsegítésére, a Szászföld biztosítására február elején körülbelül 7000 orosz katona érkezett Havasalföldről. (Ez volt az első orosz intervenció.) Bem március 2-3-án Medgyesnél megütközött Puchnerrel, majd a vereség után Segesvárra vonult vissza. Puchner úgy látta, végre eljött az ő ideje. Csapatait több úton indította meg Segesvár felé, hogy Bem seregét teljesen bekerítse. Egyedül a Segesvárról Nagyszebenbe vezető út maradt fedezetlenül.

Bem rögtön felismerte a nagy esélyt, csapataival március 11-én erőltetett menetben Nagyszeben előtt termett. Megverte az elé siető helyőrséget, majd az égő város fényénél az éjszaka folyamán bevette a várost. Nagyszeben bevételével szinte összeomlott a császári és orosz erők ellenállása. Március végére Bem egész Erdélyt megtisztította tőlük. Csak a gyulafehérvári erőd és a dévai sziklavár maradt a cs. kir. csapatok és az erdélyi Érchegeység egy része a román felkelők kezén.

A Debrecenbe érkező, megfogyatkozott létszámú országgyűlés január 8-án tartotta első ülését, s azután rendszeresen ülésezett. Az országgyűlésen a baloldal és a jobboldal, az úgynevezett békepárt viszonylagos egyensúlyban volt. A képviselőház radikális határozatokat hozott a harcban gyáván viselkedő tisztek, a hazaárulók ellen, de ezek alkalmazása ritkán követte a határozatok betűit.

A Debrecenben összeülő képviselőház létszáma igencsak hiányos volt. Több tucat

képviselő maradt távol, vonult el birtokára, hogy ott várja ki a hadiszerezse fordulát. A borúlátóbbak Windisch-Grätznél vagy valamelyi cs. kir. biztosnál jelentkeztek. A képviselőház ezért határozott a távollévő képviselők igazolásáról. Azokat a képviselőket, akik nem rendelkeztek valamilyen kormányzati megbízással, vagy nem tudták igazolni távollétük okát, megfosztották képviselői mandátumuktól. Összesen 81 képviselő került a nem igazoltak

közé. Helyükre a szabadságharc végéig összesen 45 főt választottak meg.

1849. január végén a Tisza mögött megkezdődött a magyar csapatok összevonása. Klapka és Perczel sikerei, Görgei branyiskói áttörése után eljött az ellentámadás ideje, ez azonban késedelmet szenvedett. A koncentrált főserg vezérére Kossuth a Franciaországból érkezett lengyel tábornokot, Henryk Dembinskit nevezte ki. Elhatározásába az is belejátszott, hogy félre-

Erdély 1849. február 9.-
1849. március vége

A gyémántper

Az országgyűlésben kemény küzdelem folyt a radikálisok és az úgynevezett békepárt között. A radikálisok egyik vezetője, Madarász László az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja is volt. Madarász egyben az Országos Rendőri Hivatal is vezette. Ez a hivatal őrizte és kezelte a Görgei által kivégzett Zichy Ödön gróf ékszereit. 1849 márciusában kiderült, hogy az ékszerek egy része eltűnt, s ezért a képviselőház vizsgálatot rendelt el az ügyben. A vizsgálat megállapította, hogy Madarász valószínűleg hűtlenül kezelte a vagyontárgyakat. Madarász kénytelen volt lemondani képviselőségéről, s bukásával a radikálisok is visszaszorultak.

értette Görgei váci nyilatkozatát, s azt hitte, hogy a tábornok fel akarja mondani az engedelmességet az Országos Honvédelmi Bizottmánynak. Dembinski kinevezése rossz választásnak bizonyult. A lengyel tábornok már kinevezése után összeveszett szinte valamennyi alárendeltjével. A józan észnek elmentmondó intézkedéseivel elszalasztotta Schlik elszigetelten álló hadtestét, és széttagolta a rendelkezésére álló erőket. Így azután, amikor február végén Windisch-Grätz végre felébredt téli álmából, és megindult Debrecen felé, a február 26-27-i kápolnai csatában a magyar főszeregek alig fele vett részt, s szenvedett vereséget.

A megszállt területek közigazgatása

A magyar főváros elfoglalása után Windisch-Grätz kinevezte a volt alkancellárt, Szógyény Lászlót a „Magyarországi királyi ideiglenes polgári közigazgatás” elnökévé, s feladatává tette Magyarország ideiglenes igazgatási tervzetének kidolgozását. Az ideiglenes polgári közigazgatás tagjai a magyar konzervatív arisztokráciából és az 1848 előtti hivatalnoki korból kerültek ki. Szógyény László közigazgatási tervzete alapján az új hatóság nyelve a magyar lett. Az elfoglalt területeken kezdetben három katonai kerületet állítottak fel Pozsony, Buda és Sopron székhellyel. A kerületekben lévő megyék tisztikara tovább működhetett a kompromittáltak eltávolítása után. Ugyanez vonatkozott a városi tanácsokra. A megyék és a szabad királyi városok élére Windisch-Grätz királyi biztosokat nevezett ki. Az ostromállapotra hivatkozva, a főispánok nem gyakorolhatták hatáskörüket, és a törvényhatósági bizottmányok helyett az alispánok és a polgármesterek vitték az ügyeket.

A kápolnai csatát követő visszavonulás során Dembinski ismét tanújelét adta hadvezéri alkalmatlanságának, s így az elégedetlen tisztikar Szemere Bertalan országos biztos közreműködésével, március 3-án Tiszafüreden letette őt a fővezérségről. A döntést március 4-én a táborba érkező Kossuth is jóváhagyta.

Szolnoknál Damjanich János és Vécsey Károly vezérőrnagyok hadosztályai eltérő támadást indítanak, s ezzel lehetővé teszi a magyar főerők észrevétlen előnyomulását. A kápolnai csata áthúzta ezt a számítást. Damjanich és Vécsey csak március 5-én támadták meg a Szolnokot védő Karger-dandárt, és súlyos vereséget mértek rá. A cs. kir. csapatok körülbelül 500 embert veszítettek.

Alfred zu Windisch-Grätz. Színezett litográfia

A kápolnai csatát követően Windisch-Grätz túlzott optimizmusról tanúskodó hadijelentést küldött az Olmützben tartózkodó császári udvarba. E jelentés hibás következtetésekre ragadtatta az udvari köröket, amelyek elérkeztnek látták az időt az alkotmányosság és abszolutizmus között

A kápolnai csata
1849. február 27-én.
Than Mór vízfestménye

folyó küzdelem végleges rendezésére. Március 4-én az uralkodó feloszlatta a Kremserben ülésű, a saját, demokratikus alkotmánytervével éppen elkészülő Birodalmi Gyűlést, s maga adott alkotmányt népeinek. Ez az úgynevezett oktrojált alkotmány, amely a császárnak szinte teljhatalmat bizto-

sított, megszüntette az eddigi területi különbségeket, emellett (mellékesen) részekre osztotta és beolvastotta Magyarországot is. Ez az alkotmány soha nem lépett életbe; egyelőre a háború végéig, majd az utolsó ítéletig halasztották el bevezetését; 1851-ben hatályon kívül helyezték.

A szolnoki magyar győzelem 1849. március 5-én: a lengyel légió dzsidásainak küzdelme a 3. (Ferenc József) dragonyosezreddel. Színezett litográfia

A függetlenségi háború

1849 tavasza • 72

A Szemere-kormány működése • 82

Az orosz intervenció • 88

Az emigráció és a megtorlás • 106

Utószó • 111

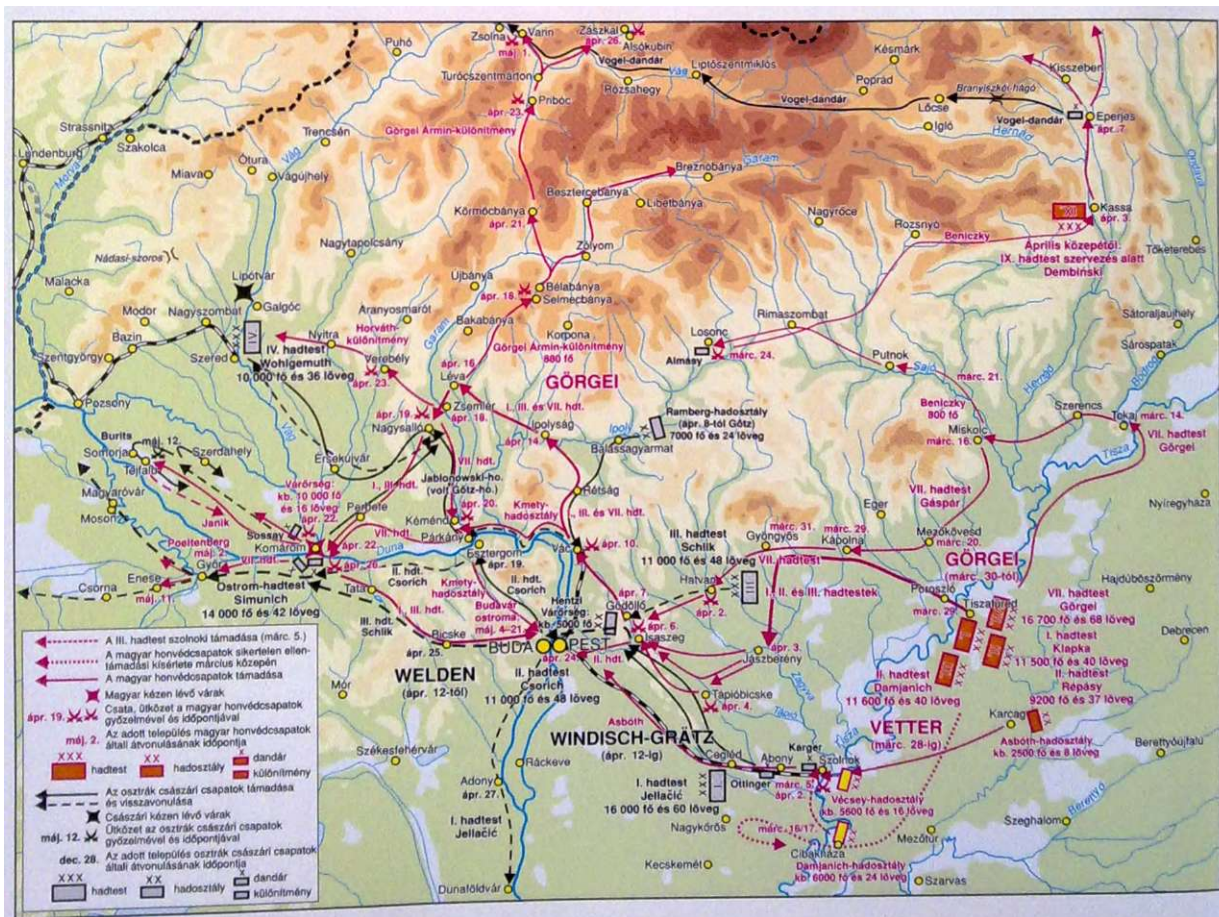
1849 tavasza

Dembinski

Déc. 8-án Kossuth Vetter Antal vezérőrnagyot nevezte ki a magyar főszereg fővezérévé. Vetter haditerve az volt, hogy Görgei VII. hadtestét Miskolc felé indítja, ő maga pedig a főerőkkel Cibakházánál átkel a Tiszán, majd igyekszik az ellenség oldalába kerülni. A magyar főszereg március 16-17-én kelt át a cibakházi hídon a Tiszán. Időközben Windisch-

Grätz is megindította seregét Cibakházára márc. 17-én. Amikor március 17-én este a magyar főszereg táborba szállt, Vetter még mit sem tudott erről a hadmozdulatról. A seregnek másnap, 18-án kellett volna megindulnia Nagykőrös felé. Közben azt a hírt kapta, hogy Nagykőrösön 40 000 cs. kir. katonával állomásozik. Vetter ezért haditanácsot hívott össze, amelyen azt javasolta, hogy a sereg forduljon Abony felé, s az ott álló

Tavaszi hadjárat a főhadszíntéren, 1849. március-május

ellenséges balszárnyat támadja meg. A haditanács a Cibakházán át történő visszavonulás mellett döntött. Március 18-19-én a magyar főerők visszatértek a Tisza bal partjára, s a fővezér észak felé indította csapatait.

Március 18-án egy kereskedő közölte a cs. kir. csapatokkal, hogy előző nap óriási magyar erők keltek át a Tiszán, s nyomultak előre Nagykőrös felé, majd visszatértek a Tisza mögé. Windisch-Grätz nem értette a dolgot, mindenesetre letett a cibakházi áttörési kísérletről. Március 20-án pedig befutottak az első hírek Görgei tokaji átkeeléséről, s a cs. kir. fővezér megkezdte csapatai északi irányú átcsoportosítását. Az átcsoportosítás közben Vetter megbetegedett, s újabb fővezérről kellett gondoskodni. Kossuth először arra gondolt, hogy ő maga látja el ezt a tiszteket, azonban a tábornokok lebeszéltek erről. A hadsereg többsége Görgei kinevezését tekintette természetesnek, s ezért Kossuth március 30-án ideiglenesen őt bízta meg a fővezérséggel. (A kinevezés véglegesítésére nem került sor, de miután Görgei 1849 májusában elvállalta a hadügyminiszterséget, egészen 1849. július 1-jéig ő volt a magyar hadsereg fővezére is.)

A tavaszi hadjárat kezdetén a hadszíntér egészét tekintve, Windisch-Grätz erői voltak fölényben, 55 000 császári katona állt szemben 47 000 honvéddel. Ám az Egerben Klapka György által kidolgozott és Gyöngyösön véglegesített magyar haditerv kiegyenlítette ezt a hátrányt. A terv szerint a sereg egyharmada Hatvannál állva, magára vonja a cs. kir. fővezér figyelmét, s ezalatt a többiek egy délnyugati kerülővel igyekeznek az ellenséges főszereg hátába kerülni. A terv kockázatos volt, hiszen ha a császáriak felfedezik, hogy Hatvannál csupán a magyar sereg kisebb része áll, könnyen megsemmisíthetik azt, s egyben elvághatják a többiek utánpótlási vonalait.

A tavaszi hadjárat nyitányaként egy magyar különítmény március 25-én kikergette Losoncra az osztrák helyőrséget. Április 2-án Hatvannál került sor az első komoly összecsapásra. A félszemű Schlik, a császári sereg legjobb tábornoka „egy kis nyúl vadászatra” hívta katonáit, de a vadászat végén a vadász futott a nyúl elől. Gáspár András ezredes csapatai alaposan megkergették az osztrákokat.

Közben Damjanich János, Klapka György és Aulich Lajos csapatai a Jászságon át megindultak Pest felé. Április 4-én Klapka csa-

Vetter Antal képmása.
Olajfestmény

Franz Schlik altábornagy.
Színezett litográfia

A tápióbicskei ütközet.
Színezett litográfia

patai Tápióbicskénél ütköztek bele Jellacic utóvédjébe. Klapka csapatai megfutottak, ám a helyszínre érkező Görgei helyreállította a rendet Damjanich honvédjei szuronyrohammal foglalták vissza a Tápió hídját, majd üzték ki a faluból a határőröket.

a feje. Először Hatvan ellen akart támadni, de az utolsó pillanatban jobbik eszére hallgatva kivonta csapatait a gyűrűből. Hátározottsága azonban odáig nem terjedt, hogy lemondjon akár egyetlen megszállt

Az isaszegi csata
1849. április 6-án.
Színes olajnyomat

pontról is. Így azután, amikor április 6-án Isaszegnél a magyar fősereggel került szembe, mindössze csapatainak felét mozgósíthatta. A császári sereg így is komoly ellenfélnek bizonyult. Klapka ingadozó csapatait megint Görgeinek kellett megállítania, s csak Damjanich honvédek kitarthatására és Aulich Lajos öntevékeny fellépésén múlt, hogy a csata magyar győzelmet hozott.

A támadás második szakaszában a főváros előtt álló magyar csapatok Aulich Lajos vezetésével ismét megtévesztették az ellenséges főserget, amely tíz napig nem tudta, hol vannak a magyar főerők. Ezalatt a Görgei vezette magyar főoszlop észak felé tartott. Április 10-én Damjanich katonái bevették Vácot. Az ütközetben maga az ellenséges parancsnok, Götz tábornok is elesett.

Április 19-én Nagysallónál a magyarok egy újonnan szervezett császári hadtesttel találták szemben magukat. A győzelem ízeit már többször megízlelő honvédek előtt azonban nem volt akadály, az ellenség szinteszétzúzták. A Windisch-Grätz utódjául kinevezett Welden tábornok kénytelen volt kiüríteni a fővárost, csupán a budai várban hagyott őrséget. Jellacic hadtestét leküldte a Délvidékre, ő maga pedig a főerővel a nyugati határszélre vonult vissza.

Közben a magyar fősereg elérte Komáromot. Az erődöt 1849 januárjában körülzárták, március óta pedig ostromolták és bombázták a császári csapatok. Görgei csapatai előbb a Duna bal partján lévő osztrák állásokat számolták fel, majd április 26-án egy frissen eszkábált tutajhídon átkeltek a jobb partra. A hajnali órákban elfoglalták az osztrákok sáncait, majd megütköztek a visszavonuló császári főserggel. A csata lényegében döntetlen maradt, Welden csapatai Győr felé vonultak vissza, Komárom viszont felszabadult.

Kossuth a tavaszi magyar győzelmek után látta elérkezettnek az időt arra, hogy válaszoljon az olmtüzi alkotmányra. A tavaszi hadjárat első szakaszában a magyar

*Damjanich János
vezérőrnagy képmása*

főhadiszálláson közvetlen közelből volt tanúja a honvédsereg sikereinek. Kossuth Debrecenbe visszatérve, április 12-én az OHB-nak terjesztette elő tervét a függetlenség kimondásáról és a Habsburg-Lotharingiai uralkodóház trónfosztásáról. A testület tagjai nem különösebben lelkesedtek az ötletért.

A fontos azonban nem ez, hanem az országgyűlés állásfoglalása volt. Április 13-án Kossuth országgyűlési zárt ülést hívott össze, s ezen indítványozta az ország függetlenségének és a Habsburg-ház trónfosztá-

A gödöllői haditerv

Gödöllőn a magyar hadvezetés újabb megkerülő hadművelet tervét dolgozta ki április 7-én. Ennek lényege az volt, hogy a főváros előtt hátrahagyják Aulich Lajos II. hadtestét és a 12. hadosztályt. Ehhez az erőhöz észak felől a VII. hadtest Kmety-hadosztálya csatlakozik, amely fedezi az I. és III. hadtest, illetve a VII. hadtest két hadosztályát. Az I. és III. hadtest beveszi Vácot, majd a VII. hadtest két hadosztályával a Garamhoz vonul. A II. hadtest és a 12. hadosztály feladata ezután az, hogy tüntető támadásokkal elhitesse: a magyar főerők továbbra is Pest előtt állnak. Közben a magyar főerők átkelnek a Garamon, majd észak felől felmentik Komáromot. Ezt követően átkelnek a Duna jobb partjára, s dél felől is felszámolják az ostromzárat. Ezután az ellenség vagy kiüríti a fővárost, s visszavonul Bécs felé, vagy annak a veszélynek teszi ki magát, hogy a magyar fősereg bekeríti a főváros környékén.

A debreceni nagytemplom
belső tere

A fiatal Ferenc József.
Olajfestmény

sának kimondását. A kortársi beszámolók szerint Kossuthnak nem sikerült meggyőznie a képviselők mindegyikét e lépések célszerűségéről. Kossuth két dologgal érvelt. Amíg Magyarország nem független ország, nem számíthat diplomáciai elismerésre sem. Márpedig az olasz ügyek rendezésére összeülő brüsszeli kongresszuson így könnyen Magyarország nélkül hozhatnak határozatot az ország jövőjéről. Másrészt azzal érvelt, hogy a sereg sürgeti a választ, s inkább „mi tegyünk, nehogy a sereg tegyen”. A zárt üléseken nem volt szavazás, s Kossuth azzal zárta azt le, hogy „hasok ellenvéleményűt talált volna, viszszahúzza vala indítványát”.

Másnap, április 14-én összeült a nyílt ülés. Ennek kezdetén Ioan Drágos bihari román képviselő javasolta, hogy a nap ünnepélyességére való tekintettel azt ne a református kollégium nagytermében, hanem a Nagytemplomban tartsák. A képviselőház elfogadta az indítványt. Ezután

Kossuth a Nagytemplomban, egy inkább népgyűlésre emlékeztető ülésen terjesztette elő a Magyarország függetlenségének kimondásáról és a Habsburg-Lotharingiai uralkodóház trónfosztásáról szóló határozattervezetét. A tömeg elvette az esedeges ellenzők bátorságát. Kossuth javaslatát a képviselők közfelkiáltással, s nem szavazással fogadták el. Az országgyűlés egyben kormányzóelnökké, tehát ideiglenes államfővé választotta Kossuthot. A döntéseket formulázó *Függetlenségi Nyilatkozatot*, amely nagyjából Kossuth munkája volt, április 19-én fogadta el az országgyűlés.

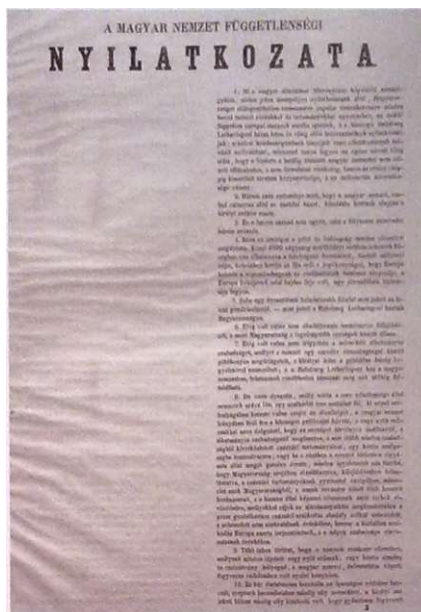
Ez a lépés azt jelentette, hogy a Magyarország és Ausztria közötti konfliktus csak valamelyik fél teljes győzelmével érhet véget. Az osztrák politikusok ezt már eddig is így gondolták, s Kossuth csupán levonta az ebből fakadó következtetéseket. Ezzel a lépéssel egyrészt az országgyűlésen belül erősödő „békepártot” akarta lehetetlenné tenni, másrészt számított a nyugati nagy-

hatalmak Magyarország oldalán történő beavatkozására, vagy legalábbis az ország függetlenségének elismerésére. Számításai azonban nem igazolódtak. A békepárt ugyanis nem volt olyan erős, s főleg, Kossuthtal szemben nem tudott olyan ellenjeltet felléptetni, hogy megfordíthatta volna az ország politikai hangulatát, s elvtelen kiegyezésbe hajszolhatta volna a nemzetet (amit egyébként nem is akart).

A külföldi magyar ágensek kötelesszzerűen közzétették a *Függetlenségi Nyilatkozat* némileg átstilizált szövegét a különböző világnyelveken. Ám a nyugati nagyhatalmak sokkal szükségesebbnek tartották Ausztriát az európai egyensúly szempontjából annál, hogysem Magyarország kedvéért felhagytak volna eddigi politikájukkal. A döntésnek tehát nem voltak kedvező külpolitikai következményei, de kedvezőtlenek sem. Az oroszok segítségül hívását már a hír megérkezése előtt elhatározták Bécsben. A függetlenség kimondása és a trónfosztás tehát egyszerűen fölösleges volt, semmi több.

A függetlenség kimondását a külpolitikai fejlemények sem igazolták. Károly Albert piemonti-szárd király még 1849. március 12-én felmondta az 1848 augusztusában Ausztriával kötött fegyverszünetet. A Habsburg Birodalom ezzel ismét kétfrontos háborúra kényszerült. A erőviszonyok kiegyenlítettek voltak. Radetzky azonban március 23-án Novaránál szétverte a szárd hadsereget. Károly Albert lemondott, a felek fegyverszünetet kötöttek, amelyet augusztusban, Milánóban békekötés követett.

A magyar főserég vezetőinek Komárom felszabadítása után dönteniük kellett az újabb hadművelet irányáról. Bayer József vezérkari főnök terve az volt, hogy a Duna bal partján törjön előre a hadsereg, mivel ott csak kis erőkre ütközik, s könnyedén elérheti Pozsonyt. Görgei a jobb parti támadás híve volt, s Bécsúj hely felé kívánt támadni. Ezt az aggodalom magyarázta, hogy Jellacic hadteste egye-

A Függetlenségi Nyilatkozat

sül a cs. kir. fősereggel, illetve, hogy a Dél-Dunántúlon állomásozó cs. kir. csapatok is ezt tehetik.

„1-ör. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdéllyel és hozzá tartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak nyilváníttatik, s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2-or: A Habsburg-Lothringeni ház, a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nem különben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Szlavóniának, Fiúmének és kerületének Magyarországtól elszakítását s az ország önálló státuséletének eltörlését, fegyveres erőszakkal megkísérteni, évégett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét úgy a pragmática sanctiót, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalú kötések alapján kötötte s Magyarország között fennállott, - ezen hitszegő Habsburgi s utóbb Habsburg-Lothringeni ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden címek használatától megfosztatik s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.”

A Magyar Nemzet Függetlenségi Nyilatkozata, Debrecen, 1849. április 14-19.

Velük szemben Klapka tábornok, a tavaszi hadjárat tervének kidolgozója Buda felszabadítása mellett érvelt. Klapka két fő érvet sorakoztatott fel. Az első volt, hogy a magyar főserg a Buda alatt hagyott erők nélkül nem elég erős egy újabb támadásra. Másodszor azzal érvelt, hogy amíg

Buda osztrák kézen van, sem a Duna vonalát, a legfontosabb vízi közlekedési utat, sem pedig a Dunán átvezető egyetlen állandó hidat, a Lánchidat nem használhatja a magyar sereg. Ez utóbbi komoly fenakadásokat okozhat az utánpótlás szállításában.

Budavár ostroma,
1849. május 4-21.

Az erőviszonyok ismeretében az ostrom kétségkívül indokolt volt. A Bécs előtt álló cs. kir. hadsereg közel kétszeres túlerővel rendelkezett. Görgei tehát Buda alá vonult. Május 4-én megadásra szólította fel a várat védő, svájci származású, de debreceni születésű Heinrich Hentzi tábornokot. Hentzi elutasította az ajánlatot, sőt az elkövetkező napokban többször is indokolatlanul lövette Pestet, pedig Görgei csapatai onnan nem intéztek támadást a vár ellen. Május 21-én a hajnali órákban indult meg a döntő roham, s reggel 6-kor már magyar zászló lobogott a pesti oldalon. A harcban maga Hentzi is halálos sebet kapott. A vár bevételére egyike volt 1848-1849 legrövidebb és legsikeresebb ostromműveleteinek: mindössze 17 napig tartott, s 248 ágyú és több ezer puska jutott a magyarok kezére.

A frankfurti parlament kudarca

1849. március 28-án került sor Frankfurtban az egységes Németország alkotmányának elfogadására. A frankfurti parlament a császári koronát IV. Frigyes Vilmos porosz királynak ajánlotta fel, de az visszautasította a demokratikus választás eredményét. A német egység tehát továbbra sem jött létre, s a demokratikus erők 1849. májusi felkelései sem fordíthatták meg ezt a folyamatot. Ausztriának tehát nem kellett egy újabb nagyhatalom létrejöttétől, s annak a birodalom német területeire való vonzásától tartania.

Közben a Délvidéken is kedvezően alakult a katonai helyzet. 1849. március 15-én Perczel Mór vette át a bácskai csapatok, a IV. hadtest parancsnokságát. Perczel először Péterváradot mentette fel észak felől az ostromzár alól, majd sikertelen kísérletet tett a déli ostromzár áttörésére. Ezután

Budavár bevételre. Jakobey Károly olajfestménye

Az aradi cs. kir. várórség
1849. Július 1-jén kivonul
az erődből. Fámetszet

visszafordult, és Szegedről újabb erősítéseket vont magához. Április 3-án megtámadta és bevette a szenttamási szerb tábor, amelyet korábban háromszor hiába ostromoltak a magyar csapatok. Április 7-én áttört a római sáncokon. Április 12-én megkísérelte a titeli szerb fennsík elfoglalását, de visszaverték. Újabb erősítéseket vont magához, majd április 22-én Zentánál átkelt a Tiszán. Április 29-én Nagybecskerek és Melence között döntetlen ütközetet vívott Kuzman Todorovid csapataival, amely után mindkét fél visszavonult. Másnap Perczel bevonult Nagybecskerekre.

Közben Bem is elhagyta Erdélyt, s április 16-án áttört a Vaskapu-szoroson, és benyomult a Temesközbe. Elfoglalta Karánsebest és Lúgost, majd Zombolyán találkozott Perczellel. Közben az Erdélyből kiszorított cs. kir. hadtest Malkowski altábornagy vezetésével Orsovánál ismét betört Magyarországra. Bem és Perczel megállapodtak, hogy Perczel Todorovic üldözését folytatja, Bem pedig Matkowski ellen fordul. Perczel május 7-én Tomasevác és Uzdin között ismét megverte a szerb csapato-

kat, majd május 10-én bevonult Pancsovára. A délvidéki szerb hadtest részekre szakadt. Bem villámgyorsan Malkowski hadtestének oldalába küldte dandárjait, mire az - a bekerítéstől tartva - elhagyta az országot.

Ezzel egy időben az itteni erődök zárolásában is komoly változások álltak be. Április elején Vécsey Károly vezérőrnagy vette át az aradi ostromsereg parancsnokságát, s egy csatornával április 25-ére elvágta a várórséget a külvilágtól. A készletek kimerülése után a várórség július 1-jén kapitulált.

Április végén, ezzel egy időben először Bem csapatai foglaltak el megfigyelő állást a temesvári erőd környékén. Bemtől Vécsey csapatai vették át az erőd megfigyelését, s Vécsey szabályos ostromzár alá vette az erődöt. 1849. augusztus elején már csak napok kérdése volt, hogy az őrség rákényszerüljön az erőd feladására.

Az észak-magyarországi hadszíntér legkeletibb szakaszán, Ung, Bereg és Máramaros megyék területén csak kisebb honvédcsoportok látták el a galíciai határ

József Bem díszszabljája
II. Rákóczi György
címerével,
19. század
első fele

védelmét. Ezek állandó előrsi harcokat folytattak a határ túloldaláról be-betörő cs. kir. csapatokkal. A cs. kir. hadvezetés a magyarországi hadi helyzet kedvezőtlen alakulása miatt úgy döntött, hogy a Galiciában nélkülözhető erőket Gustav Vogel altábornagy parancsnoksága alatt a magyarországi hadszínterre irányítja. Az egyik dandár Joseph Barco vezérőrnagy vezényletével Munkács, a másik kettő Eperjes és Lőcse felé nyomult előre. Komolyabb harcokra csak az első dandárnál került sor. Április 22-én Podheringnél a magyar csapatok egy lényegében tüzérségi összecsapásra korlátozódó ütközetben visszavonulásra kényszerítették Barcót. A másik két dandárnak Kassán át Miskolc felé kellett volna előnyomulnia, ám Windisch-Grätz tábornagy április 10-i utasítása következtében ezek Rimaszombat felé indultak, majd május közepén csatlakoztak a cs. kir. főszereghez. A visszavonulókat Görgey Ármín és Beniczky Lajos őrnagyok különítményei üldözték. Barco Galicián átvonulva csatlakozott a főerőkhöz.

A hasonló betörések megakadályozására Kossuth április 19-én a felső-magyarországi csapatok, a későbbi IX. hadtest parancsnokává nevezte ki Henryk Dembinski altá-

Vécsey Károly vezérőrnagy képmása. Litográfia

bornagyot. Dembinski azonban jó szokása szerint meg sem kísérelte üldöztetni a létszámban gyengébb cs. kir. erőket, hanem inkább védőállást foglalt el, s azzal a gondolattal foglalkozott, hogy betör Galiciába, ám ettől a minisztertanács Klapka javaslatára eltiltotta. Május elején ebbe a térségbe irányították a lengyel légió különböző egységeit is, Józef Wysocki vezérőrnagy vezetésével. Május végén Dembinski lemondott a vezérségről, de csak június 18-án adta át a parancsnokságot az azzal megbízott Wysockinak.

Kossuth Lajos és tábornokai: Klapka György, Perczel Mór, Henryk Dembinski, József Bem és Aulich Lajos. Színezett rajz

A Szemere-kormány működése

Május 2-án Szemere Bertalan vezetésével megalakult az új magyar kormány. Tagjai között a reformkor és az önvédelmi harc jelentős alakjait találjuk. Szemere kapta a miniszterelnökség mellett a belügyi tárcát. A hadügyminisztérium vezetését Kossuth Görgeinek ajánlotta fel. (1849. július 14-től Aulich Lajos töltötte be a posztot.) A külügyeket a volt délvidéki országos biztos, Batthyány Kázmér gróf, az igazságügyet a főserég kormánybiztosa, a szerb származású Vukovics Sebő irányította. A közlekedés- és közmunkaügyi minisztériumot Erdély országos biztosa, az ősz Csány László kapta. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a neves történész, Horváth Mihály, a pénzügyminiszter a Kossuth lemondása óta a pénzügyeket irányító Duschek Ferenc

Lovassági honvédszászló címere

„Először: a minisztérium magát forradalmi kormánynak vallja be. Éppen azért nem irtózik semmi eszköztől, mi a haza megmentésére megkívántatik, semmitől, saját felelőssége alatt. Amint a béke helyreáll, megszűnik forradalmi kormány lenni; mert rendkívüli szabályokhoz végszükség nélkül nyúlni polgári bűn volna. Másodszor: a minisztérium magát republikárai irányúnak vallja. Minden törekvésnek ellene lesz, mi a monarchiára visszavezethető; de ellene lesz minden republikának is, mely a községi rendszer, családi élet s munkabiztosságon túl, a tulajdonjogon s ennek rovására alkottatnék. Oly republikát akar - ha Isten megsegít -, mely inkább boldogítson, mint fényljk. Harmadszor: a minisztérium magát demokratai irányúnak vallja. Demokratai értelemben kíván és fog minden törvényeket formuláztatni, A népfelenségnek elvét minden, de minden következményeiben elfogadja. A népszabadság rovására, mely minden hatalomnak örök kútfeje, [senjkinék nem ád kezébe túlhatalmat, amennyiben azt meggátolhatja; és ha a kormányzó és országgyűlés közti helyzetből ilyesmit venne észre: el fogja hagyni helyét; s ha szükség, az országgyűlést, ha szükség, a kormányzót, és ha szükség, a nemzetet fogja fölébreszteni.”

Részlet Szemere Bertalan miniszterelnöki programbeszédéből, Debrecen, 1849. máj. 2.

lett. A földművelés-, ipar- és kereskedelmiügyi miniszterséget nem töltötték be, a minisztert itt Batthyány Kázmér helyettesítette.

Szemere miniszterelnök az új kormány beiktatásakor forradalmi, republikárai és demokratai irányúnak mondta kormányát, s megállapította, hogy a függetlenség kimondása „a dinasztia s az ország közti kérdést európai kérdéssé tette”. A rövid beszéd azért is érdekes volt, mert a magyar országgyűlés ugyan kimondta az ország függetlenségét, de államformát nem változtatott. Magyarország továbbra is megmaradt alkotmányos monarchiának, csak éppen a trónt nem töltötték be.

A Szemere-kormány a törvényalkotói munkát, a polgári állam megteremtését tartotta fő feladatának. Folytatódott a nem úrbéres szolgáltatások eltörléséről és állami megváltásáról szóló törvény előkészítése, elkészültek az első tervezetek a törvényhozás rendszerének átalakításáról, a nemzeti-

Szemere Bertalan (1812-1869)

A második független felelős magyar kormány miniszterelnöke a Borsod megyei Vattán született egy, magát Huba vezérig visszavezető köznemesi család sarjaként. Országos hírnevét nyugat-európai utazása után kiadott útinaplója, valamint az 1843-1844. évi országgyűlésen Borsod egyik követeként játszott szerepe alapozta meg. Az országgyűlés után elsőként javasolta az ellenzék párttá szervezését, s 1847-ben egyike volt az *Ellenzéki Nyilatkozat* megfogalmazóinak. Börtönügyi és büntetőjogi elméleti munkássága, illetve Borsod megyei alispáni működése révén is komoly tekintélyt szerzett. Batthyány kormányának egyik legtevékenyebb minisztere volt, elnöki iratainak jelentős részét ő maga fogalmazta.

Politikai nézeteiben Kossuthhoz állt közelebb, azonban a kormányválság alkalmával mindig Batthyányi támogatója. Október elejétől az OHB tagja volt, december közepétől 1849 májusáig pedig Felső-Magyarország teljhatalmú országos biztosaként jelentős szerepet játszott a terület védelmének, illetve az itt állomásozó honvédcsoportok ellátásának megszervezésében. Miniszterelnökként mindvégig másodhegedűs volt Kossuth mellett, s július végén lemondását is felajánlotta a kormányzó elnöknek. Az emigrációban szembekerült Kossuthal, s ellene irányuló állandó és dühödttámadásai miatt lassan elszigetelődött. 1860-ban örömmel üdvözölte az *Októberi Diplomái*, 1862-ben pedig nyílt levélben bírálta Kossuth Duna-konföderációs tervét. 1862-től kezdve rohamosan romlott fizikai és szellemi állapota, 1864 végén amnesztiáért folyamodott. 1865. január 24-én hazatért, de bomlott elmeállapotára való tekintettel rövidesen elmeegógyintézetben helyezték el, itt élt haláláig.

Szemere Bertalan képmása.
Kozina Sándor olajfestménye

ségek jogainak törvényi szabályozásáról, a zsidók emancipációjáról. E munkát azonban csakhamar a hadszervezésé váltotta fel, s ismét a katonák jutottak szerephez.

A parasztkérdés újabb rendezésére még a trónfosztás után került sor. 1849. április 19-én Kossuth rendeletben közölte, hogy a vitás státusú majorsági földek esetében ezután a földesúrnak kell bizonyítania, hogy azok nem úrbéres földek voltak, s mindaddig, amíg ez nem történik meg, azokat volt úrbéres, tehát paraszti tulajdonú földnek kell tekinteni. A rendezést szolgálta volna Vukovics Sebő igazságügyi miniszter 1849. júniusi tervezete. Ez a majorsági jobbágyságok állami kárpótlással történő felszabadítása és a földesurak kocsimáltatási kiváltságának kárpótlás nélküli

Harc a szerbekkel Villovánál,
1849. május 26. Vincenz
Katzler litográfiája, 1850

A magyar álláspont

Batthyány Kázmér külügyminiszter június 10-én körlevelet intézett az összes magyar diplomáciai ügynökhöz és a határszéli katonai parancsnokokhoz. A körlevél kiadását azzal indokolta, hogy az ügynökök és katonai parancsnokok a nemzetiségi konfliktus rendezése érdekében sokszor túlzó igényeket tesznek szerb és román tárgyalópartnereiknek, s ez zavart okoz. A megbékülés alapján a következő elvek tiszteletben tartását tekintette: A magyar állam egysége és területi integritása, a magyar elem szupremáciája, azaz a magyar hivatalos nyelv elismerése az országgyűlési tárgyalásokban, a közigazgatásban, a törvényszékeken, a főiskolákban, az anyakönyvek vezetésében. A magyar kormány minden egyéb, ezen elvekkel nem ütköző kívánságot kész elfogadni. A körlevél tehát meglehetősen intranszigenz álláspontot képviselt, ugyanakkor két tétel kifejtése érdekes.

Az egyik: elfogadta a szomszédos államokat (különösen Szerbiát) az azonos nyelvet beszélő magyarországi nemzetiség képviselőjének. A másik: lehetségesnek tartotta a konföderáció létrehozását Magyarország és szomszédjai között, de úgy, hogy a szövetségre lépő államok megtartsák belső önállóságukat. Ami egyrészt azt mutatta, hogy a magyar külpolitika továbbra sem mondott le arról, hogy a térségben egy Magyarország-központú államszövetséget hozzon létre; másrészt viszont előre mutatott a Duna-konföderációs ten/ irányába.

*Batthyány Kázmér képmása.
Barabás Miklós olajfestménye*

eltörlése mellett foglalt állást. A tervezet tárgyalását a hadiesemények ismét megakadályozták.

*Avram Iancu képmása.
Litográfia*

A magyarok és nemzetiségek viszonyában alapvető változást hozott az 1849. március 4-ei olomützi oktrojált alkotmány kihirdetése. Kiderült, hogy a birodalom vezetőinek eszük ágában sincs teljesíteni a nemzetiségek területi és önkormányzati igényeit, hanem a birodalmi központosítást tekintik kívánatos megoldásnak. Mindez felerősítette a magyarok és nemzetiségek közötti megbékélés gondolatát. A megegyezést 1849. március-májusban reális eséllyé tette a szerbiai önkéntesek visszahívása, illetve a délvidéki magyar seregek kijózanító hatása. A tárgyalások során azonban áthághatatlan akadályt jelentett a szerbek részéről az autonóm Vajdaság iránt támasztott igény. Jellacic délvidéki megjelenésével aztán ismét a fegyveres megoldás hívei jutottak szerephez. 1849 júniusában Djordje Stratimirovic, a szerb fel-

kelők egyik vezetője felajánlotta, hogy ha tábornoki rangot kap, hajlandó csapatai élén átállni a magyar oldalra. Szemere miniszterelnök ki is dolgozta az átállás feltételeit, ám a magyar válasznak nem volt folytatása.

1849 tavaszán jó esély mutatkozott a magyar-román megbékélésre is. A nemzetgyűlés román nemzetiségű képviselői a magyar sikerekből azt a következtetést vonták le, hogy a románoknak meg kell egyezniük a magyarokkal, mert különben mozgalmuk teljes vereséget szenvedhet. Egyikük, Ioan Drágos érintkezésbe lépett Avram Iancuval, a felkelők vezetőjével. A tárgyalások jól haladtak, s az 1849. május 5-i topánfalvi népgyűlésen a felkelők többsége a béke mellett nyilatkozott. Másnap azonban egy magyar szabadcsapatvezér meggondolatlanul támadást indított Abrudbánya ellen. A kiújuló harcokban százak veszítették életüket, maga Drágos is a románok áldozatául esett.

A részleges megoldást, bár későn, végül külső erők hozták el. Az 1848. évi levett

havasalföldi forradalom vezető politikussai egyaránt veszélyesnek tartották a román egységmozgalomra nézve az orosz és az osztrák nagyhatalmat, s ezért közvetítésre ajánlkoztak a magyar és a román fél között. A magyar kormánnyal közösen kidolgozott megbékélési tervüket képezte az alapját a magyar országgyűlés 1849. július 28-án elfogadott határozatának. A 17 paragrafusból álló, Szemere miniszterelnök által előterjesztett törvényjavaslat ugyan továbbra sem adott területi autonómiát az egyes nemzetiségeknek, de elismerte jogukat a szabad nemzeti fejlődésre, s ennek érdekében a községi, egyházi és törvényhatósági életben kiterjedt nyelvhasználati jogokat biztosított számukra. Ezzel a magyar kormány elfogadta az országban élő nemzetiségek azon igényét, hogy ne csupán kulturális és vallási, de politikai közösségként is létezzenek. A törvényt Kossuth és Szemere aláírásával kinyomtatták és közzétették.

Djordje Stratimirovic
képmása

„2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadi ügyekben, mint diplomatikai nyelv a magyar használtván, az országban divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik:

3. A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezetettetni, mely szabad választás szerint megállapítatik.

4. A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiban mindaz, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja.

Mely törvényhatóságban valamely népfaj az összes lakosság számának felét túlhaladja, ott a jegyzőkönyv, ha kívánatik, annak nyelvén is szerkesztendő.

De a levelezések a nemzetgyűléssel, kormánnyal és minden más törvényhatóságokkal mindig magyarul vezetendők.

(-)

6. Amely nyelv községi nyelvül meg van állapítva, azon községben a nemzetörök ugyanazon nyelven fognak vezényeltetni.

7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi vagy illetőleg az egyházi nyelv fog használtatni.

(...)

9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhová benyújthatja.

(...)

14. A hivatalra s tisztségekre alkalmazás, nyelv és vallás figyelembe vétele nélkül, általában az érdem és képesség szerint fog történni.

(...)

16. A kormány felhatalmaztatik, különösen a románok és rácok előadandó jogszerű kívánatainak eleget tenni, sérelmeiket orvosolni, rendelet, vagy a nemzetgyűlés által hozandó törvény által.

17. A kormány felhatalmaztatik mindazoknak, kik az általa kitűzendő idő alatt fegyvereiket letévén, megtérnek és a függetlenségi esküt leteszik, a nemzet nevében megbocsátani."

Résilelek az 1849. július 28-1 nemzetiségi törvényből

A zsidóemancipáció

A szabadságharc folyamán a zsidóság jelentős szerepet játszott a honvédsereg felszerelésében és a hírszerzésben. A hadseregben a zsidók országos számarányukat meghaladó számban harcoltak. Előrejutásuknak ugyan nem volt jogi akadálya, de törzstiszti rangot csak kevesen értek el közülük. A honvédseregnek zsidó tábori rab-bija is volt. A zsidók egyenjogúsításáról szóló törvényjavaslatot 1849. július 28-án terjesztette be Szemere Bertalan miniszterelnök, s fogadta el közfelkiáltással a parlament.

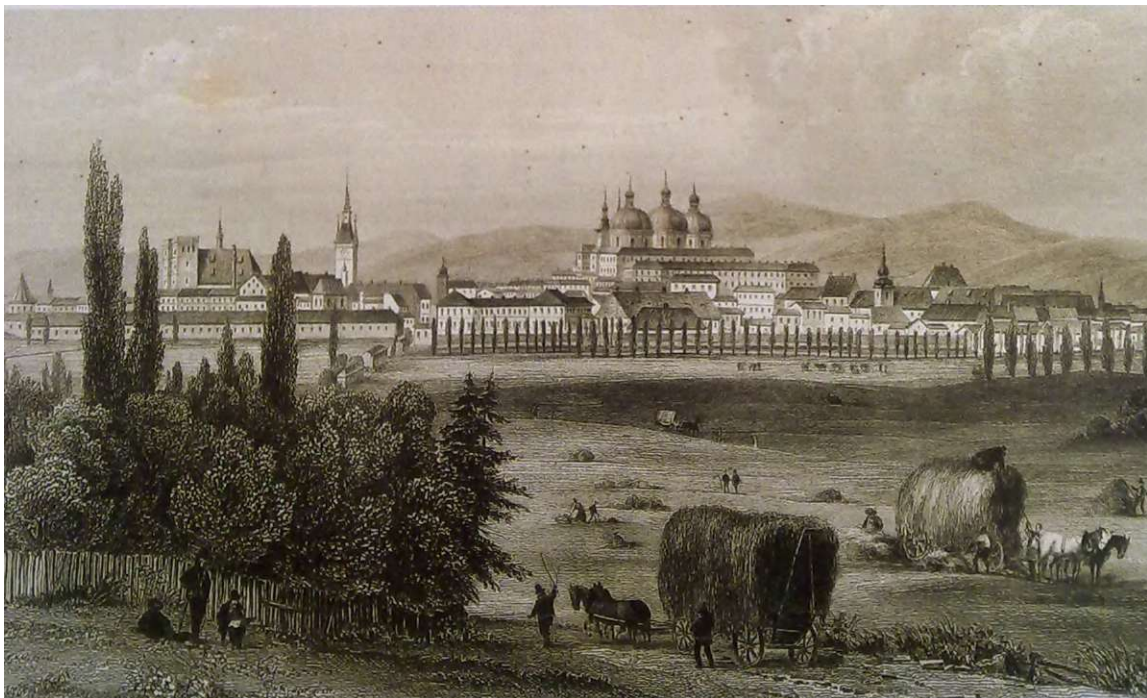
Az óbudai zsinagóga. Franz Weiss színezett litográfiája, 1837

A törvény alapjául szolgáló magyar-román megbékélési tervezet a román fölkelők táborába is eljutott, s bár ezt elfogadva Avram Iancu szívesen együttműködött volna a magyarokkal, a hadiesemények ala-

kulását látva csak annyit ígért, hogy nem támadja meg a magyar csapatokat, ha azok sem támadják őket.

A törvény nem akadályozhatta meg a szabadságharc katonai összeomlását, de le-

Olmütz látképe

hetővé tette, hogy az abszolutizmus időszakában az országban lakó népek politikusai ne egymás ellenében, hanem egymással összefogva próbálják meg felvenni a harcot a mindegyikük nemzeti kifejlődését veszélyeztető hatalom ellen. Annyi közvetlen haszna kétségkívül volt, hogy az olmtüzi alkotmányban és a győztes császári hatalomban csalódott nemzetiségek rokonszenvvel tekintettek a magyarokra. Nem egy honvédtiszt és politikus köszönhetette e frissen keletkezett rokonszenvnek megmenekülését.

Magyarország megpróbált szövetségi viszonyra lépni az európai államokkal, tényleges szerződést azonban csak a Piemonti-Szárd Királysággal kötött 1848. december végén. Ezt a szerződést az 1849. március 23-i novarai vereség semmissé tette.

Az ország a többi európai államban csak nem hivatalos ügynökökkel képviseltette magát. Torinóban Splény Lajos báró, Párizsban Teleki László gróf, Londonban Szalay László, majd Pulszky Ferenc működtek. Splény a piemonti-szárd csapatok novarai veresége után kénytelen volt elhagyni Torinót, s ezután Isztambulba ment. 1849 áprilisa után Kossuth, majd a Szemere-kormány több ügynököt küldött ki. Kossuth április 1-jén bukaresti konzullá nevezte ki Beöthy Ödönt, és a függetlenség kimondása után, de a kormány megalakulása előtt küldte Sztambulba Frederick Browne őrnagyot. Májusban Svájcba küldték Draskovich Tivadart, a hónap végén pedig Isztambulba Andrássy Gyulát.

1849 júniusában a Szemere-kormány megbízottja, Braticz János (Giovanni Braticz) a Velencei Köztársasággal kötött szerződést, ennek azonban tényleges haszna egyik fél számára sem volt.

Ausztria - az 1833. évi münchengráti szerződés értelmében - számíthatott Oroszország hadseregének segítségére, de az osztrák kormány nem szívesen vette volna igénybe e segítséget. 1849. március végére azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a császári ármádia önmagában képtelen leverni a magyar „lábadást”. Az inter-

venciót előkészítő tárgyalások már március végén megkezdődtek, s a hivatalos segítségkérés április 21-én történt meg.

Az osztrák fél csak néhány tízezer főnyi, osztrák parancsnokság alatt működő segederő küldését kezdeményezte. I. Miklós cár azonban úgy vélte, olyan erős hadsereggel kell fellépnie, amely önmagában is képes eltiporni a forradalmat. Ezért 200 000 katona küldését határozta el, további 80 000 főt pedig készütségbe helyezett; tehát hadseregének mintegy egynegyedét kész volt Magyarországon alkalmazni. A 170 000 fős honvédseregnek tehát ezzel - az ugyan-csak 170 000 főnyi cs. kir. hadsereggel együtt - 370 000 főt számláló haderővel kellett megmérkőznie.

A magyar kormány megpróbálta rábírní Törökországot semlegességének feladására. Abban reménykedett, hogy ha a törökök lefegyverzik a területükön tartózkodó osztrák és orosz erőket, ezzel háborús helyzet áll elő a Balkánon. A kormány célja az volt, hogy Törökország, s általa Anglia és Franciaország, a keleti kérdéssel összefüggésben, Magyarország oldalán avatkozzanak be a háborúba. A kísérletek azonban semmilyen sikerrel nem jártak. Anglia és Franciaország mindent megtett annak érdekében, hogy a Portát visszatartsa egy háborútól.

Anglia és az orosz intervenció

Oroszország ezzel egy időben diplomáciai szempontból is biztosította magát. Május 1-jén Baltalimánban szerződést kötött Törökországgal, amely egyenrangú szerepet biztosított számára a dunai fejedelemségekben, amelyek az erdélyi hadjárat felvonulási terepül szolgáltak. E szerződés éppúgy aggasztotta a brit politikusokat, mint a Habsburg Monarchia megmentésére indítandó hadjárat, mivel az oroszok közép-európai benyomásának tartósságától féltek. „Végezzenek velük gyorsan” - mondta Palmerston angol külügy-miniszter a brit reagálásról érdeklődő londoni orosz nagykövetnek. (Vagyis mielőbb az orosz határok mögött akarta tudni a cári haderőt.) Anglia számára ugyanis az volt a fontos, hogy Oroszország a Balkánon ne tudjon előrenyomulni, s ehhez szüksége volt az erős Ausztriára. Ezért egyezett bele abba, hogy Ausztriát éppen Oroszország mentse meg a felbomlástól.

1. Miklós orosz cár képmása

Az orosz intervenció

Ahogy a magyar hadsereg 1849. tavaszi sikersorozatát a mellékhadszínterek eseményei vezették be, úgy az orosz intervenció kezdetén is először e hadszíntereken vált kedvezőtlenné a hadi helyzet. 1849 áprilisában Jellacic csapatai a Délvidékre indultak, s májusban megjelentek a hadszíntéren. Ezzel a délvidéki szerb és cs. kir. erők pozíciói megszilárdultak, s attól lehetett tartani, hogy a bán kihasználja a kedvező alkalmat, s Pétervárad ostromzárának megszilárdítása után tá-

madásba kezd. Perczel csapatai három ízben, május 22-én, 24-én és 26-án megpróbálták elfoglalni a szerbek legerősebb támaszpontját, a titeli fennsíkot, de a mo-csaras terület előnyeit kihasználó szerbek mindannyiszor visszaverték a támadást.

Május 31-én azonban a bán csapatai a fennsík közelébe érkeztek, mire Perczel visszavonta csapatait Újvidékre. Június 4-én megkísérelte áttörni a Péterváradot délről körülvevő ostromzárát. A támadást Jellacic csapatainak beavatkozása hiúsította meg. Amikor Perczel arról értesült, hogy Jellacic csapatai megkezdtek a titeli fennsíkról a Bácskába való átkelést, elhatározta, hogy megtámadja őket. Június 7-én Kátynál ütközött meg a bán csapataival, s az ütközetben az ellenséges nehézlóvaság elsöprő rohama következtében katasztrofális vereséget szenvedett. A magyar veszteség közel 1500 fő, a cs. kir. veszteség 2 halott és 12 sebesült volt.

A június 7-i kátyi vereség után Perczel átadta csapatai parancsnokságát Tóth Ágoston ezredesnek. Tóth visszavonta csapatait a Ferenc-csatorna védelmére. Jellacic azonban egyelőre nem követte a rossz állapotban lévő magyar csapatokat, hanem Újvidékre sietett. Megkísérelte elfoglalni a várost és az itt lévő Duna-hídfőt, s ezáltal észak felől is elvágni a pétervárad-i erődöt. Az őrség azonban visszaverte a támadást. A bán ezután Tóth ellen vonult, s június 25-én Óbecsénél a Tisza bal partjára üzte a magyar csapatokat. Immáron nem volt előtte komoly akadály Szegedig. Ám Jellacic megelégedett eddigi sikereivel, s visszahúzódt a Ferenc-csatorna vonalára. Csak július közepén kezdett újabb támadásba.

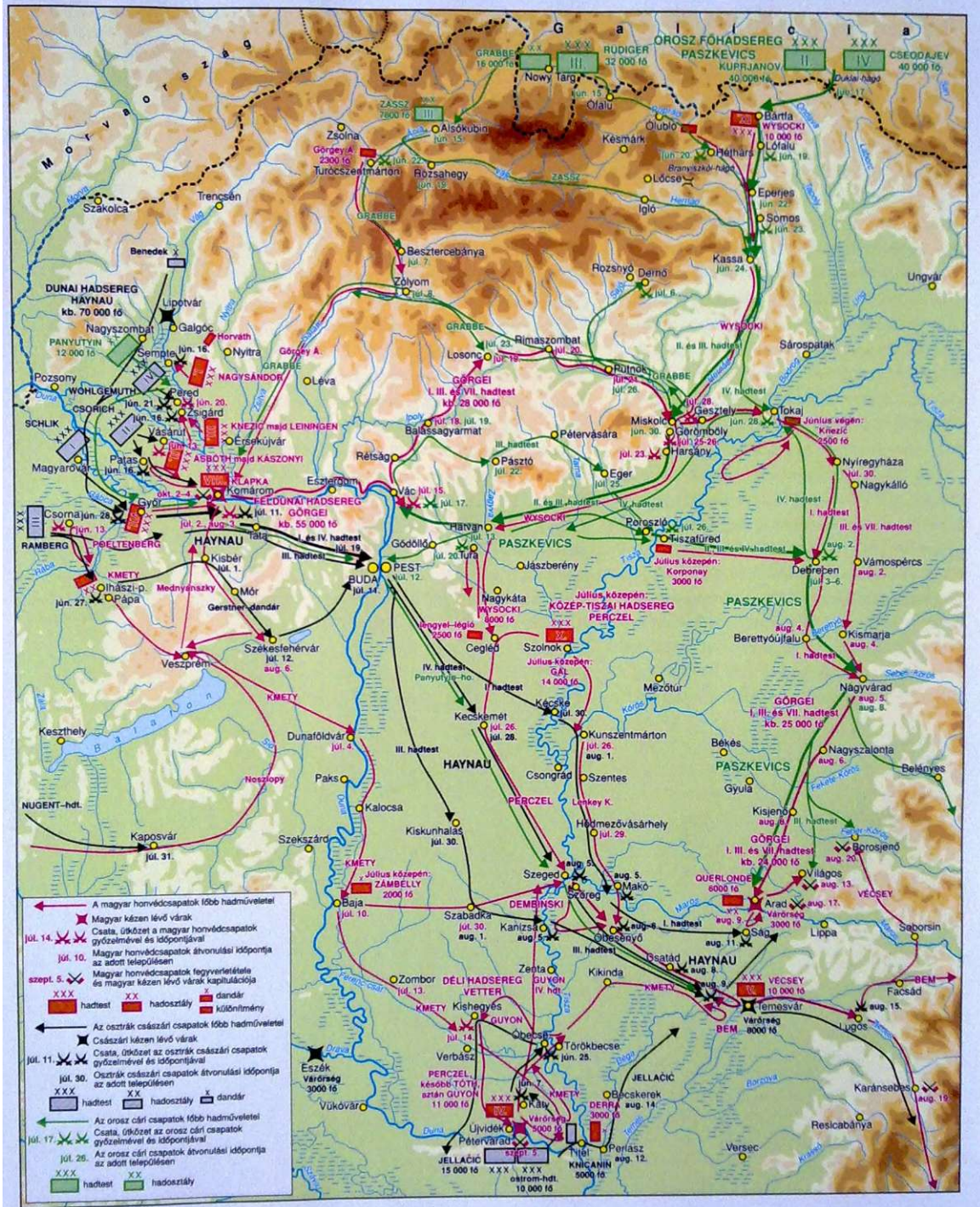
A főhadszíntéren csak június közepén kezdődtek meg a hadműveletek. Az osz-

Julius Haynau (1786-1853)

I. Ferenc József 1849. május 30-án a magyarországi cs. kir. hadsereg főparancsnokává Julius Haynau tábornagyot nevezte ki. Haynau igen hosszú katonai tapasztalattal rendelkezett. Immár 48 éve szolgált a cs. kir. hadseregben, s a napóleoni és az itáliai forradalmi háborúkban egyaránt jó katonának bizonyult. Kegyetlenségig menő erélye, jó szervezőképessége, határozottsága egyaránt alkalmassá tették e tiszti betöltésére. Haynaut hajtotta a bosszúvágy is, hiszen 1848 tavaszán a magyar átalakulással szembeni kíméletlen kitérésai miatt távolították el Temesvárról. Magyarországon egyébként is megelőzte már rossz híre. 1849 tavaszán kíméletlenül verte le az észak-itáliai Brescia lakosainak fegyveres felkelését, s a város lakói közül tucatnyi embert végeztetett ki, s sokakat - köztük nőket - vesszőztetett meg.

Julius Haynau tábornagy

Nyári hadjárat

Orosz katonai trombita

tek. A cs. kir. főszereg mellé kirendelt orosz Panyutyin-hadosztálynak a cs. kir. tartalék hadtest balszárnyán kellett előnyomulnia. Wohlgemuth altábornagynak, a cs. kir. tartalék hadtest parancsnokának fő célja a magyar visszavonulás elvágása volt, s ezért csapatai egy részével elfoglalta Királyrév községet. A magyar II. hadtest csapatainak sikerült visszavenniük a községet, de közben az orosz és osztrák erők bevették Peredet, majd Zsigárd kiürítésére kényszerítették a magyar III. hadtestet. Zsigárd feladása után Görgei elrendelte a visszavonulást.

Rüdiger orosz lovassági tábornok III. hadteste még június 15-én, a Paszkevicz tábor-

nagy vezette II. és IV. hadtest június 17-19. között lépett magyar földre. Az észak-magyarországi hadsereg ekkor a IX. hadtestből, a lengyel légióból és Kazinczy Lajos ezredes önálló hadosztályából állott. Az északi hadsereg élén álló József Wysocki vezérőrnagy az egyetlen lehetséges taktikát alkalmazta az orosz áradattal szemben: időről időre megállította csapatait, s ezzel az orosz fővezért csapatai szétbontakoztatására kényszerítette, s így lassította előnyomulását. Az utóvédi ütközetekben rendre vereséget szenvedett, de így is két hétig tartott, amíg az oroszok elérték az Alföld északi peremét, ahol aztán ellátási nehézségek miatt meg is álltak, majd nyugat felé indultak.

Az 1849. június 26-án összeült minisztertanácson Görgei javaslatára a következő haditervet fogadták el: mivel nincs lehetőség arra, hogy minden fronton támadjanak, illetve sikeresen védekezzenek, kétfelé kell osztani a csapatokat. Az egyik csoportosítást, a főszereget Komárom környékén

Ivan Fjodorovics Paszkevicz herceg, tábornagy képmása

Orosz katonák

I. Ferenc József
az 1849. június 28-i
győri ütközetben

kellene egyesíteni. A Wysocki-féle IX. hadtest feladata továbbra is az orosz főerő feltartóztatása lett volna. A másik csoportosítást a bácskai és bánsági magyar erők, az erdélyi hadsereg és Kazinczy Lajos önálló hadosztálya alkotta volna. Ennek a Tisza mentén kellett volna állást foglalnia, Nagyvárad központtal. Feladata a Tiszavonal védelme és a Bánság megtisztítása lett volna. A határozat tehát egy kétközpontú koncentrációt irányzott elő. A leglényegesebb az Ausztria elleni támadás volt.

Poeltenberg Ernő képmása

Közben Haynau átcsoportosította erőit a Duna jobb partjára. Június 26-án csaknem egész ereje, közel 66 000 fő lendült támadásba a Rába-vonalon, s előbb, június 27-én a Kmety-hadosztályt üzte Pápa felé, majd június 28-án Győr feladására kényszerítette Poeltenberg Ernő tábornok VII. hadtestét és a segítségére küldött csapatokat.

1849. június 29-én a minisztertanács felülbírálta a június 26-i döntést. Úgy döntött, hogy feladja a komáromi összpontosítást, Görgei és Bem csapatait és Wysocki hadtestét Szegedre rendeli, hogy ezáltal a Jellacic elleni hadműveletek sikerét biztosítsa. Komáromban csak egy körülbelül 15 000 főnyi helyőrséget kell hátrahagyni. A Dembinskitől származó haditerv értelmében a Kmety-hadosztályt Baján át a Délvidékre indították.

Katonai szempontból a komáromi haditerv volt a jobb. Amíg Komárom, a Habsburg Birodalom egyik legjobb erősítése magyar kézen volt, a cs. kir. hadsereg nem hagyhatta azt figyelmen kívül. A komáromi összpontosításnál a magyar erőknek két hetük lett volna arra, hogy megpróbáljanak döntő vereséget mérni Haynau seregére.

A Szeged környéki összpontosítással viszont a magyar hadsereg egyszerre vonta volna magára az orosz és a cs. kir. hadsereg támadását.

1849. július 2-án Haynau túlerőben lévő főerege megtámadta a Duna jobb partján állomásozó magyar csapatokat, s az ottani sáncrendszerbe szorította vissza őket; emellett elfoglalta a monostori sáncokat, illetve Ószőny községet, amely a Budára vezető út kulcsa volt. Görgei elhatározta a sáncok és Ószőny visszafoglalását. Az órákon át tartó küzdelemben a magyar fővezér maga is életveszélyesen megsebesült, azonban Ószőnyt sikerült visszafoglalni. Miután a csatát követően nem volt, aki levezesse a sereget, Görgei pedig napokig eszméletlenül feküdt, a sereg levezetése elmaradt.

1849. július 11-én a főszereget Klapka vezetésével ismét megkísérelte az áttörést a Duna jobb partján. A magyar csapatok hiányos együttműködése miatt a cs. kir. csapatok visszaverték a támadást. Július 12-13-án Görgei csapatai a Duna bal partján megindultak Pest felé, hogy a Délvidékre vonulva csatlakozzanak az ott összpontosítandó magyar erőkhöz. Útközben

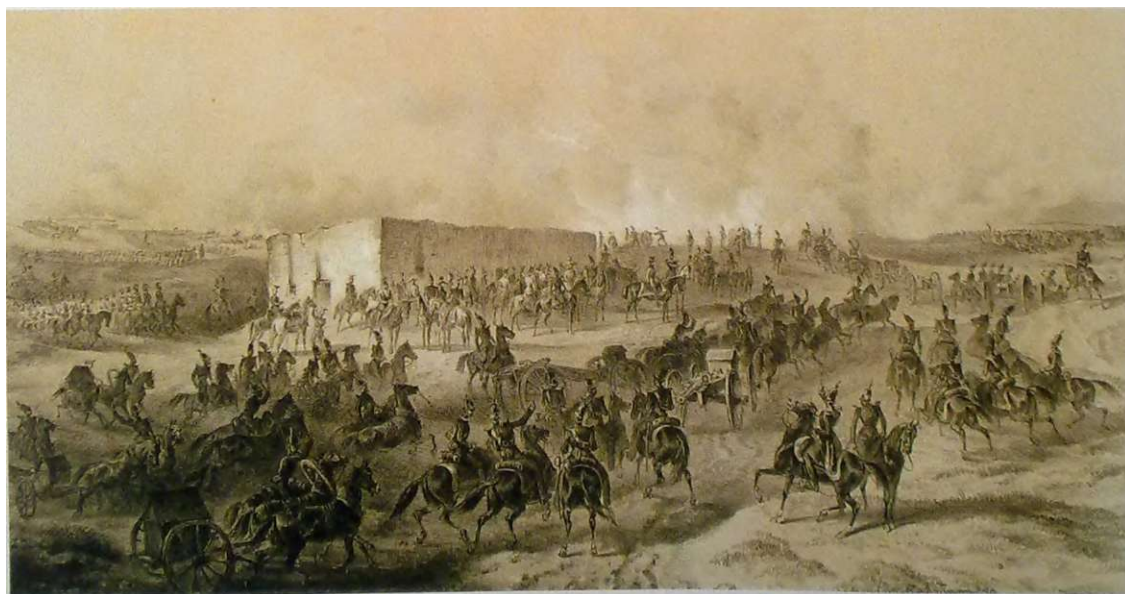
Egy félreértés és következményei - Görgei leváltása

Görgei, még mielőtt a szegedi összpontosítás tervéről értesült volna, június 30-án levélben tudatta Kossuthal, hogy továbbra is a komáromi összpontosítás szellemében kíván működni, tehát a győri vereség miatt nem változtatta meg elhatározását. Amikor azonban ugyanezen a napon megérkezett az új haditervet hozó küldöttség, szóban megígérte, hogy engedelmeskedni fog a távollétében hozott határozatnak. A küldöttség érkezése előtt írott levél azonban a küldöttség visszaérkezése után került Kossuth kezébe. A kormányzó azt a küldöttségnek adott szóbeli ígéret visszavonásának tekintette, s leváltotta Görgeit a fővezérségről. (Görgei június 30-án, a küldöttség elutazása után írott, a levonulást megígérő levelét pedig valószínűleg csak azután kapta meg, hogy meghozta a leváltásról szóló döntést. Miután Görgei ebben sem ígérte meg az azonnali levonulást, Kossuth valószínűleg ennek alapján sem látta indokoltnak a döntés visszavonását.)

azonban, Vác térségében már az orosz főerők egységeibe ütköztek.

Görgei csapatai július 15-én érték el Vácot, s kiűzték innen a várost megszállva tartó kozákokat. Délután újabb orosz csapatok jelentek meg Vác előtt, amelyeket a magyarok visszavertek. Görgei ekkor már tudta, hogy Váctól délre és délkeletre jelentős orosz erők állnak, amelyeken szinte

Az orosz tüzérség az 1849. július 2-i komáromi csatában

Görgei Artúr vezérkarával
a váci csata idején. Than
Mór vízfestménye

reménytelen az áttörés, ezért elhatározta, hogy csapatait északkeletnek indítva, nagy kerülővel megkísérli elérni a Tiszát, s egyben magára vonni az orosz főereget. Az elvonulás július 16-án este kezdődött meg, s a magyar csapatok súlyos harcokban küzdötték ki a továbbjutást.

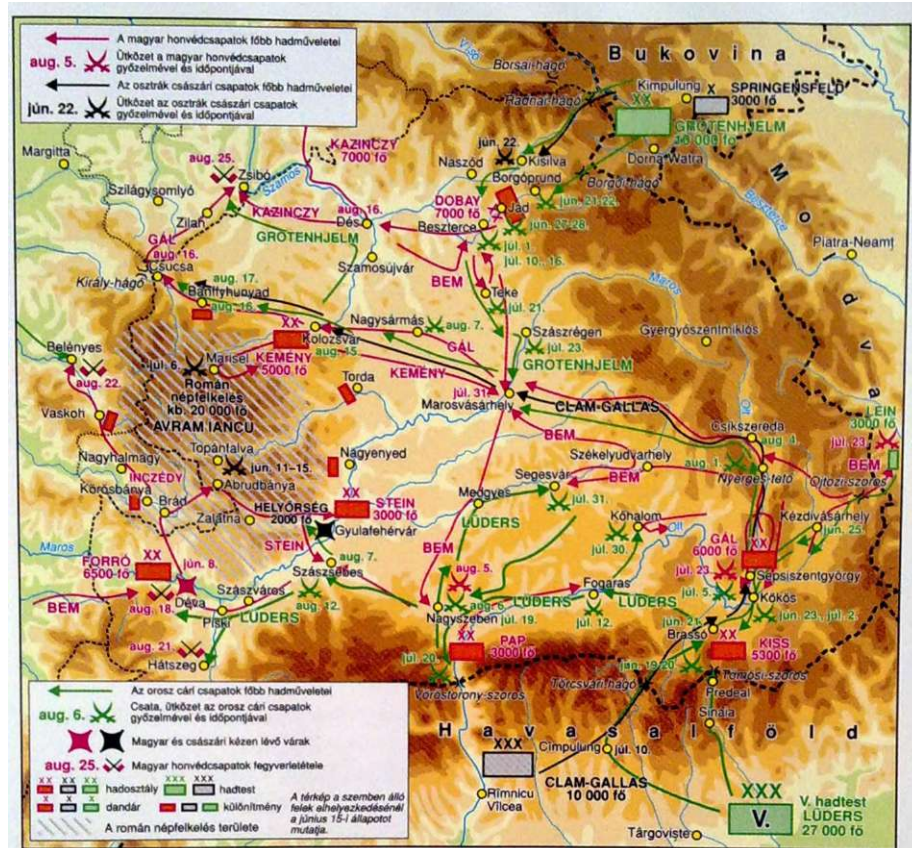
Görgei levonulása közben Perczel Mór tábornok lovassága július 20-án Túránál

oldalba kapta az oroszokat, s bár az ütközet az orosz túlerő miatt magyar visszavonulással végződött, e támadásnak is szerepe volt abban, hogy Paszkevics nem merte teljes erejével Görgeit üldözni.

Görgei nagy kerülővel elérte a Tiszát. Minden egyes pontra előbb ért, mint az oroszok, s a magyar hadsereg egyhatodával lekötötte az intervenciók erőit egyhar-

Ütközet a Tömösí-
szorosnál, 1849. június 20.

madát, saját erőinek négyszeresét. Maga a cár is csodálkozott azon, hogyan lehetséges, hogy Görgei 30 000 embere a bolondját járattja Paszkevic 120 000 katonájával. Ebben persze volt némi szerepe az orosz fővezérnek is. Óvatos ember lévén, megpróbált mindenütt egyformán erős lenni. Ennek következtében mindig onnan vont el csapatokat, ahol azokra éppen szükség lett volna, s oda küldte őket, ahol egy fia magyar huszár nem mutatkozott. Így aztán némelyik orosz alakulat háromszor tette meg a Miskolc és Kápolna közötti utat, s a közbeeső falvak lakói egy idő után már ismerősként üdvözölték a mindig más irányból érkező orosz csapatokat.

Erdélyben Bem közel 40 000 emberrel rendelkezett, az orosz és osztrák erők pár ezer fővel többel. Ám Bem legjobb katonái a románok havasi állásait tartották megfi-

gyelés alatt, Gyulafehérvárt ostromolták vagy a Bánságban állomásoztak. A határszélen álló csapatok többsége rosszul felszerelt újoncokból állott. A román felkelés elnyomására indított havasi hadjárat sikertelenül végződött. A felkelők az orosz intervenció előestéjén az erdélyi magyar haderő jelentős részét kötötték le. A román fölkelők elleni harcban vesztette életét július 6-án a márciusi ifjak egyike, Vasvári Pál is.

Bem tudta, hogy ha nagy csatát vállal, seрге könnyen megsemmisülhet. Ezért mindig más és más hadosztálynál jelent meg, hogy állandó támadásokkal megakadályozza az orosz-osztrák erők kijutását az Alföldre, illetve hogy megővja főhadműveleti bázisát, a Székelyföldet az előzónlástól.

Június 19-20-án Lüders főereje áttört a Tömösi-szoroson, szétverte a szorost

A Vöröstoronyi-szoros.
Színezett litográfia

védő brassói hadosztályt, s még aznap megszállta Brassót. Brassó elfoglalását követően Lüders egy 9000 főnyi dandárt küldött a Székelyföldre, amely június 23-án meg is verte a székelyföldi hadosztály egy részét. Lüders ezután megindította csapatait Nagyszeben felé, hogy a várost, s vele a Vöröstoronyi-szorost megszerezze. A Clam-Gallas vezette cs. kir. hadtest ugyanis ezen a szoroson készült betörni Erdélybe. Lüders július 13-án Fogarasnál, 18-án Fenyőfálnál megverte a nagyszebeni hadosztály egy-egy dandárját, mire a hadosztály kiürítette Nagyszebenet és a Székelyföldre vonult vissza. Egyedül a Vöröstoronyi-szorost védő különítmény tanúsított komoly ellenállást. Ezt július 20-án Lüders csapatai megtámadták és Havasalföldre szorították. A különítmény az itt

állomásozó török csapatok előtt tette le a fegyvert.

Június 21-én a Borgói- és a Radnai-szorosokon át megindult a Grotenhjelm vezette orosz hadosztály támadása. A védelmet irányító Dobay József alezredes két vereség után Besztercét is feladta, s egészen Désig vonult vissza. Június 24-én azonban Bem átvette a hadosztály parancsnokságát. Megszállta Besztercét, majd június 27-én Jádnál megtámadta Grotenhjelmet. Grotenhjelm visszaverte a támadást, majd 28-án Szeretfalváig űzte a magyar sereget. A győzelem után azonban visszatért a Borgói-szoros előterébe, s így Bem július 1-jén ismét megszállhatta Besztercét.

Július 10-én Grotenhjelm Besztercénél megtámadta a magyar csapatokat, de a győzelem után ismét visszavonult a Borgói-

Előltöltő Augustin-rendszerű
lovassági karabély

szoros előterébe. Bem átadta a beszercei hadosztály parancsnokságát Damaszkín György ezredesnek. Grotenhjelm július 16-án Szeretfalvánál megtámadta és Szászrégen felé űzte a beszercei hadosztályt, de aztán visszatért Besztercére. Július 21-én Damaszkín ezredes tett ugyan egy erőtlenné támadási kísérletet, de aztán ismét visszavonult Szászrégenig. Július 23-án itt támadta meg Grotenhjelm serege, ám az orosz bekerítő oszlop késése révén Damaszkín komolyabb veszteség nélkül hagyhatta el a harcmezőt.

Július 2-án a Gál Sándor ezredes vezette székelyföldi hadosztály Kökös és Uzon között megütközött Hasford orosz tábornok csapataival, s bár győzni nem tudott, Lüders a támadás hírére visszafordult Brassó felé. Az ütközetben esett el Gábor Áron őrnagy, a székelyföldi hadosztály tüzérparancsnoka. Lüders a július 2-ai kökös-uzoni ütközet után visszafordult Nagyszeben alá, s benyomult a Székelyföldre. Július 5-én Sepsiszentgyörgynél megtámadta Gál Sándor ezredes hadosztályát. A magyarok visszavonultak Csíkszeredára.

Bem július 20-21-én több ütközetben kiűzte a Székelyföldről Clam-Gallas had-

testét, majd július 23-án az Ojtozi-szoroson át betört Moldvába. A diverzióra mintegy 2000 főnyi sereget fordított, s ezzel a csekély erővel megverte a Moldvában hátrahagyott orosz erőket, s Onețiiig és Tîrgu-Ocnáig tört elő. Betörése során kiáltványban hívta fel a román lakosságot az orosz megszállás elleni felkelésre - eredménytelenül. Július 25-én visszaindult Erdélybe, s csupán egy kisebb különítményt hagyott hátra Grozestiben. Ez a különítmény július 30-án a török hatóságok felszólítására szintén visszatért Erdélybe, s a székelyföldi hadosztályhoz csatlakozott.

Bem július 31-én Segesvárnál került szembe Lüders orosz főserégével. A többszörös túlerővel folytatott küzdelemben súlyos vereséget szenvedett, s maga is majdnem az üldözők kezére került. A menekülők között volt a forradalom költője, Petőfi Sándor. Valahol Fehéregyháza és Héjjasfalva között dzsídától találva esett el.

Másnap a székelyföldi hadosztályt érte el a végzet. Augusztus 1-jén Clam-Gallas cs. kir. hadteste szétverte Gál Sándor 6000 főnyi seregét, majd augusztus 2-án elfoglalta Csíkszeredát, Grotenhjelm pedig Marosvásárhelyt. Gál 1100 főre leapadt seregével

Csavaros háromkrajcáros Petőfi Sándor arcképevel

A sepsiszentgyörgyi döntetlen ütközet a székelyföldi magyar hadosztály és a cs. kir. csapatok között 1849. július 23-án. Eduárd Weixlgärtner litográfiája

A nagyszebeni ütközet
1849. augusztus 6-án

Székelyudvarhelyre, majd onnan Kolozsvár felé vonult vissza.

Bem közben, Segesvár után néhány nappal már Nagyszeben felé tartott, s Lüders háta mögött - megismételve 1849. márciusi bravúráját - ismét elfoglalta a várost. Ezzel arra kényszerítette a Székelyföld felé tartó oroszokat, hogy visszaforduljanak. Augusztus 6-án Nagyszeben és Nagycsűr között vívta utolsó erdélyi ütközetét. Lüders csapatai valósággal szétzörták Bem hősiességével küzdő honvédjeit. A megmaradt csapatok Déva felé szállingóztak, Bem pedig Magyarországra sietett, mert Kossuth őt bízta meg a fővezérséggel.

Az egyre nyomasztóbb katonai helyzet ellenére mégis volt olyan hadszíntér, ahol sikerült fordítani a hadiszerencsén. Július 14-én Vetter Antal és Guyon Richárd magyar csapatai Kishegyesnél olyan vereséget mértek Jellacic'ra, hogy az jobbnak látta a Duna jobb partjára visszavonulni, s egészen augusztus közepéig nem merte kidugni az orrát a titeli fennsíkról.

Kishegyes után a kezdeményezés ismét a magyarok kezébe került. Július 17-én Vetter főhadiszállása már Péterváradon volt. Itt döntöttek a további hadműveletekről. Vetter előbb Pétervárad teljes felmentésére gondolt, mert ez lehetővé tette volna Karlóca és Szalánkemén bevétele után a titeli fennsík kiéheztetését. A hadügyminisztérium azonban arra utasította, hogy ne a Pétervárad előtti sáncrendszer nehezen keresztülvihető áttörésével kísérletezzen, hanem próbálja meg a fennsík rohammal történő megszerzését.

Július 23-án Guyon Richárd IV. hadteste több ponton is támadást indított a fennsík bevételeire. A védők azonban a terepadottságok felhasználásával visszaverték a rohamokat. Ezen a napon a hadügyminisztérium utasította Vettert, hogy a IV. hadtestet indítsa Szegedre, s a Duna-vonal védelmére és Titel megfigyelésére egyedül Kmety hadtestét hagyja hátra. Július 25-én a IV. hadtest megindult Szeged felé. Július 31-én a hadügyminisztérium utasította Vettert, hogy Kmetyt rendelje át a Tisza bal partjára. Augusztus 3-án, e parancs teljesítésével a bácskai hadműveletek lényegében véget értek.

Kossuth - Görgei leváltása után - a fővezéri posztot Mészáros Lázár altábor-

Guyon Richárd képmása

nagyra bízta. Mészáros azonban nem tudta gyakorolni fővezéri hatóságát. Komáromba nem jutott el, a Cegléd környékén összevont közép-tiszai hadsereg parancsnoka, Perczel Mór tábornok pedig gyakorlatilag felmondta neki az engedelmisséget. Ezért Mészáros július végén lemondott. Kossuth ismét saját fővezérségét tervezte, de ezt a kormány többsége ellenezte. Ezért felajánlotta a fővezérséget Bemnek, de a jelöltek között szóba került Görgei és Perczel is. A képviselőház július végén Görgei fővezéri kinevezését követelte, ám miután a tábornok a Felvidéken harcolt, kinevezésére viszonylag kevés esély mutatkozott.

A július 20-ai turai ütközetet követően Perczel csapataival a Duna-Tisza között Szeged felé sietett, ahová július 29-én érkezett meg. A július 29-éről 30-ára virradó éjjel tartott minisztertanács úgy döntött, hogy a lemondott Mészáros utódjának kiválasztását Kossuthra bízta. Kossuth - értelmetlen módon - nem a délvidéki hadjá-

ratban kitűnően szereplő Vettert, hanem Mészáros eddigi vezérkari főnökét, Henryk Dembinski altábornagyot bízta meg a fővezérséggel.

1849. július végén a sáncokkal megerősített szegedi táborban több tízezres magyar sereg várta, hogy végre megütközzön a Szeged felé közeledő császári csapatokkal. A magyar fővezér, a szegedi összpontosítást kiötlő Dembinski azonban úgy találta, Szeged mégsem alkalmas arra, hogy ott vívja meg a döntő csatát Haynau létszámban kisebb erőivel. Ezért feladta a várost, s az augusztus 3-5. között vívott szeged-szőregi csata után visszavonult a Bánságba. A kormány hiába rendelte Aradra, Dembinski - a török határ felé vezető út biztosítása érdekében - az osztrák kézen lévő Temesvár irányába indította csapatait.

alatt éppen kiadta a parancsot a Lúgos felé történő visszavonulásra, amikor a táborba

Haynau csapatai elfoglalják Szegedet 1849. augusztus 3-án. B. Bachmann-Hohmann litográfiája

Dembinski au

Érem az orosz hadjárat emlékére

érkezett a Kossuth által fővezérré kinevezett Bem tábornok. Bem Aradra akart vonulni, de úgy látta, a visszavonulás által lehangolt csapatoknak jót tenne egy győztes csata. Ezért megállította a visszavonuló sereget, és támadást parancsolt. Bemnek - a temesvári ostromsereget is ideszámítva - több mint 50 000 embere volt, Haynaunak a temesvári várórséggel együtt mintegy 38 000; igaz, tüzérsége jelentős fölényben volt a magyarral szemben.

A támadás jól indult, a magyar jobbszárny visszavetette az ellenséget, ám ekkor elhallgattak a magyar ágyúk. Dembinski ugyanis nem közölte Bemmel, hogy a löszertartalékot már elküldte Lúgosra. Bem személyesen akart fordulatot adni a csatának, de amikor az első vonalba lovagolt, leesett a lováról. A csapatok megkezdtek a visszavonulást Lúgos felé. A visszavonulás közben pánik tört ki, s Lúgoson az 50 000 fős seregből alig 20 000 gyűlt össze.

A katasztrófa napján a Görgei vezette feldunai hadsereg első egységei megérkeztek az összpontosítás új helyszínére, Aradra. Görgei a felvidéki hadjárat során érint-

kezésbe lépett az orosz főszereg vezényletével. Az oroszok célja a tárgyalásokkal az volt, hogy mielőbb fegyverletételre bírják a legeredményesebb magyar hadsereget. Görgei felvette a tárgyalások fonalát, mert abban reménykedett, hogy sikerül éket verni az osztrák és orosz szövetséges közé. A tárgyalásokról a kormányt is értesítette, és folytatásukra Görgei táborába küldte Szemere Bertalan miniszterelnököt és Batthyány Kázmér külügyminisztert. A két miniszter emlékiratban foglalta össze Magyarország sérelmeit, s ezt eljuttatták az orosz táborba. Az irat az 1848-as alkotmány alapján magyar-orosz szövetségi viszony létrehozására tett ajánlatot. A következő államirat kézbesítésekor a két miniszter felhatalmazta a követeket, hogy „az ausztriai házon kívüli király elfogadását megemlíthetik”.

1. Miklós cár többször is megtiltotta Paszkevicsnek, hogy politikai jellegű tárgyalásokat folytasson a magyar féllel, s az orosz fővezér is csupán a háború befejezése, tehát a magyar fegyverletétel érdekében tartotta lehetségesnek az alkudozást. Így aztán a két hadikövetet nem is bocsátotta

A cs. kir. lovasság rohama a temesvári csatában 1849. augusztus 9-én. Vincenz Katzler litográfiája

A minisztertanács ülése
Aradon 1849. augusztus
10-én

maga elé, hanem levélben közölte Görgeivel: az orosz hadsereg rendeltetése az, hogy harcoljon, s ha Görgei „a törvényes uralkodó előtti meghódolásra óhajt alkuozni”, forduljon Haynauhoz. Ez a válasz augusztus 9-én kelt; ugyanazon a napon, amikor a magyar főereget Temesvárnál katasztrofális vereség érte.

Augusztus 10-én - a csatavesztésről még mit sem tudva - a magyar minisztertanács elhatározta, hogy felajánlja a koronát a cári család valamelyik tagjának, ha az hajlandó biztosítani az 1848. áprilisi törvényeket. A minisztertanács egyben kijelentette, hogy ha az orosz fél nem hajlandó erről tárgyalni, sem pedig Ferenc József felé közvetíteni, a magyar hadsereg a döntő csata után hajlandó letenni fegyverét az oroszok előtt.

1849. augusztus 10-én este Kossuth és Görgei még utoljára találkozott az aradi várban. Kossuth megkérdezte Görgeit, mit tenne, ha Temesvárnál a magyarok győznek, s ő kapja a fővezérséget. „Akkor támadni fogok minden erőm megfeszítésével, de egyedül csak az osztrákok ellen” - mondta a tábornok. „És ha Temesvárnál az osztrákok győznek?” - kérdezte a kormányzó. „Akkor leteszem a fegyvert” - hangzott a válasz.

Éjjel megérkezett a jelentés a temesvári vereségről. Augusztus 11-én Kossuth és a kormány tagjainak nagy része lemondott.

A korona 1848-1849-ben

Magyarország koronáját és a koronázási ékszereket 1790 óta rövid megszakításokkal Budán, a várban őrizte a koronaőrség. Az 1848. tavaszi átalakulás után az ékszerekkel nemigen foglalkozott a közvélemény, egészen a szakításig. A koronaőri tisztet 1848-ban Örményi Ferenc és Vay Miklós töltötték be. A koronázási ékszereket 1849 januárjában Debrecenbe szállították, s ezután itt őrizték 1849 májusáig, amikor visszaszállították őket Budára. Július elején, Pest újabb kiöntésekor Szemere Szegedre szállította, s július 29-ig saját szállásán őrizte. Ekkor Görgei táborába utazván, a ládákat egyenesen Nagyváradra, majd onnan Aradra vitette. Augusztus 11-én magával vitte a koronázási ékszereket rejtő ládát Lúgoson és Karánsebesen át Orsovára. Augusztus 23-án társaival együtt a Havasalföldre vezető út mellett egy fűzesben elásták a koronázási ékszereket rejtő ládát. 1853 májusában Wargha István, az 1848-as magyar külügyminisztérium volt titkára, ekortájt rendőrügynök, felajánlotta Johann Kempen von Fichtenstamm rendőrminiszternek, hogy segítségére lesz a korona felkutatásában. Kempen elfogadta az ajánlatot, Wargha Londonban tisztázatlan körülmények között megszerezte a rejtekhely leírását. Kempen ennek alapján újabb kutatásokkal bízta meg Titus Karger hadbíró századost. Végül is 1853. szeptember 8-án akadtak rá a ládára. Szeptember 11-én Orsováról az „Albrecht főherceg gőzösön” Pestre, majd onnan vonaton Bécsbe vitték tovább az ékszereket. Szeptember 20-án a császár is megtekintette, majd másnap vasúton visszaszállította őket Budára.

A szőlősi fegyverletétel
1849. augusztus 13-án

Kossuth diktátorra nevezte ki Görgeit, majd elhagyta Aradot. Kossuth lemondásának vétele után Görgei kiáltványban közölte a kormányzó és a kormány lemondását, s azt, hogy ő vette át a katonai főparancsnokságot és a polgári főhatalmat. „Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, túrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudat azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszne nem lehet” - fejezte be kiáltványát.

Temesvár után Görgei feldunai hadserege maradt az egyetlen harcképes haderő, s ebben körülbelül 5000 fegyvertelen újonc szolgált. A seregnek utánpótlásra nem volt lehetősége. Katonai szempontból Görgei hadseregének helyzete sokkal rosszabb volt, mint Temesvár előtt. Az oroszok pedig már akkor is csak a feltétel nélküli fegyverletételről voltak hajlandók tárgyalni.

Görgei levelet írt Rüdiger orosz tábornokhoz, amelyben közölte a kormány lemondását, s azt, hogy hajlandó feltétel nélkül letenni a fegyvert az oroszok előtt. A cár nagylelkűségétől reméli, hogy a volt cs. kir. tiszteket nem fogja bizonytalan

sorsnak, s a nemzetet ellenségei bosszúvágyának kiszolgáltatni. Majd haditanácsra hívta össze tisztjeit. Ismertette a katonai helyzetet, felolvasta a Rüdigerhez írott levelet, s az oroszok előtti fegyverletételt javasolta. A haditanács elfogadta indítványát.

Augusztus 13-án a csapatok megindultak a szőlősi síkra. Itt, a világosi vár alatti szőlősi mezőn a Görgei vezette feldunai magyar hadsereg, 29 494 fő, 144 löveggel, megadta magát Rüdiger orosz tábornoknak. A fővezér még utoljára ellovagolt a hadsorok előtt, s amikor a III. hadtest katonái elé ért, azok megéjlenezték. Ez már a vasidegzetű tábornoknak is sok volt, zokogva borult lova nyakára.

A fegyverletétel után Görgeit Paszkevics főhadiszállására kísérték. Itt tudta meg, hogy Paszkevics csak az ő életét tudja garantálni. A legénységet szintén Nagyváradra irányították, a tiszteket pedig Gyulára szállították, ahol átadták őket az osztrákoknak.

A fegyverletétel hírére, Haynau megindította csapatait a déli hadsereg maradványai ellen. Augusztus 15-én a cs.

kir. csapatok Lúgosnál megtámadták, és Facsét felé úzták a magyar utóvédet. A megmaradt csapatok tábornokai augusztus 16-án Facséton haditanácsot tartottak. Bem a rendelkezésére álló erőkkel Erdélybe akart vonulni, a többiek azonban reménytelennek mondták a további küzdelmet. A sereg egy része Bem vezetésével Déva felé indult, Vécsey Károly az V. hadtest maradványaival Borosjenőnek vette útját. A IX. és X. hadtest egyes részei Karánsebes felé vonultak. A Bemtől Facsénál elszakadt Vécsey Károly vezérőrnagy az V. hadtest jelentős részével, a tüzérséget és a pogglyászt hátrahagyva augusztus 19-én Borosjenőre ért, s másnap, augusztus 20-án itt adta át fegyvereit az orosz csapatoknak. (Vécsey és tisztikara Nagyváradra ment, s itt adta meg magát.)

Haynau erői a déli határszél felé szorították a IX. és X. hadtest maradványait. A cs. kir. csapatok felszólítására a Lázár Vilmos ezredes és Dessewffy Arisztid ve-

zérőrnagyvezette csapatok augusztus 19-én Karánsebesnél letették a fegyvert.

Augusztus 21-én a többnyire a IV. hadtest alakulataiból álló dandár tette le a fegyvert Hátszegnél. A délvidéki erők alakulatainak nagy része egyszerűen feloszlott. Kivételt a Kollman József ezredes vezette bányász helyőrségi hadosztály csapatai, illetve a lengyel és olasz légiók képeztek. Ezek rendezetten hagyták el az országot, s Orsovánál léptek török területre. A Josef Fockner őrnagy vezette csapatok augusztus 23-án Mehádiánál még visszaverték a cs. kir. csapatok támadását, s csak másnap hagyták el végleg Magyarországot.

Bem távollétében Stein Miksa ezredes augusztus 12-én Szászsebesnél súlyos vereséget szenvedett, s Dévára vonult. Augusztus 14-én az őrség gondatlansága következtében felrobbant a dévai vár, ezután Stein Dobráig vonult vissza. Bem elérte Dobrát, átvette a parancsnokságot, s Déváig nyomult előre. Ám meg kellett győződnie ar-

Az osztrákok előtti fegyverletétel kilátásai

A magyar hadsereg az osztrák fővezérrel is érintkezésbe léphetett. Görgei és tisztjei azonban csak annyit tudtak, hogy Haynau kezdettől a kíméletlen leszámolás hívének mutatkozott. Ha Görgei Haynau előtt teszi le a fegyvert, a cs. kir. fővezér a honvédseregben szolgálatot vállalt több száz volt cs. kir. tisztet gyorsított eljárással elítéltette és kivégeztette volna. Görgei tehát a kisebbik rosszat választotta az oroszok előtti fegyverletétellel. Erre mutat, hogy a cs. kir. csapatok előtt kapituláló Dessewffy Arisztid tábornok és Lázár Vilmos ezredes ugyanúgy hadbíróskál elé került, mint az oroszok fogságába esett tábornokok; s csupán annyi „kedvezményben” részesültek, hogy golyó, nem pedig kötél általi halálra ítélték őket.

Ausztria és Oroszország legyőzi a forradalom hidráját, 1849

ról, hogy a dél-erdélyi csapatoktól és a IV. hadtest maradványaitól további ellenállást remélni nem lehet. Ezért Steinnel együtt elhagyta a sereget, s török területre menekült. A parancsnokságot Beke József ezredes vette át, s augusztus 18-án Dévánál letette a fegyvert Lüders erői előtt.

A Gál Sándor vezette háromszéki hadosztály maradványai augusztus 9-én érkeztek Kolozsvárra, s itt egyesültek Kemény Farkas kolozsvári hadosztályával. Grotenhjelm csapatai augusztus 14-én már a város közelébe értek. A magyar csapatok kiűrtették a várost, s augusztus 16-án és 17-én Bánffyhunynál ütköztek meg az osztrák és orosz csapatokkal. A két ütközet után Gál Csúcsára, majd onnan Zilah felé vonult vissza. Itt értesült arról, hogy Dés felé közeledik Kazinczy Lajos ezredes hadosztálya.

Kazinczy augusztus 5-én kapta Bem parancsát, amellyel az Erdélybe rendelte.

A hadosztály augusztus 15-én érkezett Désre, majd 20-án Zsibón egyesült Gál csapataival. Itt kapta meg Görgei fegyverletételre felszólító levelét. A haditanács az oroszok előtti fegyverletétel mellett döntött. A csapatok többsége azonban egyszerűen hazament. Így augusztus 24-25-én alig pár száz katona és tiszttette le a fegyvert Grotenhjelm csapatai előtt. Ezzel az utolsó mozgó haderő is kapitulált. „Magyarország Felséged lábai előtt fekszik” - jelentette I. Miklósnak Paszkevic.

A mozgó csapatok példáját rövidesen követték az erődök is. Augusztus 17-én Arad, 26-án Munkács őrsége kapitulált feltétel nélkül. Pétervárad körülvételére csak 1849. augusztus 17. után került sor. A várórség tárgyalásokba bocsátkozott a cs. kir. parancsnoksággal, s szeptember 7-én feltétel nélkül átadta az erődöt az osztrákoknak.

A komáromi magyar várórség csapatai 1849. október 2-4. között kiűrtik az erődöt. Vincenz Katzler litográfiája

Klapka György (1820-1892)

A szabadságharc egyik legfiatalabb tábornoka a bánsági Temesvárott látta meg a napvilágot.

(Apja egy ideig a város polgármestere volt.)

1838-1847 között a cs. kir. hadseregben szolgált, s főhadnagyi rangban lépett ki. 1848 júniusától honvéd százados, szeptember végétől Komárom várának erődítési és tüzérségi igazgatója volt, október közepétől őrnagyi rangban. November végétől a bánsági hadtest vezérkari főnöke volt, december végétől a hadügyminisztérium vezérkari osztályán szolgált; nevéhez fűződik az 1849. január 2-i haditerv kidolgozása is. Január közepétől volt ezredesi rangban a felső-tiszai, majd az I. hadtest parancsnoka. A védelmi harcokban jól megállta a helyét, s remek tervező volt, amint ezt

a tavaszi hadjárat haditerve is bizonyította. A kivi- ^{Klapka György vezérkari főnöke} ~~Klapka György vezérkari főnöke~~ felezésben néha kevésbé jeleskedett. Májusban Görgői helyettesítette a hadügyminisztérium élén, majd Komárom erődjének és őrségének parancsnoka volt. Az emigrációban eleinte a maga útját járta, 1859-1862 között azonban a Magyar Nemzeti Igazgatóság tagjaként együttműködött Kossuthal. Nevéhez fűződik az emigráció utolsó katonai akciója, a Klapka-légió 1866. augusztusi felvidéki betörése. 1867-ben hazatért, s a Deák-párt tagjaként képviselő volt. 1868-ban a honvédegyletek elnökévé választották. Gazdasági vállalkozásai kevésbé voltak sikeresek.

Egyetlen kivétel volt, a „szűz vár”, Komárom. Görgői elvonulása után Komárom erődjében közel 18 000 főnyi őrség maradt, Klapka György tábornok vezetésével. Július 25-én a várőrség egy különítménye rajtaütött a tatai osztrák helyőrségen, s megszerezte a cs. kir. ostromsereg létszám- és elhelyezési kimutatását. Klapka ezután kidolgozta az ostromsereg szétzúzását célzó hadművelet tervét. Július 30-án előbb a Duna bal partján üzte el az ellenséget, majd augusztus 3-án a jobb parti erők következtek. A cs. kir. csapatok mintegy 1500 főt, 30 löveget és több ezer löfegyvert vesztettek a szabadságharc utolsó győztes ütközetében. Az ostromzár szétzúzása után Klapka egészen Győrig nyomult előre. Augusztus 13-14-én kénytelen volt kiüríteni Győrt, s visszatérni Komáromba. Augusztus 19-én a cs. kir. csapatok meg-

kezdtek Komárom körülvételét, s Klapkát fegyverletételre szólították fel. A várőrség a megadás feltételeként eredetileg az általános amnesztiát szabta, de a cs. kir. és orosz csapatok felvonulása után, szeptember 14-én a haditanács elejtette ezt a feltételt. Szeptember 27-én a várőrség küldöttsége és Haynau megállapodtak az erőd átadásáról. Az egyezmény alapján a várőrség tagjai és a várban lévő polgári személyek amnesztiát kaptak, a katonák és politikusok szabadon külföldre távozhattak. Az erőd birtoka megért annyit az osztrákoknak, hogy a védők szabad elvonulását és büntetlenségét biztosítsák. Az erőd átadására október 2-4-én került sor. A feltételeket utólag kiterjesztették a péterváradai várőrség tagjaira is, így ők is büntetlenséget kaptak; noha a legénység nagy részét így is besorozták a cs. kir. hadseregbe.

Az emigráció és a megtorlás

Több ezren hagyták el az országot 1849 nyarán. Ott volt közöttük Kossuth Lajos kormányzó, több miniszter, képviselők, kormánybiztosok, honvédtisztek, alispánok, s egyszerű honvédek és polgárok tömegei. Csupa olyan ember, aki úgy vélte, hogy a győztes osztrák hatalom kíméletlenül le fog számolni 1848-1849 résztvevőivel. A többség Orsovánál lépett török földre, s Kossuth, Bem és mások vezetésével szeptember elején a bulgáriai Vidinbe került.

Kossuth és társai abban reménykedtek, hogy a magyar menekülteket befogadó Törökország nemsokára háborúba fog keveredni Oroszországgal és Ausztriával. A török hatóságok azt ajánlották, hogy a száműzöttek térjenek át a muszlim hitre, mert így biztosan nem adják ki őket Oroszországnak és Ausztriának. Ezért tucatnyi honvédtiszt, köztük Bem József, Guyon Richárd, Kmety György áttért és

A vidini levél

Kossuth szeptember 12-én levelet fogalmazott meg az angliai és franciaországi magyar követekhez és diplomáciai ügynökségekhez. Ebben az iratban, a vidini levélben fejtette ki részletesen nézeteit a szabadságharc vereségének okairól, s nevezte meg a bukás egy-személyi felelőseként Görgeit. A levél lényege azonban nem ez volt. Kossuth ugyanis abban reménykedett, hogy az új világpolitikai helyzetben Magyarország ügye az európai hatalmak érdeklődési körébe kerülhet - ha sikerül bizonyítani, hogy a magyar szabadságharc vereségének oka nem a magyar állam belső gyengeségében keresendő, hanem egy esetleges tényezőben, a magyar fővezér árulásában. A levél végén azt is kifejtette, hogy az 1849. év tanúsága szerint Ausztria képtelen egyedül fenntartani nagyhatalmi állását, s a centralizált Ausztria nem más, mint „az orosz szatelliszé”. Kossuth úgy vélte, hogy Angliának és Franciaországnak ezért is érdeke Magyarország önállóságának fenntartása.

Kossuth Lajos a török határon

szolgálatot vállalt a török hadseregben. Mások úgy gondolták, hogy mindent meg kell tenniük a nyugati közvélemény megnyerésére és felvilágosítására. Így talán egy újabb magyar szabadságharc esetén Anglia és Franciaország nem nézi tétlenül Magyarország küzdelmét.

A közel 5000 menekültből több mint 3000 tért vissza 1849. október végén. A többiek a török hatóságok november elején Vidinből Sumlába költöztették. A sumlai tartózkodás 1849. november 21-étől 1850. február 15-ig tartott. Sumlában már csak 492 fő volt az emigráció létszáma. Itt már arról lehetett híreket hallani, hogy a Porta a nevezetesebb menekültek internálására készül. Kossuth és emigránstársai határozottan tiltakoztak ez ellen, de a nagypolitikai érdekek ezúttal is erősebbeknek bizonyultak. Az 1850 januárjában megszülető megegyezés szerint a legveszélyesebbnek ítélte, át nem tért

menekülteket a kis-ázsiai Kütahyába internálták.

A menekültek másik csoportja nyugat felé vette útját. A nyugati emigráció legfontosabb központja Párizs és London volt. Az emigrációt a magyar külügyi apparátus tagjai, a komáromi várórség külföldre távozott tagjai, valamint olyan személyek alkották, akiknek sikerült Magyarországról Ausztrián át kijutniuk. A nyugati emigráció legnevezetesebb tagjai Pulszky Ferenc, Teleki László, Klapka György, Vetter Antal, Czetz János, Horváth Mihály, Vukovics Sebő voltak. A menekültek demokratikus önkormányzati testületeket hoztak létre.

A megtorlás nem 1849 augusztusában, hanem már a fegyveres harc időszakában megkezdődött. Windisch-Grätz már 1848. őszi-téli kiáltványaiiban haditörvényszékekkel fenyegette meg az OHB tagjait, a kormánybiztosokat, a honvédseregben szolgáló volt cs. kir. tiszteket. Windisch-Grätz azonban csak 1849 januárjától válthatta be fenyegetőzéseit, s tetteit nem jellemezte a proklamációiban megígért szigor. 1849. január-április között húsz, a Windisch-Grätzet követő Welden fővezérése idején mindössze öt embert végeztek ki a császáriak.

Az öt felváltó Haynau sokkal keményebb kezű volt elődeinél. Működését azzal kezdte, hogy Pozsonyban felakasztatta Mednyánszky László honvéd őrnagyot és Gruber Fülöp honvéd századost, akik az 1849 februárjában kapitulált lipótvári várórséghez tartoztak, s a megadás ellen szavaztak. Velük együtt 1849. augusztus végéig, összesen 58 főt végeztek ki. A megtorlás irányelveit Haynau július 1-jén kiáltványban tette közzé. Eszerint bárki, aki a magyar kormánnyal és hadsereggel kapcsolatban állt, büntethető volt.

A fegyveres harcok befejeztével Haynau eredeti szándéka az volt, hogy a honvédseregben szolgált volt cs. kir. tiszteket rögtönítélő eljárással halálra ítélteti és kivégezteti. A - nem a hozandó ítéletek szigorát, hanem az eljárások alaposságát il-

„A magyarok háromszáz év óta mindig lázadók, csaknem valamennyi Habsburg király idején törtek ki forradalmak. Én vagyok az az ember, aki rendet fog teremteni. Nyugodt lelkiismerettel lövetek agyon százakat is, mert szilárd meggyőződése, hogy ez az egyetlen mód intő példát szolgáltatni minden jövőbeni forradalomnak.”

Haynau levele Joseph Radetzky tábornagynak, Arad. 1849. augusztus 18.

letően - megváltozott utasítások miatt azonban kénytelen volt elállni szándékától. 1849. augusztus második felében így is három honvédtiszt esett áldozatául.

Szeptemberben mindössze két, a polgári lakossághoz tartozó személyt végeztek ki. A megtorlás legerősebb hulláma 1849. október 6-án kezdődött. Ezen a napon végezték ki Pesten gróf Batthyány Lajos miniszterelnököt és Fekete Imre gerillatizedest. Aradon a honvédsereg három tábornoka és egy ezredese, Kiss Ernő, Schweidel József, Dessewffy Arisztid és Lázár Vilmos lőpor és golyó, kilenc tábornoka, Poeltenberg Ernő, Török Ignác, Láhner György, Knezic Károly, Nagysándor József, Leiningen-Westerburg Károly gróf, Aulich Lajos, Damjanich János, Vécsey Károly gróf kötél általi halálra ítéltetett.

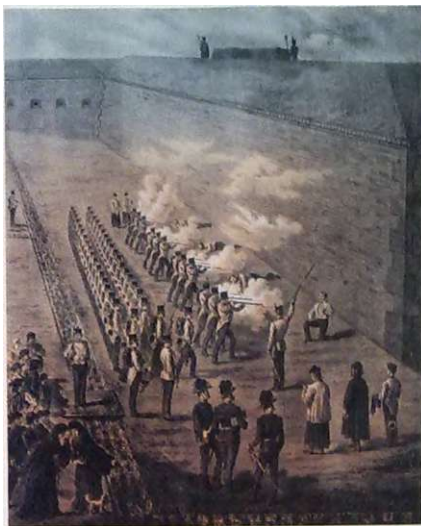
Batthyány Lajost a kivégzéshez vezetik. Olajnyomat Jankó János festménye után

rott Tamás András nemzetőr alezredes és Sándor László nemzetőr százados, Aradon Kazinczy Lajos ezredes), Csány László kormánybiztos és miniszter, Jeszenák János báró kormánybiztos, Szacsvey Imre képviselőházi jegyző, Perényi Zsigmond báró felsőházi elnök, Gonczeky János lelkész és Csernyus Emmánuel tisztviselő; valamint Pécssett két katonaszökevény. E kivégzések miatt akkora európai felháborodás támadt, hogy az osztrák kormány kénytelen volt mérsékeltebbé tenni Haynaut. Az eljárások tehát tovább folytak, s jócskán születtek még halálos ítéletek, de ezek közül az év hátralévő részében egyet sem hajtottak végre.

1850 január-februárjában tizenöt személyt végeztek ki. Közülük csupán Ludwig Hauk alezredes tartozott a szabadságharc katonai elitjéhez: őt a bécsi forradalomban való részvételéért ítélték halálra. A többiek között gerillákat, a kőszegi horvát foglyok 1848. októberi legyilkolásában vétkesnek talált személyeket, a Lamberg gyilkosának tekintett Kolossy György honvédszázadost, tehát köztörvényesként kezelt személyeket találunk. Összesen körülbelül 144 főt végeztek ki 1848-1849-es magyarországi cselekedeteiért. (Ezek között ott van az a 13 magyar huszár is, akiket osztrák területen fogtak el és végeztek ki 1849 június-júliusában, amikor Magyarországra akartak szökni; illetve ott vannak az egyes ütközetek után a cs. kir. és orosz katonák által lekaszabolt vagy más módon megölt polgári személyek is.) A bécsi megtorlásnak is volt három magyar áldozata: 1848 novemberében s decemberében, illetve 1849 májusában; Horváth Jánost nemzetőr parancsnoki ténykedéséért, egy másik, ugyanezt a nevet viselő személyt fegyverrejtegetésért, Melko Ferencet pedig cs. kir. katonák (állítólagos) átállásra csábításáért.

A megtorlás során kivégezték vértanúk közel egyharmada tartozott a katonák közé (29 fő), 7 fő a politikai elit különböző csoportjaihoz. A megtorlás igazából a társadalom alsóbb rétegeit sújtotta. A kivégezettek között több lelkészt és jegyzőt találunk,

Kiss Ernő, Schweidel József, Dessewffy Arisztid és Lázár Vilmos kivégzése Aradon. Litográfia

őket főleg a magyar kormány rendeleteinek kihirdetéséért végezték ki. A cs. kir. hadbíróóságok keményen torolták meg a népfelkelésben való részvételt is: a székesfehérvári népfelkelés résztvevői közül 1849 augusztusában 6 főt végeztek ki Pesten.

A cs. kir. vagy az orosz csapatokat megtámadó települések jó esetben megúszták egyszerű hadisarccal, rosszabb esetben felgyújtották és feldúlták őket, mint a cs. kir. csapatok Bősárkányt és Csongrádot, az oroszok Losoncot és Me-

A besorozások

A honvédsereg állományának körülbelül 25-30 százalékát sorozták be a cs. kir. hadseregbe, méghozzá úgy, hogy egy-egy századba legfeljebb egy-két volt honvédtiszt kerüljön. A besorozás csak részben volt megtorló jellegű rendszabály. A cs. kir. hadseregnek a huszárezredek újjászervezéséhez és feltöltéséhez szüksége volt a magyar hadseregben szolgált huszárokra. A magyar oldalon szolgált volt cs. kir. sorkatonákat is újra besorozták. Emellett a háborúban megfogyott cs. kir. alakulatok feltöltéséhez is szükség volt újoncokra, s a magyar hadseregben a fegyverforgatást elsajátító katonák kiválóan alkalmasak voltak az elesettek és sebesültek pótlására. 1852-től a fegyelmi problémák miatt a volt honvédtisztek egy részét tartósan szabadságolták, s engedélyezték a katonai szolgálat pénzbeli megváltását is. Ám így is több tízezer fő volt kénytelen letölteni a - szerencséjükre békés - hét esztendő, kitéve a goromba altisztek kíméletlen bánásmódjának.

Bankóégetés Pesten,
1849. október 18.
Színezett litográfia

zöcsátot. A pesti és óbudai zsidó közösségre a szabadságharc támogatása miatt Haynau óriási hadisarcot vetett ki.

A megtorlás természetesen kiterjedt a szabadságharc egyszerű résztvevőire is. A kisebb vétségek elkövetőit többféle büntetéssel sújtották, a pénzbírságtól, néhány hetes fogságtól a többéves sáncmunkáig.

Az osztrák kormányzat elrendelte a magyar bankjegyek, a Kossuth-bankók beszügyeltetését is. A társadalom többsége abban reménykedett, hogy a bankjegyeket beváltják, a cs. kir. hatóságok azonban kárptólás nélkül semmisítették meg a bankjegyeket. Ilyen módon az átalakulás és a háború árát szinte teljes egészében a magyar társadalom fizette meg.

A polgárháború és a hadjáratok magyar áldozatait egy kerekített becslés 24 000 főre teszi. A cs. kir. csapatok 10 173, az oroszok 856 főre becsülik elesett vagy sebesüléseikbe behalt katonáik számát. Az oroszok precíz veszteségkimutatása szerint a nyári intervenció során összesen 13 554 halottat tartottak nyilván. Az elesetteken kívül több mint 11 000 fő volt a kolerában vagy más betegségekben elhaltak száma. Némileg arányosítva a számokat, az osztrák csapatok összveszteségét legalább 30 000 főre be-

csülhetjük, s ezek alapján a magyar veszteség is legalább 40 000 főre tehető.

A háború áldozatául esett Bácska, a Bán-ság és Erdély több tucat faluja. A jelentősebb városok közül komoly károkat szenvedett Budapest, Komárom, Losonc, Csongrád, Szeged, Arad, Temesvár, Gyulafehérvár, Zenta, Nagyenyed és Zalatna.

A magyar társadalom elveszített 66 millió forintnyi Kossuth-bankót. (Ebből 500 000 forintot váltottak be az osztrákok Komárom feladása után.) Több százezer forint értékben kobozták el vagy zárolták az elítéltek vagyonát. Az osztrák félnek a tervezett 55 millió felüli hadi kiadásai 102 887 369 forintra rúgtak. Nem csoda, hog' az I. Miklós cár által az orosz intervenció fejében nagylelkűen kért 3 483 236 1/2 rubelnyi összeget az osztrák pénzügyminiszter csak részletekben tartotta kifizethetőnek, s a 3 millió rubelre leszállított összeg ellenértékét csak 1853. július 31-ére egyenlítette ki. Az oroszok tényleges költségeiről sokat elárul, hogy 38,5 millió rubelnyi deficitet mutatott a katonai költségvetés, s az orosz állam már 1849. júliusban 31 millió rubelnyi kölcsönt vett fel a londoni Baring's bankháztól. (A bank egy évtizeddel ezelőtti csődje a bizonyíték arra, hogy Isten nem ver bottal.)

Utószó

Ki járt jól 1848-1849 történéseivel? Ha a forradalmat tekintjük, voltaképpen a birodalom minden népe. Hiszen a forradalom hozta meg a jobbágyfelszabadítást, a polgári átalakulást. Ha az 1848 májusa utáni eseményeket tekintjük, szinte mindenki rosszul járt. A birodalom önnön alattvalói ellen megnyert egy ön-maga által provokált háborút, de a győzelemmel olyan terheket vállalt magára, amelyek végső soron magát a győzelmet tették semmissé. A magyarok elveszítették 1848 előtti korlátozott önállóságukat is. A nemzetiségek nem kaptak szinte semmit, csupán azt a jogot, hogy a magyarokkal együtt németté legyenek. Oroszország megsegített egy vele hosszú távon ellenérdekelt nagyhatalmat, amely aztán 1853-1856 között a krími háborúban nemcsak cserbenhagyta, de rosszindulatú semlegességével még rontott is helyzetén.

Érdemes volt-e belekezdeni 1848-ba s nem volt-e törvényszerű az 1849-es katasztrófa? Azaz, nem lett volna-e célszerűbb a birodalommal együttműködő gazdasági-társadalmi modernizáció programját követni a közjogi önállóságot és a gazdasági-társadalmi átalakulást összekötő program helyett? Nos, 1848 márciusát a magyar politikai elit olyan óriási esélynek tekintette, amelyet hiba és bűn lett volna kihasználatlanul hagyni. Lehet vitatkozni azon, hogy a birodalom mennyire volt működőképes az önálló magyar állammal, hogy ez utóbbi nem veszélyeztette-e a birodalom reagáló képességét. Ám tény, hogy a magyar politikai elit a vitás kérdéseket nem a csatamezőn, hanem a tárgyalóasztalok mellett akarta rendezni, s a fegyveres konfliktusba a másik fél kergette bele.

Mégis, nem lett volna-e jobb, ha a magyar fél 1848 szeptemberében vagy decemberében felhagy az ellenállással? A kérdés történelmietlen, hiszen az ellenállás még oly csekély eszközeivel rendelkező államok is többnyire vállalják a fegyveres konfliktust, hacsak nem nehezedik rájuk nemzetközi nyomás az ellenkező érdekében (például Csehszlovákia, 1938-1939-ben). A katonai ellenállás mindig esélyt ad a diplomáciai megoldásra, még ha ez 1848-1849-ben nem is következett be. Hozzáteendő, hogy az európai politikai események, az olasz háború, a német egység ügye 1849 tavaszáig némi mozgásteret biztosítottak a magyar politika számára, s egyáltalán nem volt törvényszerű, hogy a piemonti-szárd hadsereg katasztrofális vereséget szenvedjen, illetve, hogy a német egység ügye meghiúsuljon.

A katonai erőviszonyok ismeretében eleve reménytelen vállalkozás volt-e a magyar szabadságharc? Ha a teljes függetlenség oldaláról vizsgáljuk a kérdést, csak igennel válaszolhatunk. Csakhogy a küzdelem 1848 szeptemberétől nem a függetlenségért, hanem a birodalmon belüli önállóságért folyt. Ez pedig nem volt reménytelen vállalkozás. A Habsburg Birodalom hiába nyerte meg - idegen segítséggel - a háborút, ha katonai győzelmét nem tudta politikaivá változtatni. 1867-ben el kellett ismernie Magyarország korlátozott önállóságát, el kellett fogadnia az önálló magyar pénz-, had- és kereskedelemügyet - még ha nem is az 1848-as formában; tehát el kellett ismernie a magyar felfogás érvényességét azokban a kérdésekben, amiért a háborút folytatta.

Az Osztrák Monarchia címere érmén, 1849

Ajánlott irodalom

Forrásközlések

Beér János-Csizmadia Andor (szerk.): Az 1848-1849. évi népképviselői országgyűlés. Budapest, 1954.

Deák Imre: 1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben. Budapest, 1942.

Görgey Artúr Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Sajtó alá rendezte: *Katona Tamás*. I–II. köt. Budapest, 1988.

F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Budapest, 1989.

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta *Urbán Aladár*. Budapest, 1999. I–II. köt.

Károlyi Árpád: Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. I–II. köt. Budapest, 1932.

Katona Tamás (szerk.): Az aradi vértanúk. I–II. köt. Budapest, 1979., 1983., 2004.

Kossuth Lajos összes munkái. XI. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. Sajtó alá rendezte: *Barta István*. Budapest, 1951.; XII. köt. Kossuth Lajos az első magyar felelős miniszteriumban. Sajtó alá rendezte: *Sinkovics István*. Budapest, 1957.; XIII–XIV. köt. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I–II. köt. Sajtó alá rendezte: *Barta István*. Budapest, 1952-1953.; XV. köt. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Sajtó alá rendezte: *Barta István*. Budapest, 1955.

Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése, 1848-1849. Sajtó alá rendezte: *Hermann Róbert*. Budapest, 2001.

Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben. I–II. köt. Budapest, 1937.

Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok. - Okmánytár. Sajtó alá rendezte: *Hermann Róbert és Pelyach István*. Budapest, 1990.

Szószék és csatatér. Politikusi visszaemlékezések és naplók 1848–1849-ből. Sajtó alá rendezte: *Hermann Róbert*. Budapest, 2000.

V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levestára. I-IV. köt. Budapest, 1950-1965.

Szakirodalmi feldolgozások

Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848-1849. évi szabadságharcban. 3., átdolgozott, bővített kiadás. Budapest, 2000.

Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848-1849-ben. Budapest, 1983.

Egyed Ákos: Erdély 1848-1849. Csíkszereda, 1998-1999. I–II. köt.

Erdődy Gábor: A magyar kormányzat európai látóköre 1848-ban. Budapest, 1988.

F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849-es magyar miniszteriumok. Budapest, 1987.

Gergely András: 1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848-49-es történetéből. Budapest, 2001.

Hajnal István: A Batthyány-kormány külpolitikája. Sajtó alá rendezte: *Urbán Aladár*. 2. kiadás. Budapest, 1987.

Hermann Róbert: 1848-1849. A szabadságharc katonai története. Budapest, 2001.

Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig. 2., javított, bővített kiadás. I–III. köt. Pest, 1868.

Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. 2. kiadás. Budapest, é. n.

Kosáry Domokos: A Görgey-kérdés története. Budapest, 1994. I–II. köt.

Kosáry Domokos: Magyarország és a nemzetközi politika 1848-1849-ben. Budapest, 1999.

Kovács István: „...mindvégig veletek voltunk.” Lengyelek a magyar szabadságharcban. Budapest, 1998.

Körmöczy Katalin (szerk.): A márciusi ifjak nemzedéke. „Nem küzdénk mi sem dicsőség-, sem díjért.” Budapest, 2000.

Miskolczi Ambrus: A zsidóemancipáció Magyarországon 1849-ben. Budapest, 1999.

Spira György: 1848 Széchenyiye és Széchenyi 1848-a. Budapest, 1964.

Steier Lajos: A szabadságharc revideált története I-IV. köt. I. köt. Görgey és Kossuth. II. köt. Az 1849-iki trónfosztás előzményei és következményei. III–IV. köt. Haynau és Paskievics. I–II. Budapest, é. n.

Szabad György (szerk.): A magyar országgyűlés 1848-1849-ben. Budapest, 1998.

Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála. Budapest, 2007.

Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973.

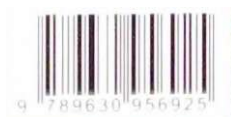
Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Budapest, 1971.

MAGYARORSZÁG T Ö R T É N E T E

Főszerkesztő Romsics Ignác

1. Östörténet és honfoglalás
2. Államalapítás 970-1038
3. Válság és megerősödés 1038-1196
4. Nagy uralkodók és kiskirályok a 13. században
5. Az Anjouk birodalma 1301-1387
6. Luxemburgi Zsigmond uralkodása 1387-1437
7. A Hunyadiak kora 1437-1490
8. Mohács felé 1490-1526
9. A három részre szakadt ország 1526-1606
10. Romlás és megújulás 1606-1703
11. A Rákóczi-szabadságharc 1703-1711
12. Megbékélés és újjáépítés 1711-1790
13. A nemzeti ébredés kora 1790-1848

15. Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849-1867
16. A dualizmus kora 1867-1914
17. Világháború és forradalmak 1914-1919
18. A Horthy-korszak 1920-1941
19. Magyarország a második világháborúban
20. Demokráciából a diktatúrába 1945-1956
21. Az 1956-os forradalom és szabadságharc
22. A Kádár-korszak 1956-1989
23. A Harmadik Magyar Köztársaság 1989-2009
24. Időrendi áttekintés

KOSSUTH KIADÓ
www.kossuth.hu